

วิเคราะห์คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี
AN ANALYTICAL STUDY OF THE BUDDHA DHAMMA FOUND ON
MURAL PAINTING IN WAT THUNGSRIMUANG,
CHANGWAT UBONRATCHATHANI

นางสาวสุภาวดี ไชยกาล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

วิเคราะห์คตินิยมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี

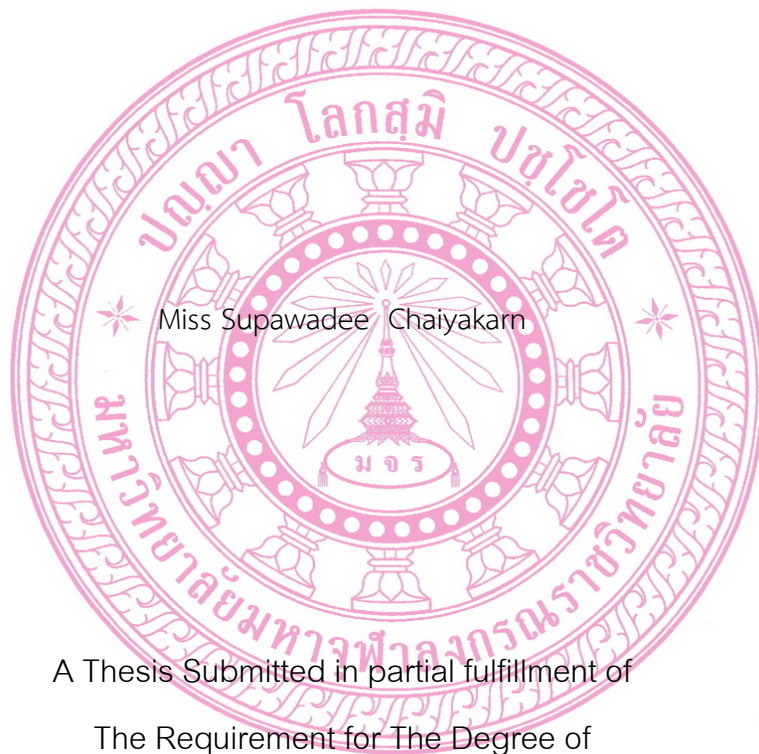
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of the Buddha Dhamma Found on Mural Painting in
Wat Thungsimuang,Changwat Ubonratchathani

A Thesis Submitted in partial fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok,Thailand
C.E. 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
วิเคราะห์คตินิยมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาทวิ มหาปญโญ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระครูธรรมชรัสศิริวัฒน์ สิริวฑฒโน, ผศ.ดร.)

กรรมการ

พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ,ดร.

กรรมการ

(ดร. เรืองเดช เขจรศาสตร์)

กรรมการ

(ผศ.ดร.บุญเลิศ ราโชติ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระครูธรรมชรัสศิริวัฒน์ สิริวฑฒโน, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ

พระครูสมุห์เฉวียน กตปุญโญ,ดร. กรรมการ

ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางสาวสุภาวดี ไชยกาล)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : วิเคราะห์คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัย : นางสาวสุภาวดี ไชยกาล

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน, ผศ, ดร. ประธานกรรมการ

: พระครูสมุห์เฉลียง กตปุญโญ, ดร. กรรมการ

: ดร. เรืองเดช เขจรศาสตร์ กรรมการ

วันสำเร็จการศึกษา :

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และโดยการลงภาคสนาม เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลและสร้างข้อสรุป

ผลจากการวิจัยพบว่า วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือในรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง เป็นภาพจิตรกรรมแบบไทยประเพณี ใช้โทนสีจัดจ้านได้แก่ แดง น้ำเงิน ขาว เหลือง เขียว และน้ำตาล เป็นสีหลัก ทำให้ภาพดูน่าสนใจ น่าติดตาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง เขียนเรื่องราวพุทธประวัติ ภาพไตรภูมิ และภาพเทพชุมนุม ฝาผนังด้านหน้าพระประธานเป็นภาพพุทธประวัติ ตอนปรีณิพพาน ส่วนด้านหลังพระประธานเป็นภาพพุทธประวัติ ตอน ฌณุมาร ด้านขวามือของพระประธานเขียนภาพชาดก เรื่องพระเวสสันดรชาดก ด้านซ้ายมือของพระประธานเขียนภาพพุทธประวัติ ตอนก่อนตรัสรู้ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารหลวง ด้านบนเขียนภาพชาดก เรื่องพระเวสสันดรชาดก ภาพพุทธประวัติ และเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนในหอไตรกลางน้ำเขียนภาพวาดเป็นรูปกิ้งกือเหยียบยุคนาคหันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางใกล้กรอบหน้าต่างเป็นรูปหนูมานแบก ตอนบนของผนังเป็นรูปนักสิทธิ์เหาะ ส่วนกรอบลายด้านบนภาพเลื่อนไปมากแล้ว ประตุ ๑ บาน และหน้าต่าง ๔ ผนัง บานประตูและหน้าต่างเขียนเป็นรูปทวารบาลอย่างงดงาม ดังนั้นภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นการสื่อสารกันอีกวิธีหนึ่งโดยใช้สัญลักษณ์ภาพ การจารึกภาพลงบนฝาผนังซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการเผยแพร่

เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา บันทึกเรื่องราว ความคิดความอ่าน หรือเพื่อสื่อถึงวิถีชีวิต จารีต ประเพณีของคนในสังคมในยุคนั้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองนั้น ได้สะท้อนเรื่องราวของยุคสมัย สภาพสังคม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเจริญของบ้านเมือง การประกอบอาชีพ การละเล่น พิธีกรรม การแต่งกาย และทรงผม นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองยังมีภาพวาดที่ผู้วาดในสมัยนั้นได้วาดภาพที่สอดแทรกอารมณ์ขันไว้ในงานตามจินตนาการของผู้วาดไว้ในภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ด้วย ซึ่งได้บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของตนเองไว้เสมอ ซึ่งเป็นรูปหญิงชาวบ้านนั่งไม่ทันได้ระวังตัวปล่อยให้ชายผ้าถุงเปิดกว้าง ภาพนี้สามารถสร้างเสียงหัวเราะเสมอเมื่อผู้เข้าชมภาพได้พบเห็น

ภาพจิตรกรรมแต่ละภาพมีหลักธรรมแฝงอยู่ในเรื่องของการดำเนินชีวิต ความเป็นจริงของโลก ความถูกต้อง และความดีงามของมนุษย์ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้จะเป็นแสงสว่างส่องทางที่จะนำพาผู้ปฏิบัติไปพบกับชีวิตที่สะอาด สงบ สว่าง เช่น หลักการให้ทานจากชาดกเรื่องพระเวสสัตร หลักปัญญาจากภาพพระพุทธเจ้าพบเทวทูตทั้ง ๔ หลักการดับกิเลสจากภาพผจญมาร และหลักความไม่ประมาทจากภาพเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นต้น กุศลกรรมบถ ๑๐ และโพชฌงค์ ๗ จากภาพจิตรกรรมพุทธประวัติแสดงให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติในบุญกุศล จึงจะได้เกิดมาเป็นบุคคลสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธเจ้า พระอัครสาวก เป็นต้น บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และบารมี ๑๐ จากภาพผจญมาร แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย คือสิ้นกิเลสเป็นพระอรหันต์ นอกจากนี้ยังมีหลักเทวธรรม ๒ และธรรมของผู้ครองเรือน ๔

Thesis Title : An Analytical Study of the Buddha Dhamma found on Muarl Painting in Wat Thungsimuang, Changwat Ubonratchaathani.

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Researcher : Miss Supawadee Chaiyakarn

Thesis Supervisory Committee

: Phakrudhammatornsiriwat Siriwatthatno,Dr.
,Ph.d.M.A.(Soc.), Phd.(Pali)

: Prakrusamuchawian Kathapunto,Dr.

: Dr.Ruangdet Khechornsart,B.A. (Philosophy),
M.A.(Educational Administration), M.A. (social
development), Ph.D.(Tai Studies)

Date of Graduation :...../...../.....

ABSTRACT

This study is consists of 3 objectives, i.e.,(1) To study the importance of the Buddhist murals. (2) to study the mural painting in Wat Thungsimuang, Changwat Ubonratchaathani. (3)to study an analytical study of the Buddha Dhamma found on mural painting in Wat Thungsimuang, Changwat Ubonratchaathani, toward life in social. These studies A qualitative research. The study of relevant documents. And in the next field. Data were collected by interviews. Analyze data and generate conclusions.

Research indicates that Wat Thungsimuang Changwat Ubonratchathani was made in the early Rattanakosin period. Was in the reign of King Nang Klao, Rama 3 Murals inside the temple Wat Thungsimuang. Was Tradition Thailand painting style Use bold colors including white, red, blue, yellow, green and brown as the main color, making images look more interesting to follow.The murals in the temple Wat

Thungsimuang. A story of the Buddha image worlds and Trinity. The front wall of the principal Buddha's death. Behind the Buddha is Buddha's temptation. The right of the altar painting allegory. The Story of Vessantara . The left hand of a Buddha statue. Before the Enlightenment. Murals in the Grand Hall allegory painting the story of Vessantara, the story of the Buddha and Pagoda enshrined. In the central hall and writing, painting is a trod smooth Banach hold together. The middle wall is roller coaster. The above images show the very fuzzy. One door, four windows wall. Doors and windows, as Porter write beautifully. The murals of Wat Thung Si Muang. Was created to be used as another way to communicate using picture symbols. Inscribed onto the walls, which aims to spread the story of Buddhism. recorded Ideas Or to convey a lifestyle Customs of the society in that era.

Murals Wat Thungsimuang is. It reflects the story of contemporary social life as the prosperity of the country. Occupational skits, ceremonies, dress and hairstyles. There is a mural painting at Wat Thungsimuang also draw in those who have a sense of humor to portray depictions by imagined persecutors of the murals painted in this. Which is indicative of an identity of their own mind. The ride home was a woman did not let the boys watch the bags open. This can always laugh when the visitors had seen the picture.

Each painting has a principle inherent in the story of life. The reality of world. Accuracy and goodness of human which every thought these would be a way to bring light to the life of the miners to find a clean, peaceful light. Such as the principle of this allegory about story of Vessantara. The wisdom of Buddha found Archangel 4. Principle was extinguished passion of images Temptations and the vigilance of the image coming off the Kham's death etc. Justice is 10 Kusala-kammapha and 7 Bojjhanga of the mural show the conduct in merit. It will be born as a person important in Buddhism such as Buddha, Holy Apostles etc. 10 Punnakiriyavathu and Acts 10 Parami of Temptation demonstrated to perform meritorious acts. To achieve the target. The end of passion is the saint. Besides; 2 Devathamma and 4 Garavasadhamma.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะความเอาใจใส่และความเมตตาจากอาจารย์ที่ปรึกษา ๓ ท่าน คือ ท่านพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน,ดร.ผศ. ท่านพระครูสมุห์เฉวียน กตปุณโย,ดร. และท่านอาจารย์ ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ ที่ได้ให้คำปรึกษาและแนะนำตั้งแต่เริ่มต้น

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์โสรัช นามอ่อน ท่านอาจารย์นุ้ม เย็นใจ อาจารย์สวิง บุญเจิม รศ.ดร.บุญย์ นิลเกตุ ที่ได้โอกาสให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้เอื้อเฟื้อในด้านต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่คอยให้ความช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานด้านวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณพระอาจารย์จันดี เลขาท่านเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมืองพร้อมคณะสงฆ์ที่เมตตาให้ข้อมูล ให้สัมภาษณ์ อนุญาตให้เข้าศึกษา และถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้ความช่วยเหลือในเรื่องข้อมูล ขอขอบพระคุณเจ้าของผลงานวิจัยและเจ้าของหนังสือทุกเล่ม เจ้าของภาพทุกภาพที่ได้ใช้อ้างอิงในการทำวิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบคุณคุณชวนี เหล็กกล้า ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี และขอขอบคุณคุณยุทธนาวารากร แสงอร่ามที่กรุณาให้ความรู้และข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบคุณอาจารย์ธิติวรรณ แสงสิงห์ ดร.สุเมธ โสฬส ที่คอยให้กำลังใจและให้คำปรึกษาด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตบัณฑิตรุ่น ๖ และรุ่นอื่น ๆ ที่สอบถามและให้กำลังใจอย่างสม่ำเสมอ และขอขอบคุณครอบครัวของผู้วิจัยที่ให้การสนับสนุน ให้โอกาส และให้กำลังใจมาโดยตลอด

ประโยชน์ที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขออุทิศถวายเป็นเครื่องน้อมสักการบูชา พระรัตนตรัย และขอบูชาพระคุณของบิดามารดาผู้ให้กำเนิด คุณยายที่เลี้ยงดู และครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ตลอดทั้งผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

นางสาวสุภาวดี ไชยกาล

ชื่อวิทยานิพนธ์ : วิเคราะห์คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัย : นางสาวสุภาวดี ไชยกาล

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน,ผศ,ดร. ประธานกรรมการ

: พระครูสมุห์ฉวีวัน กตปุญโญ,ดร. กรรมการ

: ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ กรรมการ

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๘ เมษายน ๒๕๕๗

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และโดยการลงภาคสนาม เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลและสร้างข้อสรุป

ผลจากการวิจัยพบว่า วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือในรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง เป็นภาพจิตรกรรมแบบไทยประเพณี ใช้โทนสีจัดจ้านได้แก่ แดง น้ำเงิน ขาว เหลือง เขียว และน้ำตาล เป็นสีหลัก ทำให้ภาพดูน่าสนใจ น่าติดตาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง เขียนเรื่องราวพุทธประวัติ ภาพไตรภูมิ และภาพเทพชุมนุม ฝาผนังด้านหน้าพระประธานเป็นภาพพุทธประวัติ ตอนปริณิพพาน ส่วนด้านหลังพระประธานเป็นภาพพุทธประวัติ ตอน ผจญมาร ด้านขวามือของพระประธานเขียนภาพชาดก เรื่องพระเวสสันดรชาดก ด้านซ้ายมือของพระประธานเขียนภาพพุทธประวัติ ตอนก่อนตรัสรู้ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในวิหารหลวง ด้านบนเขียนภาพชาดก เรื่องพระเวสสันดรชาดก ภาพพุทธประวัติ และเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนในหอไตรกลางน้ำเขียนภาพวาดเป็นรูปกินรีเหยียบยุคนาคหันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางใกล้กรอบหน้าต่างเป็นรูปหนูมานแบก ตอนบนของผนังเป็นรูปนักษัตรีเหาะ ส่วนกรอบลายด้านบนภาพเลื่อนไปมากแล้ว ประตุ ๑ บาน และหน้าต่าง ๔ ผนัง บานประตูและหน้าต่างเขียนเป็นรูปทวารบาลอย่างงดงาม ดังนั้นภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นการสื่อสารกันอีกวิธีหนึ่งโดยใช้สัญลักษณ์ภาพ การจารึกภาพลงบนฝาผนังซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการเผยแพร่

เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา บันทึกเรื่องราว ความคิดความอ่าน หรือเพื่อสื่อถึงวิถีชีวิต จาริต ประเพณีของคนในสังคมในยุคนั้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองนั้น ได้สะท้อนเรื่องราวของยุคสมัย สภาพสังคม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเจริญของบ้านเมือง การประกอบอาชีพ การละเล่น พิธีกรรม การแต่งกาย และทรงผม นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองยังมีภาพวาดที่ผู้วาดในสมัยนั้นได้วาดภาพที่สอดแทรกอารมณ์ขันไว้ในงานตามจินตนาการของผู้วาดไว้ในภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ด้วย ซึ่งได้บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของตนเองไว้เสมอ ซึ่งเป็นรูปหญิงชาวบ้านนั่งไม่ทันได้ระวังตัวปล่อยให้ชายผ้าถุงเปิดกว้าง ภาพนี้สามารถสร้างเสียงหัวเราะเสมอเมื่อผู้เข้าชมภาพได้พบเห็น

ภาพจิตรกรรมแต่ละภาพมีหลักธรรมแฝงอยู่ในเรื่องของการดำเนินชีวิต ความเป็นจริงของโลก ความถูกต้อง และความดีงามของมนุษย์ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้จะเป็นแสงสว่างส่องทางที่จะนำพาผู้ปฏิบัติไปพบกับชีวิตที่สะอาด สงบ สว่าง เช่น หลักการให้ทานจากชาดกเรื่องพระเวสสัตร หลักปัญญาจากภาพพระพุทธเจ้าพบเทวทูตทั้ง ๔ หลักการดับกิเลสจากภาพผจญมาร และหลักความไม่ประมาทจากภาพเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นต้น กุศลกรรมบถ ๑๐ และโพชฌงค์ ๗ จากภาพจิตรกรรมพุทธประวัติแสดงให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติในบุญกุศล จึงจะได้เกิดมาเป็นบุคคลสำคัญในทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธเจ้า พระอัครสาวก เป็นต้น บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และบารมี ๑๐ จากภาพผจญมาร แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย คือสิ้นกิเลสเป็นพระอรหันต์ นอกจากนี้ยังมีหลักเทวธรรม ๒ และธรรมของผู้ครองเรือน ๔

Thesis Title : An Analytical Study of the Buddha Dhamma found on Mural Painting in Wat Thungsimuang, Changwat Ubonratchaathani.

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Researcher : Miss Supawadee Chaiyakarn

Thesis Supervisory Committee

: Phakrudhammatornsiriwat Siriwatthatno, Dr.
Ph.d.M.A.(Soc.), Phd.(Pati)

: Prakrusamuchawian Kathapunto,Dr.

: Dr.Ruangdet Khechornsart,B.A. (Philosophy),
M.A.(Educational Administration), M.A. (social development), Ph.D.(Tai Studies)

Date of Graduation : April 18, 2014

ABSTRACT

This study is consists of 3 objectives, i.e.,(1) To study the importance of the Buddhist murals. (2) to study the mural painting in Wat Thungsimuang, Changwat Ubonratchaathani. (3)to study an analytical study of the Buddha Dhamma found on mural painting in Wat Thungsimuang, Changwat Ubonratchaathani, toward life in social. These studies A qualitative research. The study of relevant documents. And in the next field. Data were collected by interviews. Analyze data and generate conclusions.

Research indicates that Wat Thungsimuang Changwat Ubonratchathani was made in the early Rattanakosin period. Was in the reign of King Nang Klao, Rama 3 Murals inside the temple Wat Thungsimuang. Was Tradition Thailand painting style Use bold colors including white, red, blue, yellow, green and brown as the main color, making images look more interesting to follow.The murals in the temple Wat Thungsimuang. A story of the Buddha image worlds and Trinity. The front wall of the principal Buddha's death. Behind the Buddha is Buddha's temptation. The right of the

altar painting allegory. The Story of Vessantara . The left hand of a Buddha statue. Before the Enlightenment. Murals in the Grand Hall allegory painting the story of Vessantara, the story of the Buddha and Pagoda enshrined. In the central hall and writing, painting is a trod smooth Banach hold together. The middle wall is roller coaster. The above images show the very fuzzy. One door, four windows wall. Doors and windows, as Porter write beautifully. The murals of Wat Thung Si Muang. Was created to be used as another way to communicate using picture symbols. Inscribed onto the walls, which aims to spread the story of Buddhism. recorded Ideas Or to convey a lifestyle Customs of the society in that era.

Murals Wat Thungsimuang is. It reflects the story of contemporary social life as the prosperity of the country. Occupational skits, ceremonies, dress and hairstyles. There is a mural painting at Wat Thungsimuang also draw in those who have a sense of humor to portray depictions by imagined persecutors of the murals painted in this. Which is indicative of an identity of their own mind. The ride home was a woman did not let the boys watch the bags open. This can always laugh when the visitors had seen the picture.

Each painting has a principle inherent in the story of life. The reality of world. Accuracy and goodness of human which every thought these would be a way to bring light to the life of the miners to find a clean, peaceful light. Such as the principle of this allegory about story of Vessantara. The wisdom of Buddha found Archangel 4. Principle was extinguished passion of images Temptations and the vigilance of the image coming off the Kham's death etc. Justice is 10 Kusala-kammapatha and 7 Bojjhanga of the mural show the conduct in merit. It will be born as a person important in Buddhism such as Buddha, Holy Apostles etc. 10 Punnakiriyavathu and Acts 10 Parami of Temptation demonstrated to perform meritorious acts. To achieve the target. The end of passion is the saint. Besides; 2 Devathamma and 4 Garavasadhamma.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะความเอาใจใส่และความเมตตาจากอาจารย์ที่ปรึกษา ๓ ท่าน คือ ท่านพระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวฑฒโน,ดร.ผศ. ท่านพระครูสมุห์เฉวียน กตปุณโญ,ดร. และท่านอาจารย์ ดร.เรืองเดช เขจรศาสตร์ ที่ได้ให้คำปรึกษาและแนะนำตั้งแต่เริ่มต้น

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์โสรัช นามอ่อน ท่านอาจารย์นุ้ม เย็นใจ อาจารย์สวิง บุญเจิม รศ.ดร.บุญย์ นิลเกตุ ที่ได้โอกาสให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้เอื้อเฟื้อในด้านต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่คอยให้ความช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานด้านวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณพระอาจารย์จันดี เลขาท่านเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมืองพร้อมคณะสงฆ์ที่เมตตาให้ข้อมูล ให้สัมภาษณ์ อนุญาตให้เข้าศึกษา และถ่ายภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้ความช่วยเหลือในเรื่องข้อมูล ขอขอบพระคุณเจ้าของผลงานวิจัยและเจ้าของหนังสือทุกเล่ม เจ้าของภาพทุกภาพที่ได้ใช้อ้างอิงในการทำวิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบคุณคุณเขาวนิ เหล็กกล้า ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี และขอขอบคุณคุณยุทธนาวารากร แสงอร่ามที่กรุณาให้ความรู้และข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบคุณอาจารย์ฐิติวรรณ แสงสิงห์ ดร.สุเมธ โสฬส ที่คอยให้กำลังใจและให้คำปรึกษาด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตบัณฑิตรุ่น ๖ และรุ่นอื่น ๆ ที่สอบถามและให้กำลังใจอย่างสม่ำเสมอ และขอขอบคุณครอบครัวของผู้วิจัยที่ให้การสนับสนุน ให้โอกาส และให้กำลังใจมาโดยตลอด

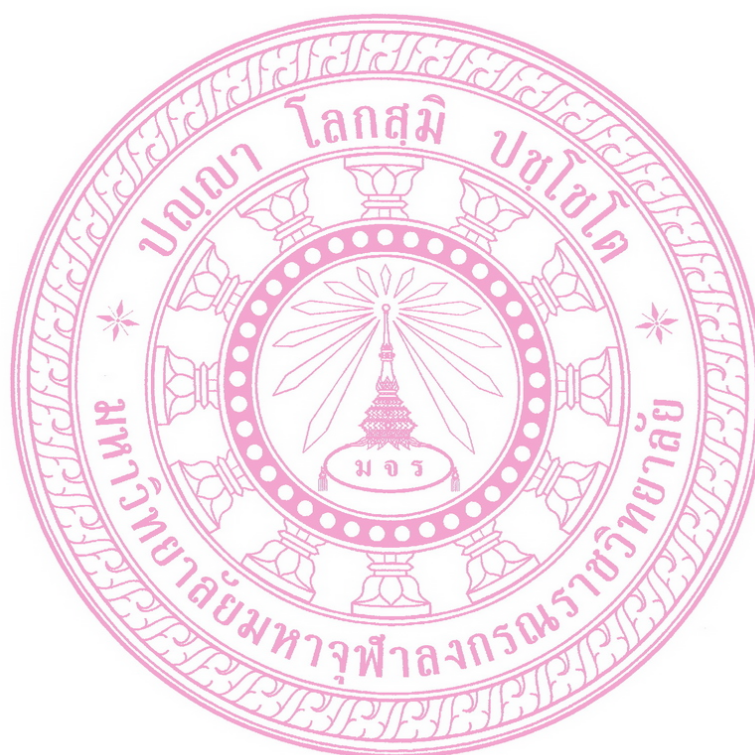
ประโยชน์ที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขออุทิศถวายเป็นเครื่องน้อมสักการบูชา พระรัตนตรัย และขอบูชาพระคุณของบิดามารดาผู้ให้กำเนิด คุณยายที่เลี้ยงดู และครูบาอาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ตลอดทั้งผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

นางสาวสุภาวดี ไชยกาล

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ กรอบแนวคิด(Conceptual Framework)	๔
๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๗ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๗
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๘
บทที่ ๒ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา	
๒.๑ จิตรกรรมไทยแบบประเพณี	๑๙
๒.๒ จิตรกรรมไทยในงานช่างท้องถิ่น	๒๑
๒.๓ จิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา	๒๔
บทที่ ๓ จิตรกรรมฝาผนังในวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี	
๓.๑ วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี	๓๐
๓.๒ “อุโบสถวัดทุ่ง” หรือ จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง	๓๙
๓.๓ สภาพสังคม และวัฒนธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี	๔๑
๓.๔ รายละเอียดภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง	๕๑
บทที่ ๔ วิเคราะห์คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน	
๔.๑ คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง	๕๘
๔.๒ วิเคราะห์คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัด อุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน	๗๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	

	๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๖
	๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๗
บรรณานุกรม		๗๘
ภาคผนวก		
	ก. ภาพวัดทุ่งศรีเมือง	๘๑
ประวัติผู้วิจัย		๑๒๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้

๑. คำย่อชื่อพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกที่ใช้อ้างอิงจะระบุตัวเลขเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า หลักอักษรย่อชื่อพระคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๒๔๗ หน้าที่ ๒๐๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ดังนี้

		พระสุตตันตปิฎก				
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)	
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)	
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)	
อง.ทสก.อ (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)	
ช.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)	

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัดในพระพุทธศาสนาถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พำนักปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ใช้สำหรับแสดงธรรม และใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางพุทธศาสนา ในการที่จะสร้างวัดขึ้นมาแต่ละแห่ง ย่อมต้องการที่ดินสำหรับปลูกสร้างเสนาสนะ คือ ที่อยู่สำหรับพระสงฆ์ กับ ศาสนสถาน คือ สถานที่สำหรับปฏิบัติกิจทางศาสนาในหมู่สงฆ์ และร่วมกับฆราวาส เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ฯลฯ และ ปูชนียสถาน คือ มณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูป หอพระธรรม หรือหอไตร สำหรับเก็บรักษาคัมภีร์พระธรรม พระสฤปเจดีย์ หรือพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นที่บรรจุ และเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การพระพุทธศาสนา วัดแต่ละแห่งมักหันหน้าวัดไปทางทิศตะวันออก ทั้งนี้เนื่องมาจากสมัยที่พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้พระสัจธรรมนั้น พระองค์ทรงเสด็จประทับที่ใต้ต้นโพธิ์โดยบ่ายพระพักตร์ตรงไปทางทิศตะวันออก ทิศนี้ จึงถือว่าเป็นทิศมงคลตามความเชื่อในบรรดาพุทธศาสนิกชน^๑

จิตรกรรมฝาผนังไทยหรือภาพเขียนสีของไทยแต่โบราณ นิยมเขียนเป็นพุทธบูชาตามผนัง โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ คูหาภายในองค์พระปรางค์ พระสฤปเจดีย์ ฝาผนังเพดาน เสา คอ สอง ชื่อ คาน และบานประตูหน้าต่าง และตัวไม้โครงสร้างอาคารอื่น ๆ จิตรกรรมฝาผนังไทยช่วยตกแต่ง และเสริมสร้างความงดงามให้แก่พุทธสถาน ถือเป็นมรดกอันล้ำค่ายิ่งทางศิลปกรรมของไทย มีเอกลักษณ์เฉพาะเป็นของตัวเอง มีแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ชิ้นงานที่แตกต่างกันไป ทั้งวิธีการเขียน การใช้เส้น และสี ที่มีลักษณะลีลาที่อ่อนช้อยนุ่มนวล โดยมีช่างเขียนเป็นผู้กำหนดให้ทุกสิ่งทุกอย่างในภาพเป็นไปตามที่ต้องการของตน และยังคงแสดงให้เห็นถึงฝีมือและจินตนาการของช่างเขียนชาวไทยในแต่ละยุคแต่ละสมัย อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีความเป็นอยู่ของคนในสังคม ระบบการปกครอง วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี เพราะช่างเขียนในสมัยโบราณจะเขียนจากแรงดลบันดาลใจ ใช้จินตนาการ และสภาพแวดล้อมของสังคมในสมัยนั้น ๆ มาประกอบในการเขียนภาพ ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังไทยจึงมีคุณค่าสมควรเป็นอย่างยิ่งแก่การศึกษา ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี สุนทรียศาสตร์ และการแพทย์ อีกทั้งยังเป็นมรดกอันล้ำค่าทางวัฒนธรรมของชาติ นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นการสื่อสารกันอีกวิธีหนึ่งโดยใช้สัญลักษณ์ภาพ ซึ่งจะได้ทั้งการสื่อสารและความงามของภาพ การจารึกภาพลงบนฝาผนังซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการเผยแพร่เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ หลักธรรม ชาดก หรือไตรภูมิ ภาพจิตรกรรมอาจถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบันทึกเรื่องราว ความคิดความอ่าน หรือเพื่อสื่อถึงวิถีชีวิต จารีตประเพณีของคนในสังคมในยุคนั้น ซึ่งล้วนแล้วแต่มีคุณค่าและความหมายในตัว รูปแบบของจิตรกรรมไทยนั้น อาจจะมีกิริยา ลีลา

^๑ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, "วัดไทย", หนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๘ (๒๕๔๙) : หน้า ๑๐.

มีเครื่องแต่งกายสอดคล้องกับลักษณะของเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น คือประสาณกลมกลืนกันเป็นไปตามกาลเวลาที่ผันแปร ผ่านพัฒนาการที่มีการปรับปรุง ตัด แต่ง เติม ตามความนิยมของตัวบุคคลผู้วาดตลอดจนค่านิยมของคนในยุคนั้น

วัดทุ่งศรีเมือง ตั้งอยู่บนถนนหลวง หรืออยู่ทางตะวันออกของทุ่งศรีเมือง เขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี สร้างในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้สร้างคือ ท่านเจ้าอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลคณาภิบาลสังฆปรมาโมกษ์ (สื้อ หล้าคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีในสมัยนั้น สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบด้วย หอพระพุทธรูปหรือพระอุโบสถ ที่พระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม ลักษณะของศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้นและศิลปะลาวแบบเวียงจันทน์ปะปนกัน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง^๒

ภายในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมืองปรากฏจิตรกรรมฝาผนังที่มีความสวยงามและทรงคุณค่าโดดเด่นอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย อีกทั้งยังมีสิ่งแปลกแตกต่างจากที่เคยพบมาก่อนในวัดแห่งอื่นก็คือภาพเขียนที่เขียนลงบนผิวไม้ของเสาอย่างวิจิตรงดงาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังยังใช้โทนสีจัดจ้าน ได้แก่ แดง น้ำเงิน ขาว เหลือง เขียว และน้ำตาล เป็นสีหลัก ทำให้ภาพดูน่าสนใจ น่าติดตาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองนั้น ได้สะท้อนเรื่องราวของยุคสมัย สภาพสังคม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความเจริญของบ้านเมือง การประกอบอาชีพ การละเล่น พิธีกรรม การแต่งกาย และทรงผม นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองยังมีภาพวาดที่ผู้วาดในสมัยนั้นได้วาดภาพที่สอดแทรกอารมณ์ขันไว้ในงานตามจินตนาการของผู้วาดไว้ในภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ด้วย ซึ่งได้บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของตนเองไว้เสมอ ซึ่งเป็นรูปหญิงชาวบ้านนั่งไม่ทันได้ระวังตัว ภาพนี้สามารถสร้างเสียงหัวเราะเสมอเมื่อผู้เข้าชมภาพได้พบเห็น ที่เป็นสุภาพสตรีอาจจะอึ้งหน้าแดงได้ ส่วนสุภาพบุรุษไม่ต้องพูดถึง นอกจากนี้โบราณสถานสำคัญในวัดทุ่งศรีเมืองเคียงคู่กับพระอุโบสถ คือ หอไตรฯ กลางน้ำที่สร้างในยุคเดียวกัน จิตรกรรมฝาผนังอายุมากกว่าสองร้อยปี เริ่มมีสีซีดจางไปตามอายุ เป็นผลพวงมาจากสภาพแวดล้อม การจับต้องของผู้ที่เข้าชม โดยเฉพาะภาพที่อยู่ด้านล่าง เราควรมีความสำนึกในหน้าที่ที่ต้องรักษาสมบัติเหล่านี้ด้วยกัน ภาพเขียนเหล่านี้เป็นเหมือนสื่อสารที่ทันสมัยที่สุดในเวลานั้น ปัจจุบันนี้ การสื่อสารโดยการใช้ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอาจจะมึบเทาถลนน้อยลง แต่ก็ยังคงมีให้เห็นบ้าง ซึ่งอาจปรับเปลี่ยนรูปแบบการวาดไปตามยุคสมัย นับวันภาพจิตรกรรมเหล่านี้ได้ชำรุด ลบเลือน เสียหาย เสื่อมสลายไปตามสภาพของกาลเวลา โดยขาดการดูแลรักษาเอาใจใส่ที่เหมาะสม อย่างไรก็ตามความงดงามทางด้านศิลปะของไทยก็ยังคงคุณค่าไว้ไม่น้อย หากภาพเหล่านี้จะหมดสิ้นไปก็เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น เราคนไทยจึงควรร่วมแรงร่วมใจ ให้ความร่วมมือกันในทุก ๆ ฝ่ายที่จะช่วยกันป้องกันดูแล และอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังไทย อันเป็นสมบัติของเราให้ยั่งยืน เพื่อเป็นหลักฐานแสดงความเอกลักษณ์ด้านนี้ของไทย และเพื่อสืบทอดหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้เราได้เข้าใจถึงหลักธรรมต่อไป

วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ได้ชื่อว่าเป็นวัดที่เก่าแก่คู่บ้านคู่มืองของชาวเมืองอุบลราชธานี ดังนั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองจึงมีคุณค่าในการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้อย่าง

^๒ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี, จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี, หน้า ๒.

และผู้วิจัยได้เลือกศึกษาจิตรกรรมภายในวัดทุ่งศรีเมือง ความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา ศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรม การดำเนินวิถีชีวิตของคนในยุคหนึ่ง ซึ่งเป็นการย้อนกลับไปยังโครงสร้างของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตลอดจนศึกษาคติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาวิจัยในกรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง โดยเน้นการศึกษาไปที่ลักษณะของบทบาทของสื่อจิตรกรรมฝาผนัง ความหมายที่แฝงอยู่ดังนี้

- ๑) ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา
- ๒) จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
- ๓) คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

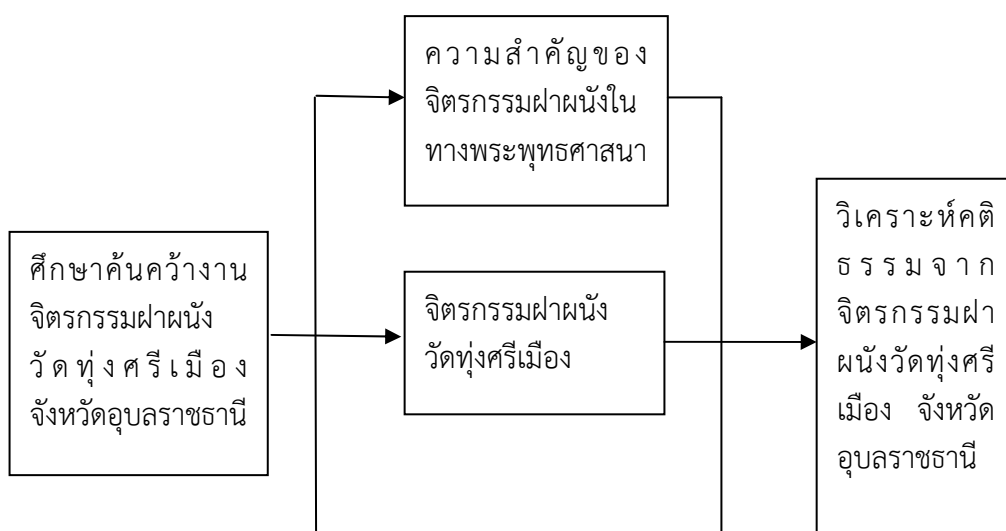
๑.๓.๒ ด้านพื้นที่

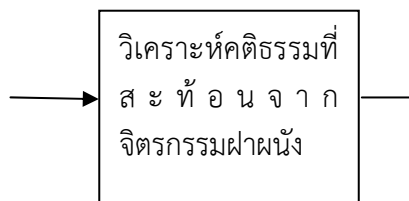
- ชุมชนวัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๓.๓ ด้านเวลา

- ช่วงเวลาที่ดำเนินการ ๑ ปี

๑.๔ กรอบแนวคิด (Conceptual Framework)

๑.๕ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๕.๑ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา
 ๑.๕.๒ จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
 ๑.๕.๓ วิเคราะห์คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง อุบลราชธานี
 ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑) คติธรรม	หมายถึง	ธรรมที่เป็นแบบอย่าง ที่ปรากฏให้เห็นบนภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง
๒) วิเคราะห์	หมายถึง	สังเกต, ไคร่ครวญ; ยึดออก, แผลออก, แยกกระจายออกเป็นส่วน
๓) หลักพุทธธรรม	หมายถึง	ธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกเผยแผ่ คำสอน สืบทอดด้วยการวาดลงบนฝาผนังวัดทุ่ง
๔) ภาพจิตรกรรม	หมายถึง	ภาพวาดระบายสีบนพื้นแผ่นราบ มีเส้นและสีเป็นหลักสำคัญประกอบอยู่ด้วยกันเป็นภาพ โดยมีช่างเขียนเป็นผู้ กำหนดให้ทุกสิ่งทุกอย่างในภาพเป็นไปตามที่ต้องการ
๕) จิตรกรรมฝาผนัง	หมายถึง	ภาพที่เขียนลงบนฝาผนังเพดาน เสา คอสอง ซี่อ คาน และบานประตูหน้าต่าง เป็นต้น ภายในบริเวณวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี
๖) วิถีชีวิต	หมายถึง	รูปแบบหรือแนวทางการดำเนินชีวิตของชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
๗) อิทธิพล	หมายถึง	กำลังที่ยังผลให้สำเร็จ, อำนาจซึ่งแฝงอยู่ในบุคคลหรือรัฐ ซึ่งสามารถบันดาลให้เป็นไปตามความ

ประสงค์, อำนาจที่สามารถบันดาลให้ผู้อื่นต้อง
คล้อยตามหรือทำตาม, อำนาจที่สามารถบันดาล
ให้เป็นไปได้ต่าง ๆ เช่น อิทธิพลของดวงดาว,
อำนาจนอกเหนือหน้าที่ เช่น ใช้อิทธิพลบังคับให้
ยอม

- ๘) สภาพสังคม หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยมี
ความสัมพันธ์กันและกันในหลายรูปแบบ เช่น
อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย
- ๙) สูปแต้ม หมายถึง คำที่ใช้เรียกงานศิลปะจิตรกรรมฝาผนังที่ใช้ในการ
ตกแต่ง "ลิม" หรือโบสถ์แบบอีสานเป็นศิลปะ
แบบทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมของอีสาน

๑.๗ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิเคราะห์คตินิยมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัด
อุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ศึกษา ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัยครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

**๑.๗.๑ หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนโนบล(พิมพ์ นารโท) ป.ธ.๖.
พ.ม.** ได้กล่าวถึงประวัติวัดทุ่งศรีเมืองและการบูรณะหอไตรกลางน้ำ วัดทุ่งศรีเมืองอันเป็นที่ตั้งของหอ
ไตรอันงดงามนี้เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองอุบลราชธานีมาแต่สมัยโบราณ ก่อตั้งขึ้นราว พ.ศ. ๒๓๘๕ ใน
สมัยรัชกาลที่ ๓ โดยญาคูขำ พระสงฆ์ชาวเวียงจันทน์ มีพื้นที่ ๑๙ ไร่ ๒๓ ตารางวา เดิมเป็นทุ่งนาจึง
ได้นามว่าวัดทุ่งศรีเมืองตามประวัติกล่าวว่า ผู้สร้างวัดนี้คือท่านเจ้าคุณพระอรุณวงศาจารย์ ญาณวิมล
อุบล สังขปาโมกข์ (ส่วย หลักคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีรูปแรกเนื่องจากท่านเคยมาธุดงค์อยู่ ณ ที่
แห่งนี้เนื่อง ๆ ได้สร้างวัดบริเวณนี้เริ่มด้วยการสร้างลิมหรือพระอุโบสถ ซึ่งเดิมเรียกว่า หอพระบาท
ต่อมาจึงได้สร้างหอไตรกลางน้ำและกุฏิพระสงฆ์สามเณรขึ้นอีกภายในวัดทุ่งศรีเมืองนอกจากจะมีหอ
ไตรกลางน้ำอันน่าชมแล้วยังมีหอพระบาทหรือพระอุโบสถ ซึ่งสร้างแบบสถาปัตยกรรมผสมระหว่าง
ศิลปะเวียงจันทน์ และศิลปะรัตนโกสินทร์เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองจากวัดสระเกศราช
วรมหาวิหาร ส่วนที่เป็นศิลปะแบบเวียงจันทน์ ได้แก่ โครงสร้างช่วงล่าง เช่น ฐานเอวขันธุ์ บันไดระเซ่
และเฉลียงด้านหน้า ส่วนที่เป็นศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ได้แก่ช่วงบน เช่น ซ่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์
ภายในหอพระบาทมีภาพจิตรกรรมฝาผนังอันเก่าแก่ทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ
และทศชาติ ภาพวิถีชีวิตของผู้คนพลเมืองทั้งชาวไทย และชาวจีนที่มีบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ และชีวิตผู้คน
ภายในรั้ววัง รวมทั้งภาพอาคารสถาปัตยกรรมแบบจีน อันเป็นศิลปะที่นิยมสร้างกันมากในสมัย
รัชกาลที่ ๓ สิ่งที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมากภายในวัดนี้ก็คือ พระเจ้าใหญ่ศรีเมือง ซึ่งเดิมเป็นพระ
ประธานที่วัดเหนือท่า เมื่อวัดร้างจึงได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่ศาลาการเปรียญและวิหารศรีเมืองของ

วัด เป็นพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์ตรงดงามคล้ายคลึงพระเหลาเทพนิมิต อำเภอพนา จังหวัดอำนาจเจริญ^๓

๑.๗.๒ หนังสือวัดทุ่งศรีเมือง บุรพาจารย์ กับ งานศิลปวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงประวัติวัดทุ่งศรีเมืองไว้ดังนี้ เดิมทีบริเวณที่เป็นที่ตั้งวัดทุ่งศรีเมือง ในปัจจุบันนี้เป็นทุ่งนาอันกว้างใหญ่ มีป่าไม้อยู่ วัดทุ่งศรีเมืองได้สร้างขึ้นระหว่างปีพ.ศ. ๒๓๓๐ - พ.ศ. ๒๓๙๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ - ๓ กาลต่อมา(ประมาณตอนปลาย ร.๓) ท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาคตญาณวิมลอุบลคณา - ภิบาลสังฆปาโมกข์(สื่อย) นับว่าท่านมีรูปร่างทรวดทรงสูงใหญ่สี่นิ้วขาว ท่าทางงามสง่าผ่าเผยมาก กำเนิดที่บ้านกวางคำ ต.เซียงโน อ.เซียงโน ซึ่งห่างจากที่ตั้งจังหวัดอุบลฯ ไปทางทิศพายัพ ประมาณ ๙๐๐ เส้น เป็นผู้ได้เข้าไปเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ พำนักอยู่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร(ซึ่งเป็นสถิตของสมเด็จพระสังฆราช ฉายาโศภนมหาเถรองค์ปัจจุบันนี้) ได้รับการแต่งตั้งให้มาเป็น “หลักคำ” คือ เทียบเท่าเจ้าคณะเมือง หรือเจ้าคณะจังหวัดปัจจุบัน ก่อน ท่านพันธุโล(ดี) วัดเหนือท่า ซึ่งเป็นผู้สร้างวัดสุปฏิหารามองค์แรกหลายปี(วัดสุปฏิหารามสร้างประมาณ พ.ศ. ๒๓๙๔ ถึง ๒๔๐๙) ทราบว่า ท่านสื่อย ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะมีราชทินนามว่า พระอริยวงศาคตญาณวิมลอุบลคณาภิบาลสังฆปาโมกข์ได้รับแต่งตั้งในรัชกาลที่ ๓ ประชาชนนิยมเรียกท่านว่า “ท่านเจ้า” มีพัตย์อดปักทองขวางด้ามงา แต่ไม่มีแฉกและมียามปักทองขวาง มีฝาบาตรमुखเป็นบริวารของเหล่านี้ยังรักษาเก็บไว้ที่วัดป่าน้อย(วัดมณีนารามซึ่งเป็นที่อยู่ของท่านมาจนบัดนี้) ท่านผู้นี้เป็นผู้หนึ่งที่ได้นำขนบธรรมเนียมประเพณีอันดี ตลอดจนศิลปหัตถกรรมมาจากกรุงเทพฯ มาเผยแพร่ กล่าวคือ ตั้งการสอบพระปริยัติธรรม และหนังสือไทยสร้างโบสถ์สร้างพระบาทและหอไตร ก็เอาอย่างมาจากพระนครมาสั่งสอน และก่อสร้าง สิ่งที่ท่านสร้างยังปรากฏอยู่ที่วัดทุ่งศรีเมืองมาจนบัดนี้ เบื้องแรกท่านมาเจริญสมณะธรรม คือ นั่งสมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ที่บริเวณที่เป็นที่ตั้ง หอไตรและหอพระบาทนี้ และท่านก็เดินทางลงกรุงเทพมหานคร ไปจำลองเอารอยพระพุทธรูปที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหารขึ้นมาประดิษฐานไว้วัดทุ่งศรีเมือง พร้อมกับนำหลวงพ่อกเงิน คือพระประธานในหอพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระพุทธรูปเนื้อเงิน ทั้งองค์ มาประดิษฐานไว้วัดทุ่งศรีเมืองจนถึงปัจจุบัน ท่านจึงได้ชักชวนทายกทายิกาสร้างหอไตรและหอพระบาท และวัดทุ่งศรีเมือง ขึ้นโดยลำดับ มีบริเวณจดถนนทั้งสี่ทิศ คือ ทิศเหนือจดถนนพลับพลาบุรี ทิศตะวันออกจดถนนหลวง(คุ้มถึงบ้านประชาชนและบ้านพักข้าราชการ และส่วนข้าราชการล้อมรอบวัดทุ่งศรีเมืองอยู่ทุกวันนี้) ทิศตะวันตกจรด ถ.นครบาล และทิศใต้จรด ถ.ศรีณรงค์ เมื่อท่านมรณภาพไปแล้วประมาณปลายรัชกาลที่ ๔ และต้นรัชกาลที่ ๕ ก็ว่างจากพระเถระผู้ใหญ่ปกครองอยู่หลายปี จนถึง พ.ศ. ๒๔๒๔ ท่านพระครูวิโรจน์รัตโนบล(บุญรอด นนตรี)อดีตเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี สมัยท่านเป็นพระบุญรอด นนตรี ได้ปกครองสืบมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๕ ในสมัยของหลวงปู่ดีโลด(พระครูวิโรจน์รัตโนบล)เป็นเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง ในเมื่อประชาชนได้รับความเดือนร้อน ได้มาขอสร้างที่อยู่อาศัยในเขตรอบวัดท่านก็อนุญาตให้ ตลอดทั้งส่วนราชการที่อยู่รอบวัดทุ่งศรีเมือง มาขอจากหลวงปู่พระครูวิโรจน์รัตโนบล ท่านก็อนุญาตให้โดยกล่าวคำว่า ดี ดี ดี ท่านพระครู

^๓ คณะกรรมการจัดงาน, หนังสืออนุสรณ์ พระราชทานเพลิงศพพระราชรัตนโนบล (พิมพ์ นารโท ป.ธ. ๖, พ.ม.) อดีตเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง และอดีตเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี. สำนักงานวัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, (อุบลราชธานี : ๒๕๔๘) หน้า ๑-๔.

วิโรจน์รัตน์โนบล ถือว่าเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ปกครองจังหวัดอุบลราชธานี เป็นเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมืองมาจนกระทั่งถึง พ.ศ.๒๔๘๕ ท่านจึงมรณภาพไปตามสภาพร่างกายของท่าน(ท่านมีอายุ ๘๘ ปี)^๕

๑.๗.๓ พระครูกัลยาณธรรมโฆษ(รุ่ง กลยาโณ) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ : กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรวง อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์ เกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นหลักความจริงของชีวิต สรรพสิ่งทั้งหลายตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความจริงทั้ง ๓ ประการนี้ ไม่มีใครหนีพ้นได้ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นใครก็ตาม การตาย การพลัดพรากจากกัน ความแปรปรวนในชีวิต ความไม่แน่นอนทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากกฎของไตรลักษณ์ ในทางศาสนาคติธรรมนี้จึงเป็นการสอนให้เรารู้เท่าทันความจริงของชีวิต ไม่เศร้าโศกเสียใจในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงมีวิธีการให้บรรเทาทุกข์ด้วยปัญญานั้นคือการการแสดงธรรมให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของชีวิตว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องธรรมดาอย่างกรณีเรื่องของนางวิสาขา เมื่อครั้งที่พระศาสดาทรงประทับอยู่ในวัดพระเชตุวัน ทรงปรารภ นางวิสาขา อุบาสิกา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า "เปมโต ชายเต" เป็นต้น นางวิสาขานั้น ตั้งกุมาริกาชื่อว่า สุทัตตี ผู้เป็นธิดาของบุตร ไว้ในหน้าที่ของตน ให้ทำความชวนชวายเป็นกษุสงฆ์ในเรื่อง โดยสมัยอื่น กุมาริกานั้น ได้ทำกาลแล้ว นางวิสาขาให้ทำการฝังสรีระ(ศพ)นางแล้ว ไม่อาจจะอดกลั้นความโศกไว้ได้ มีทุกข์เสียใจไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ลำดับนั้นพระศาสดา ตรัสกับนางว่า วิสาขา ทำไมหนอเธอจึงมีทุกข์เสียใจ มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา นั่งร้องไห้อยู่ นางจึงทูลข้อความนั้นแล้วกราบทูลว่า พระเจ้าข้า นางกุมาริกานั้น เป็นที่รักของหม่อมฉัน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร บัดนี้ หม่อมฉันไม่เห็นใครเช่นนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า วิสาขา ก็ในกรุงสวตถิมีมนุษย์ประมาณเท่าไร ในกรุงสวตถิ มีชน ๗ โภกวิ พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า ก็ถ้าชนมีประมาณเท่านี้ ๆ พึงเป็นเช่นกับหลานสาวของเธอไซ้ เธอพึงปรารถนาเขาหรือ นางวิสาขาทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า ก็ชนในกรุงสวตถิทำกาลคือตายทุก ๆ วัน มีประมาณเท่าไร นางวิสาขาทูลว่า มาก พระเจ้าข้า เมื่อเป็นเช่นนี้ เวลาที่เธอเศร้าโศกก็จะไม่พึงมีมิใช่หรือ เธอพึงเพียรร้องไห้อยู่ทั้งกลางคืนและกลางวันทีเดียว ยกไว้เถิดพระเจ้าข้า หม่อมฉันทราบแล้ว ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกับนางว่า ถ้ากระนั้น เธออย่าเศร้าโศก ความโศกก็ดี ความกลัวก็ดี ย่อมเกิดแต่ความรักตั้งนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า “ความโศก ย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อมเกิดแต่ความรัก ผู้พ้นจากความรักได้เด็ดขาด ย่อมไม่มีความโศก และภัยจากที่ไหนเลย” ตามหลักของไตรลักษณ์นี้จึงจัดได้ว่าเป็นคติธรรมในการบรรเทาทุกข์ ตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา^๕

๑.๗.๔ เสนาะ เทียรทอง ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์ : ศึกษาเฉพาะกรณีของพระครูอุภัยภาดาทร(หลวงพ่อบอม) วัดไร่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี เกี่ยวกับความหมายของศัพท์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) สถาปัตยกรรม

^๕ ชมรมศิษยานุศิษย์,หนังสือวัดทุ่งศรีเมือง บุรพาจารย์ กับ งานศิลปวัฒนธรรม. สำนักงานวัดทุ่งศรีเมือง, (อุบลราชธานี : สำนักงานชมรมศิษย์วัดทุ่งศรีเมือง,๒๕๕๐), หน้า ๑-๕.

^๕ พระครูกัลยาณธรรมโฆษ (รุ่ง กลยาโณ), "การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ : กรณีศึกษาชุมชนตำบลตรวง อำเภอศรีณรงค์ จังหวัดสุรินทร์", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๔) หน้า ๕๕-๕๖.

(๑) โบสถ์ หรือพระอุโบสถ เป็นอาคารสถานที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ปฐมาประธาน และเป็นสถานที่ประกอบพิธีสังฆกรรม เช่น ทำวัตรสวดมนต์ สวดพระปาฏิโมกข์หรือ การบรรพชาอุปสมบท เป็นต้นโดยมีสีมาเป็นเครื่องหมายกำหนดเขตแดน

(๒) วิหาร มีลักษณะเช่นเดียวกับโบสถ์ แต่จะไม่มีสีมา หรือบางวัดเมื่อมีการสร้างอุโบสถหลังใหม่ พระสงฆ์จะทำพิธีสังฆกรรมคือสวดถือนสีมาเดิมก่อน และทำเป็นวิหารใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร หรือประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งสำคัญของวัด

(๓) หอไตร เป็นอาคารสถานที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและ คัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ลักษณะคล้ายเรือนหอตั้งอยู่โดดๆ มีหลังคาจั่ว ส่วนใหญ่เป็น เรือนไม้ทางภาคกลางสร้างไว้ในสระน้ำที่มีน้ำหล่ออยู่ตลอดทั้งปีเพื่อกันมดและปลวก กัดกินหนังสือ พระไตรปิฎกหรือหนังสืออื่นๆ ที่ทำด้วยกระดาษหรือใบลานนอกจากนั้นยังมีการก่อสร้าง สถาปัตยกรรมในรูปแบบอื่นๆ อีก เช่น

- ศาลาการเปรียญ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในสมัยโบราณ หรือใช้สำหรับเป็นที่เรียนของพระภิกษุ สามเณร ปัจจุบันใช้เป็นศาลาอเนกประสงค์ เช่นการทำบุญ หรือการรักษาศีล ของอุบาสก อุบาสิกา หรืองานต่างๆ ทั้งที่เป็นงานมงคลและอวมงคล

- มณฑป เป็นสถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ของพระพุทธรูปเจ้าสำหรับ พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชา

- ชุมนสีมา เป็นเรือนชุนขนาดเล็กที่บรรจุใบสีมา ซึ่งเป็นเป็นเครื่องหมายเขตแดนทำสังฆ กรรมของพระสงฆ์

- พระเจดีย์ เป็นปูชนียสถานสำหรับบรรจุ หรือประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของ พระพุทธรูปเจ้า หรืออัฐิธาตุพระอรหันต์หรือสิ่งแทนพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุ

- พระปราสาท เป็นปูชนียสถานที่ดัดแปลงมาจากปราสาทของกัมพูชาหรือขอม ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ เป็นสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นมาควบคู่กับเจดีย์และนิยม ก่อสร้างกันมากในภาคกลาง แต่ทางภาคเหนือจะไม่ค่อยปรากฏการก่อสร้าง และเมื่อสร้างจะใช้เป็นศาส สนสถานให้เป็นประธานอยู่ตรงศูนย์กลางของวัด และเป็นสถานที่สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่มาของคำว่า “พระมหาธาตุ” นั้นเอง ลักษณะการก่อสร้างนิยม สร้างด้วยการก่ออิฐ หรือศิลาแลง รูปทรงคล้ายฝักข้าวโพด ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมขนาดลดหลั่นกันไป

๒) ประติมากรรม มาจากคำว่า “ประติมา” ที่เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับคำที่เป็นภาษา บาลีว่า “ปฐฺมา” แปลว่า เปรียบ เทียบ จำลอง เทียม หรือแทน ประติมากรรมนั้นเป็นงานศิลปกรรมที่ เกิดขึ้นจากงานสร้างสรรค์ด้วยวิธีการต่างๆ คือ การปั้น การหล่อ การกดพิมพ์ การแกะสลัก การตอก และดุน การฉลุ และการบุด้วยวัสดุต่างๆ เช่น โลหะ ไม้ ปูน หิน เป็นต้น เพื่อให้เป็นรูปจำลองหรือ ตัวแทนสิ่งที่ผู้กระทำมุ่งหมายสื่อให้ผู้อื่นทราบ งานประติมากรรมแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๒.๑) ประติมากรรมเซาะหรือเว้า เป็นรูปที่เกิดจากการเซาะร่องบนพื้นผิววัสดุที่เป็น ระบายแบน จนเกิดภาพเว้าต่ำกว่าพื้นผิว สามารถมองเห็นได้จากด้านหน้า

๒.๒) ประติมากรรมนูนต่ำ มีลักษณะเป็นรูปที่นูนขึ้นจากพื้นหลังเพียงเล็กน้อย จะเห็น ด้านข้างเพียงเล็กน้อย

๒.๓) ประติมากรรมนูนสูง มีลักษณะเป็นรูปนูนสูงขึ้นจากกพื้นระนาบผิวมาก แต่ส่วนหลังหรือยังติดอยู่กับพื้นหลัง และสามารถเห็นด้านหน้าได้

๒.๔) ประติมากรรมลอยตัว วัตถุที่สร้างมีลักษณะที่สามารถมองเห็นได้ทุกด้าน คำว่า “ปฏิมากรรม” เป็นงานศิลปะที่เกิดจากการหล่อ การปั้น หรือการแกะสลักรูปจำลองที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนคำว่า “ประติมากรรม” จะหมายถึงจิตรศิลป์อย่างอื่น มิใช่พุทธศิลป์

๓) **จิตรกรรม** แปลว่า การกระทำอย่างวิจิตร หรืองานอันงดงาม เป็นงานแขนงหนึ่งของศิลปะสาขาจิตรศิลป์ที่บริสุทธิ์งดงาม เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ที่ต้องใช้จินตนาการฝีมือทักษะ ความประณีต ความศรัทธาและสมาธิที่แน่วแน่ที่สื่อออกมาเป็นภาพเขียนที่แสดงเรื่องราวทางวรรณกรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนานอกจากนี้งานจิตรกรรมยังให้ประโยชน์และคุณค่าในการศึกษาทางวิชาการต่าง ๆ เพราะช่างศิลป์ในสมัยโบราณจะเขียนจากแรงดลบันดาลใจ ใช้จินตนาการและสภาพแวดล้อมของสังคมในสมัยนั้น ๆ มาประกอบ ทำให้ได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ ชีวิตความเป็นอยู่ จารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของชาติ เรื่องราวในพระพุทธศาสนา วรรณกรรม การแพทย์แผนโบราณ ฯลฯ ดังนั้น จึงกล่าวได้อย่างเต็มภาคภูมิว่า “ จิตรกรรมฝาผนังเป็นหลักฐานในอดีตของชาติที่จารึกไว้เป็นภาพเขียน” เช่น จิตรกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อประดับในที่สูง เช่น ที่พื้นเพดาน ปราสาท ฝาผนังพระอุโบสถ วิหารหรือศาสนสถานให้เกิดความวิจิตรงดงาม ก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และมีจิตศรัทธาเลื่อมใส

๑.๗.๕ **กรณีการ ตั้งตุลาการ** ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาตวรวิหาร เกี่ยวกับความหมายประวัติของจิตรกรรมฝาผนังไทย หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดดังนี้

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนัง หมายถึง หลักธรรมที่เกิดจากการตีความจิตรกรรมฝาผนัง

วัดทองธรรมชาตวรวิหาร คือ พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร ได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาให้คงเดิมหรือให้ส่วนที่เป็นของแท้ดั้งเดิมคงอยู่โดยบริบูรณ์หรือมากที่สุดเท่าที่ยังปรากฏอยู่ได้

จิตรกรรม หมายถึง ภาพวาดระบายสีบนพื้นแผ่นราบ มีเส้นและสีเป็นหลักสำคัญประกอบอยู่ด้วยกันเป็นภาพ โดยมีช่างเขียนเป็นผู้กำหนดให้ทุกสิ่งทุกอย่างในภาพเป็นไปตามที่ต้องการ

จิตรกรรมฝาผนัง หมายถึง ภาพที่เขียนขึ้นบนฝาผนังปูนหรือไม้ ซึ่งอาจรวมถึงเพดาน เสาบานประตู หน้าต่าง และตัวไม้โครงสร้างอาคารอื่น ๆ

จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ หมายถึง ภาพเขียนสีลงบนฝาผนังปูนหรือไม้ เล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการเชิดชูและจรรโลงพระพุทธศาสนา

^๖ เสนาะ เทียรทอง, "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์ : ศึกษาเฉพาะกรณีของพระครูอุภัยภาดาทร (หลวงพ่อบุญ) วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗) หน้า ๑๔-๑๗.

๑. สมชาติ มณีโชติ ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในหนังสือเรื่อง “จิตรกรรมไทย” สรุปรว่า จิตรกรรมไทยเป็นวิจิตรศิลป์ชนิดหนึ่ง ซึ่งส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ มีคุณค่าทางศิลปะ และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ประวัติศาสตร์โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการแต่งกาย และการแสดงการเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ ของคนแต่ละยุคสมัย พระพุทธศาสนากับศิลปกรรมมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างแท้จริง ผลงานทางศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าของไทยแต่อดีต ล้วนมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อทางศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนาซึ่งมุ่งเน้นให้คนประกอบกรรมดี ละเว้นความชั่ว ซาบซึ้งเลื่อมใสศรัทธาต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. สุชาติ เกาทอง ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในหนังสือเรื่อง “ศิลปะกับมนุษย์” สรุปรว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการตกแต่งภายในโบสถ์วิหารให้เกิดความสวยงามแล้วคุณค่าอีกอย่างที่ได้รับ คือ เรื่องราวหลักพุทธธรรมบางประการที่พระสงฆ์เทศนาสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนยึดถือนำไปปฏิบัติ คำเทศนาเหล่านั้นยังปรากฏเป็นภาพเล่าเรื่องบนผนังภายในโบสถ์วิหารนั้นด้วย เมื่อพระสงฆ์เทศนาให้ฟัง หูย่อมได้ยิน ตาก็มองเห็น และหลังจากฟังเทศน์จบแล้ว ความอันใดที่ได้จากพระเทศน์ยังขัดข้องใจ ก็สามารถทบทวนกับภาพเขียนจนเข้าใจซาบซึ้งได้

๓. ขมพูนุท พงษ์ประยูร ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในหนังสือเรื่อง “จิตรกรรมไทย” สรุปรว่า จิตรกรรมหรือภาพเขียนสีของไทยแต่โบราณ นิยมเขียนเป็นพุทธบูชาตามผนังโบสถ์วิหาร ศาลาการเปรียญ คูหาภายในองค์พระปรารักษ์ พระสถูปเจดีย์ และที่ผนังถ้ำซึ่งเรียกว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” อันมีอยู่หลายท้องที่ในประเทศไทย นอกจากจะมีคุณค่าทางหลักวิชาและเป็นแบบอย่างศิลปะในตัวของมันเองแล้ว ยังเป็นหลักฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่งเท่ากับจารึกไว้ซึ่งเรื่องราวอันเป็นความรู้สึองเห็นความเป็นไปในทางประวัติศาสตร์โบราณคดี ลัทธิศาสนาและจารีตประเพณีอันมีมาแต่โบราณได้เป็นอย่างดี การจะรักษาภาพจิตรกรรมเหล่านี้ไว้เพื่อเป็นสมบัติของชาตินั้นทำได้ไม่่ง่ายนัก เนื่องจากประเทศไทยมีอากาศชื้นในบางฤดู ทำให้พื้นที่ผนังได้รับความชื้น พื้นปูนที่ฉาบไว้พองนูนแล้วแตกร้างกะเทาะออกมา ทำให้ภาพจิตรกรรมที่เขียนไว้มีสีจางไปและสูญหายไปมากที่สุด

๔. วิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในหนังสือเรื่อง “จิตรกรรมไทย” สรุปรว่า จิตรกรรมไทยเป็นภาพเขียนระบายสีที่ส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากความบังนดาลใจความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อจิตรกรเกิดความซาบซึ้งในเรื่องทางพระพุทธศาสนาพระพุทธประวัติวรรณคดี นิทานชาดก และจากคัมภีร์ต่าง ๆ จนเกิดมโนภาพขึ้น จึงได้คิดประดิษฐ์รูปแบบ และวิธีที่จะถ่ายทอดเป็นงานจิตรกรรมไว้ตามผนังโบสถ์วิหาร เพื่อช่วยเสริมสร้างบรรยากาศตกแต่งพุทธสถานให้เกิดความงดงาม และช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยภาพไปด้วย ดังนั้นจิตรกรรมไทยจึงเป็นศิลปกรรมที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์หลายด้าน ก่อให้เกิดแง่คิดและความรู้สึกสร้างสรรค์ที่งดงามแก่จิตใจของประชาชนและพุทธศาสนิกชนที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๕. ศ.ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในหนังสือเรื่อง “มรดกทางจิตรกรรม” สรุปรว่า นักศึกษาและผู้สนใจควรจะไปชมภาพจิตรกรรมเพื่อประดับความรู้และเจริญศรัทธา ซึ่งจะทำให้ได้ตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะอันเป็นมรดกดั้งเดิมของตนยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการได้พบเห็นบรรดาพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งนอกจากท่านจะเป็นผู้รับผิดชอบในการบำรุงรักษาศิลปะอันเป็นมรดกดั้งเดิมดังกล่าว นั้นยิ่งกว่าใคร ๆ แล้ว ท่านจะต้องได้รับการอบรมศึกษาความรู้ด้านศิลปะในมหาวิทยาลัยของท่านด้วย

เพราะท่านเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในการบำรุงรักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน และศิลปวัตถุของชาติให้อำรงอยู่ถาวรสืบไป

๖. เนตรนภา แก้วแสงธรรม ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง หลักธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวจังหวัดอุบลราชธานี : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดทุ่งศรีเมือง วัดบ้านนาควาย และวัดหนองมะนาว ผลการวิจัยพบว่า ภาพจิตรกรรมวัดทุ่งศรีเมืองเขียนแบบประเพณีภาคกลางที่ได้รับการยกย่องเรื่องฝีมือและคุณค่าทางศิลปะ เขียนเรื่องพระพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ มัคคะลีผล และวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องศิลป์ชัย ภาพจิตรกรรมที่วัดบ้านนาควายเขียนแบบประเพณีภาคกลางผสมกับแบบท้องถิ่น เขียนเรื่องพระพุทธประวัติตั้งแต่ตอนเทวดาอัญเชิญพระพุทธเจ้าลงมาอุบัติ จนถึงตอนพระสาวกมาชุมนุมถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า ภาพจิตรกรรมที่วัดหนองมะนาวเขียนแบบพื้นบ้านโดยช่างท้องถิ่น เขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก โดยหลักธรรมจากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบในวัดทั้งสามนำเสนอหลักธรรมเดียวกัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวอุบลราชธานีในด้านต่าง ๆ ได้แก่ อิทธิพลและคุณค่าต่อความเชื่อ ต่อการดำเนินชีวิต ต่อการปฏิบัติ ทำให้เกิดพิธีกรรมศาสนาและต่อศิลปะ ทำให้เกิดเอกลักษณ์การสร้างเสริม และจิตรกรรมฝาผนังแบบอีสานที่เรียกว่า “สูบแต้ม” ที่เน้นประโยชน์ใช้สอย^๓

๑.๗.๖ สุริย์พร แซ่เอี้ยบ ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวรารามเกี่ยวกับ ความหมายของนิทานชาดกและคำที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม ดังนี้

“ชาดก” มาจากรูปศัพท์ ชาตะ+กะ ชาตะ แปลว่าการรวบรวมเรื่องราวทั้งหลายในอดีตให้เป็นบทเดียวกัน

ชาตกะ คือคัมภีร์หนึ่งในบรรดาคัมภีร์ต่างๆ จำนวน ๑๕ คัมภีร์ของขุททกนิกาย ได้แก่ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิปาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาตกนิเทศ ปฏิสัมภิทามรรค อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก และคัมภีร์ชาดกก็เป็นคัมภีร์ที่อยู่ในหลักคำสอน ๙ ประเภทของพุทธศาสนาที่เรียกว่า “นวัคคัสตฺถุศาสน์” คือ ๑) สุตตะ ๒) เคยยะ ๓) ไวยาकरणะ ๔) คาถา ๕) อุทานะ ๖) อิติวุตตะกะ ๗) ชาตกะ ๘) อัปภุทธระมะ ๙) เวทลละ คัมภีร์ชาดกแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ เรียกปฐมภาค(ภาค ๑) เล่มที่ ๒๘ เรียกทุติยภาค(ภาค ๒)

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช(เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า ชาดก มาจากคำว่า “ชาติ” คือ ความเกิด ชาตกะ ก็คือ ผู้เกิด หมายถึงเรื่องของผู้เกิดมาในชาตินั้นๆ และก็มีแสดงว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าโดยมาก เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี ร่วมด้วยพระสาวกหลายท่าน

รศ.พัฒนา เพ็งผลา ได้สรุปความหมายของชาดกไว้ ๓ อย่างคือ หมายถึง เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หมายถึงคำสอนอย่างหนึ่งในจำนวน ๙ อย่างที่เรียกว่า “นวัคคัสตฺถุศาสน์” และหมายถึงคัมภีร์เล่มหนึ่งใน ๑๕ เล่ม ของคัมภีร์ขุททกนิกายและยังได้นำความหมายของชาดกจาก

^๓ กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาตวิหารพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๔ - ๗.

พจนานุกรมทั้งภาษาไทย บาลี และอังกฤษมาแสดงด้วยและยังได้กล่าวถึงแหล่งกำเนิดของนิทานชาดก และได้เทียบเคียงนิทานชาดกกับนิทานอื่นๆ เช่น นิทานอีสป นิทานเก่าแก่ของอินเดีย^๕

๑.๗.๗ พระมหาคชินท์ สุมงคล(อินทร์มนตรี) ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรมฝาผนัง ในวัดสุทัศนเทพวราราม เกี่ยวกับความหมายของคำว่า “พุทธจิตรกรรม” หมายถึง การวาดภาพหรือระบายสีด้วยลวดลาย อันเกิดจากสัญญาอันวิจิตรของจิตรกร มีการกระทำกิจกรรมด้วยการเขียน การระบายสี การทาสีให้เรื่องรองและการสลักรูปเป็นต้น ลงบนพื้นผิวที่ราบเรียบหรือแผ่นกระดาษ แผ่นผ้า ฝาผนังด้วยความวิจิตรแห่งจิตของจิตรกรอันเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องในพุทธศาสนา เช่นเรื่องพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ ปรีศนาธรรม เป็นต้น ที่จิตรกรสร้างสรรค์ขึ้นจากความคิด ความบันดาลใจและจินตนาการจนเกิดเป็นมโนภาพและด้วยพลังแห่งสมาธิ ฝีมือ ความชำนาญ ความประณีตและแรงศรัทธา ถ่ายทอดออกมาจากมโนทัศน์ให้ปรากฏเป็นภาพเขียน คือการสร้างสรรคสิ่งที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ให้ผู้รับรู้หรือผู้ชมได้รู้สึกโดยทางอินทรีย์สัมผัสในระดับปรากฏการณ์ นอกจากนี้เป็นการประดับตกแต่งแล้วยังเป็นการเล่าเรื่องและแสดงธรรมบางประการไปด้วย สะท้อนให้เห็นความเป็นไปทางประวัติศาสตร์ โบราณ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนแต่ละยุคแต่ละสมัยและทำให้เกิดประจักษ์แห่งศิลปะนั้นด้วย^๕

๑.๗.๘ พระพงศศักดิ์ อภิขุโว(รุ่งสง) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาบทบาทสื่อจิตรกรรมฝาผนังในการเผยแผ่พุทธธรรมในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เกี่ยวกับจิตรกรรมไทยเป็นมรดกทางศิลปกรรมอย่างหนึ่งที่มีคุณค่ายิ่งของไทย มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ทั้งวิธีการเขียน การใช้เส้นและสี มีคติความบันดาลใจในการสร้างสรรค์ที่แตกต่างไปจากงานจิตรกรรมของชนชาติอื่น จิตรกรรมไทยมีลักษณะลีลาการใช้เส้นและสีเส้นที่อ่อนช้อยนุ่มนวลแสดงให้เห็นฝีมือและจินตนาการของชาวไทยแต่ละยุคแต่ละสมัย ทั้งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ ชีวิตสังคม ขนบประเพณี ระบบกษัตริย์และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จิตรกรรมไทย จึงเป็นศิลปกรรมที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา ให้ทั้งความรู้ทางประวัติศาสตร์ ความเบิกบานใจจากความงดงามและสุนทรียภาพอันสูงส่งที่แฝงอยู่ในจิตรกรรมไทยจิตรกรรม คืองานศิลปะสาขาหนึ่ง ที่เรียกว่าจิตรศิลป์ หรือวิสุทธิศิลป์ หมายถึงศิลปะบริสุทธิ์ ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์สร้างของจิตรกร ทั้งความคิด ความบันดาลใจ และจินตนาการจนเกิดเป็นมโนภาพ และด้วยพลังแห่งสมาธิ ฝีมือ ความชำนาญ ความประณีต ความสามารถทางเทคนิค และความศรัทธา ซึ่งช่างเขียนจะถ่ายทอดมโนภาพนั้นให้ปรากฏเป็นรูปธรรม อันจะทำให้ผู้ชมรู้สึกได้โดยทาง

^๕ สุรีย์พร แซ่เอี้ยบ, "การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมพระวิหารวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๓๐-๓๑.

^๕ พระมหาคชินท์ สุมงคล (อินทร์มนตรี), "การศึกษาวิเคราะห์เรื่องพุทธสุนทรียศาสตร์บนจิตรกรรมฝาผนัง", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(ปรัชญา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓) หน้า ๑๓.

อินทรีย์สัมผัส ที่ทำให้เกิดความประจักษ์แห่งศิลปะนั้น และมีผลให้จิตใจเป็นสุขในทางคุณธรรม จริยธรรม และสุนทรียศาสตร์ นั่นก็คือ จิตรกรรมเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้จิตใจสูงขึ้น^{๑๐}

๑.๗.๙ เดือนรຸ່งฟ้า เพ็ญไฟลสิฐ ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ สุนทรียศาสตร์ในผลงานจิตรกรรม ของอาจารย์ทวี นันทขว้าง เกี่ยวกับภาพเขียนแบบจีนว่า ประเทศจีน นับเป็นหนึ่งในประเทศที่มีความผูกพันกับประเทศไทยมายาวนาน ผ่านการติดต่อค้าขายและการอพยพของผู้คน ดังนั้น วิถีชีวิตและงานศิลปกรรมของไทยจึงได้รับอิทธิพลจากจีนอยู่ไม่น้อย โดยมีความเด่นชัดมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นอกจากงานศิลปกรรมแล้ว เรื่องปรัชญา แนวคิดและศาสนาของจีนก็มีลักษณะเป็นแบบตะวันออกเช่นเดียวกับไทย ปรัชญาจีนถือว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกจักรวาล โลกจักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ในทุกขณะของชีวิตของเรา นั้น ชีวิตของเราแต่ละคนกับธรรมชาติ มีความเกี่ยวข้องผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นสมบูรณ์ต่อกัน และกัน รากฐานของปรัชญาจีนนั้นอยู่ที่ความกระหายของนักปราชญ์ผู้ปรารถนาจะ “เข้าใจวิถีทางของธรรมชาติ และล่วงรู้ความต้องการของประชาชน” ดังนั้น ปรัชญาจีนจึงมีความใกล้ชิดกับจริยศาสตร์ การเมือง วรรณคดี และศิลปะ ซึ่งความรู้ที่ได้นั้นจะเป็นหนทางที่จะนำไปสู่อุดมคติอันสูงส่งและปฏิบัติได้จริงในชีวิต ต่างจากปรัชญาตะวันตกที่มุ่งแสวงหาความรู้เพื่อความรู้ โดยมีรากฐานมาจากความประหลาดใจและความปรารถนาที่จะรู้และเข้าใจในปรากฏการณ์ที่พบเห็น ด้วยเหตุนี้ เมื่อเหล่าศิลปินและกวีของจีนได้นำมรดกความคิดทางปรัชญาศาสนา ที่นักปราชญ์จีนสั่งสมมายาวนานนั้นมาแสดงออกทางศิลปะ จึงเป็นสิ่งที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชนชาติอันสูงค่า แล้วยังส่งเสริมต่องานศิลปะของประเทศใกล้เคียงอื่นๆ รวมทั้งประเทศทางตะวันตกอีกด้วยภาพเขียนและบทกวีของจีนมีพัฒนาการที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตน เพราะได้อิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายเถรวาท (เซ็น) และลัทธิเต๋าไปพร้อมๆ กัน ทำให้มีลักษณะการมุ่งเน้นความเรียบง่ายภาพทิวทัศน์ป่าเขา ต้นไม้ ปราชญ์ คนเหงาเดียวดาย ไม่ต่างไปจากที่ศิลปินกรีก มุ่งเน้นความงามสรีระมนุษย์ หรืออินเดียเน้นศรัทธาธรรมนั้น นักปราชญ์จีนมีความเห็นว่า รูปภาพที่สมบูรณ์มิใช่เกิดจากการวาดที่มุ่งแต่จะให้เหมือนสิ่งที่ถูกวาดเท่านั้น แต่จะต้องคำนึงถึงความงามที่แท้จริงของธรรมชาติที่ตนวาดนั้นด้วย

๑.๗.๑๐ พระสุทัศน สิลวิโส (อัญสุโส) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาการใช้จิตรในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท เกี่ยวกับประเพณีการห่มจีวรของพระสงฆ์ไทยรุ่นครูอาจารย์ มี ๒ แบบ คือ ห่มคลุมกับห่มดอง ห่มคลุมก็คือห่มปิดไหล่ทั้ง ๒ ข้าง ห่มดองก็คือห่มลดไหล่ข้างหนึ่ง (ห่มเฉียงลดไหล่ขวา) ห่มดองแบบพาดบ่า ห่มดองแบบจีบชายบ่า ห่มดองแบบทาบข้างหลังบ่า ห่มดองแบบม้วนลูกบวบข้างวิธีการห่มจีวรแบบนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้นิพนธ์ไว้ในหนังสือ “วินัยมุข เล่ม ๒” ซึ่งเป็นตำราเรียนนักธรรม (ธรรมศึกษา) ชั้นโทในปัจจุบัน การห่มจีวรมี ๒ แบบ คือ (๑) ในเวลาเข้าบ้าน ให้ห่มคลุมกายปิดมิดชิด (๒) อยู่ภายในวัด ให้ห่มเฉียง หรือห่มเปิดไหล่ข้างหนึ่ง (ลดไหล่ขวา) ม้วนลูกบวบยกขึ้นพาดบ่าซ้าย ถ้าเข้าพิธีก็พาดสังฆาฏิด้วย หรือบาง

^{๑๐} เดือนรຸ່งฟ้า เพ็ญไฟลสิฐ, "การศึกษาวิเคราะห์สุนทรียศาสตร์ในผลงานจิตรกรรม ของ อาจารย์ทวี นันทขว้าง" วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(ปรัชญา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓) หน้า ๑๔-๑๕.

สำนักก็ห่มจีบชายพาดสังฆาฏิ ใช้ผ้ารัดอก (แบบนี้นิยมเรียกว่าห่มตอง)นี้เป็นภาพที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบัน^{๑๑}

๑.๗.๑๑ พระมหาหนู ส้วโร (ศรีสมร) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม เกี่ยวกับประมวลคติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถวัดดุสิตารามในงานเขียนนี้ มี ๒ ประการ คือ

๑. คติธรรมฝ่ายที่เป็นกุศล ภาพเทพชุมนุม ภาพพุทธประวัติ ภาพมารผจญ และจิตรกรรมภาพเขียนสมุทรโฆษชาดก มีธรรมคัมภีร์ ๒ อย่าง คือ ทิโร และโอตตปะปะ มหากุศล ๘ กุศลกรรมบถ ๑๐ คือ การประพฤติสุจริตทางกาย ๓ ทางวาจา ๔ ทางใจ ๓ องค์ธรรม ๗ ประการ ที่บุคคลทำให้มากแล้ว เจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อให้แจ้งซึ่งผลแห่งวิชา และวิมุตติบารมี ๑๐ เป็นความดีที่เก็บสะสมไว้ในตัว คือ จิตใจ เมื่อเต็มเปี่ยมแล้วได้บรรลุสัมโพธิญาณเหตุสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ ๑๐ ประการ โดยย่อมี ๓ ประการ เป็นเครื่องชำระประหารกิเลส ๓ กอง ทาน กำจัดกิเลสอย่างหยาบ คือ โลภะ ตีล กำจัดกิเลสอย่างกลาง ได้แก่ โทสะ และ ภวานา กำจัดกิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจ ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นไว้ได้ ๔ ประการ และธรรมสำหรับผู้ครองเรือน มีสังฆะ ทมะ ขันติ และ จาคะ การสละ วัตถุสิ่งของและสละอารมณ์

๒. คติธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล ที่ควรสละ ทำลาย งดเว้น ไม่พึงประพฤติปฏิบัติ คือ ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับเมืองนรก คือ ภูมิที่หาความเจริญไม่ได้ ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ กายทุจริต ๓ วาจทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓ และอบายมุข ปากทางแห่งความเสื่อม ๖ ประการเป็นนักเลงสุรา เทียวกลางคืน เทียวดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร และ เกี่ยวจรั้นทำการทำงาน^{๑๒}

๑.๗.๑๒ พระมหาพิทักษ์ สุมโร(ทองเหลือง) ได้กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก เกี่ยวกับความหมายของชาดกว่า ชาดกเป็นเรื่องราวที่รวบรวมเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล และพุทธสาวกได้ทรงจำสืบทอดกันมาด้วยมุขปาฐะก่อนที่จะมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎก การให้ความหมายของคำว่า ชาดก พระอรุณกถาจารย์ และพระฎีกาจารย์ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

- ๑) ชาดก แปลว่า “กล่าวปรารภเหตุเมื่อเกิดเรื่องขึ้น”
- ๒) ชาดก แปลว่า “กล่าว ตรัส (หรือ) ประกาศ บุรพจริยาของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เกิด มี (หรือ) ประพฤติในกาลก่อน”
- ๓) ชาดก แปลว่า “เรื่องที่เป็นเหตุตรัส กล่าว (หรือ)ประกาศ บุรพจริยาของพระผู้

^{๑๑} พระสุทัศน์ สีสวัสดิ์ (อัญชะโล), "ศึกษาการใช้จิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท", วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓) หน้า ๙๐-๙๑

^{๑๒} พระมหาหนู ส้วโร (ศรีสมร), "การศึกษาวินิจฉัยคติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า ๘๙.

มีพระภาคเจ้าที่เกิด มี (หรือ) ประพตฺติในกาลก่อน^{๑๓}

สรุปว่า เรื่อง วิเคราะห์คติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน เป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่ง เพราะยังไม่เคยมีผู้ใดได้ศึกษาวิจัยไว้ก่อน ฉะนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้มาก เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เห็นคุณค่าและสนใจในการศึกษา

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๘.๑ วิธีการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

๑.๘.๑.๑ การศึกษาเชิงเอกสาร(Documentary Research) โดยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑. ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา
๒. ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ เอกสาร สิ่งพิมพ์และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับจิตรกรรมฝาผนัง

๑.๘.๑.๒ การศึกษาเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยการลงภาคสนาม (Field Research)

๑. บันทึกภาพถ่าย เพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐานข้อมูลจากวัดทุ่งศรีเมือง
๒. สัมภาษณ์
  - ๑) พระครูสิริพัฒนานุยุต นนทสิริ(กมลรัตน์ ผ่าผม) รักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง
  - ๒) พระสมุหสมพร วิสารโท(สมพร ตลอดพงษ์) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง
  - ๓) พระครูสังฆรักษ์จันดี สุจันโท(จันดี แววดี) เลขานุการเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง
  - ๔) พระใบฎีกาเสมียน อุตตกาโล(เสมียน สมโคตร) พระลูกวัด
  - ๕) นายสง่า ภัยกะเพศ มรรคทายกวัดทุ่งศรีเมือง
  - ๖) นางวรรณิ มั่นราโน กรรมการวัดทุ่งศรีเมือง
  - ๗) นายคำพวง ทัดเทียม กรรมการวัดทุ่งศรีเมือง
  - ๘) นายโสรัจ นามอ่อน ปราชญ์ท้องถิ่นอีสาน
  - ๙) นายสวิง บุญเจิม ปราชญ์ท้องถิ่นอีสาน
  - ๑๐) นายหนุ่ม เย็นใจ ปราชญ์ท้องถิ่นอีสาน
  - ๑๑) รศ.ดร.บุญย์ นิลเกตุ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา
  - ๑๒) ผศ.รัตนะ ปัญญาภา นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

^{๑๓} พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง), "ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาติก", วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙) หน้า ๒๐.

- ๑๓) นายวรรัตน์ พิมพะภรณ์ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา
 ๑๔) นายทองแดง พุทธเกตต์ นักวิชาการด้านพุทธศิลป์
 ๑๕) ผศ.सानิตย์ โภคาพันธ์ นักวิชาการด้านภาษาในแถบเอเชีย
 ตะวันออกเฉียงใต้
 ๑๖) นางเชาวนี เหล็กกล้า ภัณฑารักษ์ประจำพิพิธภัณฑ์สถาน
 แห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๙.๑ ได้ทราบถึงความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา
 ๑.๙.๒ ได้ทราบถึงจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี
 ๑.๙.๓ ได้ทราบถึงคติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัด
 อุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๒

ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา จิตรกรรมแบบไทยประเพณี จิตรกรรมไทยในงานช่างท้องถิ่นและจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา

๒.๑ จิตรกรรมไทยแบบประเพณี

ผนังโบสถ์และวิหารของวัดต่างๆ มักมีรูปภาพสวยงาม เล่าเรื่องประวัติพระพุทธเจ้าบ้าง ชาติกบฏบ้าง ทำให้ผู้พบเห็นได้รู้จักเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา แล้วยังเรียนรู้ธรรมะได้อย่างเพลิดเพลิน บางครั้งได้รู้จักประวัติศาสตร์ไปพร้อมๆ กันด้วย ภาพสวยงามตามผนังโบสถ์และวิหารเหล่านั้นเรียกว่า จิตรกรรมฝาผนัง อันเป็นจิตรกรรมไทยแบบประเพณีอย่างหนึ่ง

๒.๑.๑. ลักษณะของจิตรกรรมไทยแบบประเพณี

จิตรกรรมไทยแบบประเพณีมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ประการหนึ่ง คือ การระบายสีเรียบ อีกประการหนึ่ง คือ การตัดเส้น เพื่อแสดงรูปร่าง และแสดงรายละเอียดของภาพ งานตัดเส้นนี้ถือว่า มีความสำคัญเป็นพิเศษ เพราะนอกจากจะแสดงฝีมือเชิงช่างแล้ว ยังสะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับระดับของสังคมอีกด้วย เช่น การเขียนภาพพระราชา เจ้านาย และบ่าวไพร่ จะมีกฎเกณฑ์ในการแสดงภาพแตกต่างกัน การตัดเส้นแสดงภาพพระราชา จะต้องให้ดูอ่อนช้อย แต่สง่างาม ราวกับสมมติเทพ เครื่องทรงของพระองค์ก็เขียนอย่างประณีต ปิดทองตัดเส้นอย่างงดงาม ประการสุดท้ายคือ การมีรูปลักษณะอย่างอุดมคติถึงสมจริง เช่น ภาพพระพุทธเจ้า จะเป็นภาพผสมผสานของลักษณะสมจริงกับพุทธลักษณะ อันเป็นอุดมคติ ที่ระบุไว้ในคัมภีร์ จิตรกรรมไทยแบบประเพณีมักจะเน้นพุทธบารมี โดยเขียนเป็นกรอบประภามณฑลรอบพระวรกาย หรือกรอบรอบพระเศียร หรือพระรัศมีมีรูปเปลวเหนือพระเศียร แม้การแสดงภาพพระราชาให้ดูสง่างามราวกับสมมติเทพ ก็เป็นความพยายาม ที่จะแสดงลักษณะอุดมคติถึงสมจริง ในจิตรกรรมไทยแบบประเพณีเช่นกัน

๒.๑.๒ การจัดวางภาพ

ช่างเขียนไทยมีวิธีการจัดวางภาพได้แบบเนียนยิ่งนัก กล่าวคือ ท่านเรียงลำดับ ภาพเหตุการณ์ก่อน - หลังตามเนื้อเรื่อง คั่นแต่ละฉากแต่ละตอนด้วยภาพทิวทัศน์ เช่น ต้นไม้ หรือบ้านเรือน ช่างเขียนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประดิษฐ์กรอบรูปสามเหลี่ยมที่ขอบหยักเป็นฟันปลาเรียกว่า "สินเทา" เพื่อแบ่งฉาก ทำให้เน้นแต่ละฉากได้ชัดเจนงดงามมากขึ้น

๒.๑.๓ การสร้างจิตรกรรมฝาผนังของช่างไทยสมัยโบราณ

ก่อนอื่นช่างต้องเตรียมผนังให้มีพื้นผิวเรียบ และต้องไม่ดูตลึที่ระบาย ชั้นต้นช่างหมักปูนขาวที่จะฉาบผนังไว้ราว ๓ เดือน หรือนานกว่านั้น ระหว่างนั้นจะต้องหมั่นถ่าน้ำ จนความเค็มของปูน

ลดน้อยลง จึงนำปูนหมักมาผสมกับน้ำอ้อยเคี้ยว ที่เหนียวประดุจน้ำผึ้ง และกาวจากยางไม้ หรือจากหนังสัตว์ ช่างบางท่านร่อนทรายละเอียดผสมด้วย ส่วนผสมทั้ง ๔ นี้ จะทำให้ปูนฉาบแข็งเหนียว และมีผิวเรียบเป็นมันเมื่อปูนฉาบแห้งสนิทแล้ว ให้ชโลมผนังด้วยน้ำตมใบขี้เหล็ก เพื่อให้ผนังลดความเป็นต่าง เพราะต่างอาจทำปฏิกิริยากับสีบางสี เช่น ทำสีแดงให้จางซีด วิธีทดสอบว่า ผนังยังมีความเป็นต่างอยู่หรือไม่ ช่างโบราณใช้ขี้มันขีด หากสีเหลืองของขี้มันเปลี่ยนเป็นสีแดง แสดงว่า ผนังยังมีความเป็นต่างอยู่ ต้องชะล้างด้วยน้ำตมใบขี้เหล็กต่อไปอีก เมื่อเตรียมผนังพร้อมแล้ว จะต้องทารองพื้นก่อนการเขียนภาพ ส่วนผสมของรองพื้นประกอบด้วย ดินสอพองบดละเอียด หมักในน้ำ กรองสิ่งสกปรกออกให้หมด แล้วจึงทับน้ำให้ดินสอพองหมาด นำมาผสมกับกาว ที่ได้จากน้ำตมเม็ดในของมะขาม เมื่อรองพื้นแห้งแล้ว จึงขีดให้เรียบก่อนเขียนภาพสีที่ใช้เขียนภาพ ช่างโบราณเตรียมจากธาตุแร่ เช่น สีดำได้จากเขม่าถ่านของไม้เนื้อแข็ง สีเหลือง สีน้ำตาลได้จากดินธรรมชาติ สีแดงได้จากดินแดง สีทองได้จากแผ่นทองคำเปลว ช่างไทยใช้สีแดง เหลือง เขียว คราม ขาว ดำ เป็นหลัก ผสมกันเกิดเป็นสีอื่นๆ ได้อีกน้ำผสมสีใช้น้ำผสมกาวที่เตรียมจากหนังสัตว์ หรือกาวกระถิน ผสมไว้ในภาชนะเล็กๆ เช่น โกร่งหรือกะลา เมื่อใช้ไปสีแห้ง ก็เติมน้ำ ใช้สากบดฝนให้กลับเป็นน้ำสี นำมาใช้งานได้อีกหากต้องการให้ภาพแวววาว ประดุจทอง ช่างจะใช้ทองคำเปลวปิดส่วนนั้น ก่อนปิดทอง ต้องทาขาว ที่ทำจากต้นรัก หรือยางต้นมะเดื่อ เมื่อปิดทองแล้ว ช่างมักขีดเส้นด้วยสีแดง หรือสีดำ เพราะทั้ง ๒ เส้นนี้ ช่วยขับสีทองให้เปล่งประกายได้ดีกว่าสีอื่นๆ พู่กันที่ช่างใช้ระบายสีนั้น มีหลายขนาด หากใช้ขีดเส้น ช่างใช้พู่กันขนาดเล็ก ซึ่งช่างนิยมเรียกว่า พู่กันหนวดหนู ทั้งๆ ที่ทำจากขนหุ้ว หากใช้ระบายพื้นที่ขนาดใหญ่ ช่างใช้แปรงทำจากรากต้นลำเจียก หรือทำจากเปลือกต้นกระดังงา โดยนำมาตัดเป็นท่อน ให้พอเหมาะกับความต้องการใช้ นำไปแช่น้ำให้อ่อนนุ่ม เพื่อจะได้ทุบปลายข้างหนึ่งให้แตกเป็นฝอย ใช้เป็นขนแปรงได้ สำหรับจิตรกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ช่างคิดประดิษฐ์วิธีเขียนไปไม้เป็นกลุ่ม เป็นพุ่ม ด้วยการ "กระทุ้ง" คือ ใช้แปรงแตะสีหมาดๆ แล้วแตะตมให้เกิดเป็นกลุ่มหรือพุ่มไปไม้ตามต้องการ

๒.๑.๔ ช่างเขียน

ก่อนที่จะมีระบบโรงเรียนฝึกช่างเขียนนั้น ผู้ที่รักจะเป็นช่างเขียน จะต้องฝากตัวเป็นศิษย์ ในสำนักของช่างเขียน ที่อาจจะจะเป็นพระภิกษุ หรือฆราวาส ศิษย์จะต้องปรนนิบัติรับใช้ครู พร้อมกับฝึกเขียนภาพไปด้วย ครูแต่ละสำนักต่างก็มีลักษณะ และกลวิธีการเขียนภาพเฉพาะของตน อยางที่เรียกกันว่า "สกุลช่าง" นอกจากช่างท้องถิ่น ซึ่งมีฝีมือและลักษณะต่างๆ กัน ตามสกุลช่างของตนแล้ว ยังมีช่างหลวงจากราชสำนักอีกด้วย ช่างหลวงนี้มีระเบียบแบบแผน ในการเขียนภาพของตน เป็นที่ยอมรับนับถือว่า เป็นงานจิตรกรรมที่ประณีตงดงาม งานของช่างหลวง จึงมักมีอิทธิพล ต่อการเขียนภาพของช่างท้องถิ่นเสมอ ผลงานของช่างเขียนจิตรกรรมไทยแบบประเพณี ส่วนมากมักปรากฏเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์และวิหาร เป็นภาพแบบอุดมคติที่สมจริง จำลองแนวคิด ความศรัทธา ในพุทธศาสนา อีกทั้งยังสอดแทรกกิจกรรมทางสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน จากจิตรกรรมไทย

แบบประเพณีนี้ นอกจากจะทำให้เราตระหนักถึงภูมิปัญญา และฝีมือของช่างไทยแล้ว ยังให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์ อันมีค่ายิ่งแก่อนุชนรุ่นต่อๆ มาด้วย^๑

สรุปว่า จิตรกรรมฝาผนังไทยแบบประเพณี เขียนเพื่อแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและคติธรรมต่าง ๆ จิตรกรรมไทยแบบประเพณีมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ๑)การระบายสีเรียบ ๒)การตัดเส้น ๓)การมีรูปลักษณะอย่างอุดมคติถึงสมจริง นิยมแบ่งพื้นที่ด้วยเส้นลันทาหรือใช้ภาพธรรมชาติ สีที่ได้มาจากแร่ธาตุธรรมชาติ เช่น สีดำทำจากเขม่าหรือถ่าน สีแดงมาจากดินสีแดง สีทองก็ใช้ทองคำเปลว ส่วนพู่กันที่ท่านใช้ ทำจากรากต้นลำเจียก หรือทำจากเปลือกต้นกระดังงา ถ้าเป็นพู่กันขนาดเล็ก ใช้สำหรับตัดเส้น ก็ทำมาจากขนหิว้ว จิตรกรรมไทยแบบประเพณีนี้ เป็นศิลปะที่คนไทยควรภาคภูมิใจ

๒.๒ จิตรกรรมไทยในงานช่างท้องถิ่น

จิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้านมีรูปแบบแสดงออกค่อนข้างเด่นชัดของความเป็นท้องถิ่นอีสาน ช่างท้องถิ่นจะเขียนแบบเรียบง่าย ตรงไปตรงมา ช่างจะวาดจากแรงบันดาลใจและด้วยความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ จังหวัดอุบลราชธานี จำแนกลักษณะของจิตรกรรมไทยในงานช่างของท้องถิ่นได้ดังนี้ คือ

๒.๒.๑ จิตรกรรมไทยเป็นภาพที่แสดงเรื่องราวต่าง ๆ

ด้วยการเขียนลวดลายประดับตกแต่งในการช่างของไทย เช่น ภาพพุทธประวัติ ชาดก หรือประวัติศาสตร์ในการสร้างโบสถ์วิหาร ตลอดจนการเขียนลวดลายรดน้ำตู้พระธรรม และลวดลายภาชนะเครื่องใช้ พัด ลับแล บังตา และการเขียนสมุดภาพไตรภูมิต่าง ๆ เป็นต้น

๒.๒.๒ จิตรกรรมไทยเป็นจิตรกรรมชั้นสูง

ช่างนิยมเขียนภาพด้วยสีฝุ่น และปิดทองเรื่องราวที่เขียน ทั้งนี้อาศัยเค้าโครงจากพุทธประวัติ วรรณคดี หรือประวัติศาสตร์ในการเขียนภาพตามความเหมาะสม เช่น เขียนภาพพุทธประวัติ ชาดกทางศาสนาบนผนังโบสถ์ วิหาร เขียนภาพวรรณคดีบนลัับแลหรือบังตา เป็นต้น ลักษณะศิลปกรรมไทยจึงแปลกไปจากธรรมชาติ ทั้งที่มีรูปร่างทรวดทรงอ่อนช้อย และคดโค้งจากของจริงตามธรรมชาติ

๒.๒.๓ จิตรกรรมไทยเป็นภาพเขียนสองมิติ(Two Dimension)

ภาพจิตรกรรมไทยคำนึงถึงเรื่องเส้นและสีเป็นสำคัญ ไม่มีแสดงเงา และระยะใกล้ไกลของสี ลักษณะภาพเป็นสีแบน ๆ ตัดเส้นตลอดทั้งภาพ การตัดเส้นในภาพเป็นแบบชำนาญ(Skill) ของ

^๑ สันติ เล็กสุขุม, "จิตรกรรมไทยไทยประเพณี", หนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๐ (๒๕๓๘) : หน้า ๗๕-๘๑.

ศิลปินแต่ละคนเพื่อให้ภาพมีชีวิตขึ้นโดยไม่ต้องใช้แสงเงา และระยะใกล้ไกลแบบตะวันตก ฉะนั้น การฝึกหัดเขียนเส้น จึงเป็นหัวใจสำคัญในการเขียนภาพไทย

๒.๒.๔ จิตรกรรมไทยเป็นภาพคนแสดงความรู้สึกด้วยเส้นและท่าทาง

การเขียนภาพไทยไม่อาจแสดงความรู้สึกของบุคคล ในภาพด้วยสีหน้าและแววตา จึงแสดงความรู้สึกต่าง ๆ ด้วยท่าทางของบุคคลในภาพเช่นเดียวกับการแสดงโขน โดยใช้ลักษณะส่วนรวมของเส้นเอแสดงความรู้สึกของภาพ อาทิ แสดงความมั่นคงแข็งแรง

๒.๒.๕ จิตรกรรมไทยเป็นภาพบุคคลแสดงความแตกต่างด้วยสี

หลักในการฝึกหัดเขียนภาพไทย จำแนกออกเป็น ๔ แบบ คือ กระจก นารี กระจก คช ดังนั้นภาพมนุษย์ เทวดา หรือยักษ์ที่อยู่ในประเภทเดียวกันจึงมีหน้าคล้ายกันหมด ทั้งนี้ได้แสดงความเคลื่อนไหว ด้วยเส้นส่วนรวมเป็นเส้นโค้งโค้งสัมพันธ์เป็นภาพและแสดงความมั่นคงแข็งแรงด้วยเส้นตรงหนักและหนาเป็นต้น

๒.๒.๖ จิตรกรรมไทยเป็นภาพแสดงจุดสนใจโดยไม่คำนึงถึงสัดส่วน

ภาพในเรื่องตอนใดที่ต้องการให้เด่นเป็นที่สนใจ ควรเขียนให้เด่นชัดโดยลดสัดส่วนประกอบอื่น ๆ ในเรื่องลง ไม่คำนึงถึงส่วนประกอบมาก เช่น ในเรื่องการแสดงทศกัณฐ์ในกรุงลงกา โดยเขียนรูปทศกัณฐ์ตัวโตอยู่ในปราสาท ตามความเป็นจริงแล้วทศกัณฐ์จะยืนหรือเคลื่อนไหวไปในปราสาทไม่ได้หรือเหล่าเสนาอำมาตย์ในเรื่องว่าเฝ้าแหวนจำนวนหมื่นนั้นลดลงเขียนไม่กี่คน หรือบางครั้งเขียนเหล่าเสนาอำมาตย์ตัวเล็ก ๆ การเขียนภาพแสดงจุดสนใจโดยย่อวัตถุลงเช่นนี้อาจผิดจากความเป็นจริง แต่ย่อมมีความกลมกลืนอย่างดี มองไม่ขัดเขิน ซึ่งเป็นการจัดภาพที่ชาญฉลาดยิ่ง

๒.๒.๗ จิตรกรรมไทยเป็นภาพแบบเล่าเรื่อง

ภาพจิตรกรรมไทยส่วนใหญ่แสดงเรื่องราวในชาดก หรือวรรณคดีติดต่อกันเป็นลำดับ บางตอนเขียนเพียงตัวเอกและส่วนประกอบสำคัญที่สุดในเรื่องติดต่อกันไปทั้งหมด มีภาพธรรมชาติ เช่น ภูเขา และต้นไม้ เพื่อให้องค์ประกอบทั้งหมดของภาพดีขึ้นเป็นเรื่องน่าพิศวงยิ่งที่ศิลปินไทยสามารถคัดเลือกภาพและจัดภาพเพียงส่วนน้อย แต่ผู้ดูสามารถทราบเรื่องราวสมบูรณ์เช่นกับได้อ่านชาดกหรืออ่านวรรณคดีทั้งเรื่อง

๒.๒.๘ จิตรกรรมไทยเป็นทัศนียภาพแบบมองจากที่สูง (Bird's eyes view)

ตำแหน่งที่ปรากฏในภาพไทยส่วนใหญ่ เป็นภาพแลจากที่สูงเช่นเดียวกับนกมอง อาจเห็นสิ่งที่อยู่เบื้องล่างทั่วไปทั้งอาคารและบ้านเรือน และบุคคลที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ การเขียนภาพแบบนี้มักผิดหลักทัศนียภาพ (perspective) สมัยใหม่แต่ทั้งภาพยังกลมกลืนอย่างดี รูปลักษณะของจิตรกรรมไทยและลักษณะศิลปินแบบอุดมคติอย่างสมบูรณ์แล้วสะท้อนถึงลักษณะของชาติไทยอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นความฉลาดของศิลปินแต่โบราณที่สร้างจิตรกรรมไว้ในรูปของตำราเล่มใหญ่ให้บุคคลได้ศึกษา เช่น ภาพชาดก หรือวรรณคดีอาจรู้เรื่องราวได้ตลอดโดยไม่ต้องอ่านหนังสือ นอกจากนั้นภาพดังกล่าวยังมี

ข้อคิดแฝงอยู่มาก อาทิภาพทศชาติเรื่องพระเวสสันดรที่นิยมเขียนบนฝาผนังนั้น เป็นภาพองค์พระเวสสันดร และพระประยูรญาติ และปราสาทราชวังของพระองค์ ตลอดจนเทือกเขาวงกตที่แวดล้อมด้วยโขดเขาลำเนาไม้ สัตว์จตุบาท ทิวบาทตามอรรถโฆหารที่กวีร้อยกรองไว้ ทั้งยังเห็นสภาพสังคมของชาวเมือง การเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว การเล่นสนุกของเด็ก รวมทั้งการล่าเนื้อของพรานป่า ภาพเหล่านั้นสะท้อนความเป็นอยู่ จารีตประเพณี ความนิยมของพลเมืองในสมัยนั้น นั่นคือแก่นแท้ของประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้บันทึกในพงศาวดารเล่มใด เมื่อพิจารณาภาพจิตรกรรมดังกล่าวให้ละเอียดลออขึ้นเพียงใด ย่อมเห็นชีวิต "ไทย" ในอดีตเด่นชัดขึ้นเพียงนั้น

จิตรกรรมฝาผนังไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี มีภาพจิตรกรรมฝาผนังมีภาพเขียนแบบอุดมคติของไทย เน้นความอ่อนช้อยสวยงามของภาพด้วยเส้น แสดงความแตกต่างของสิ่งของด้วยสี ภาพจิตรกรรมไทยที่สวยงามมีดังนี้ จิตรกรรมไทยในหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง จิตรกรรมในอุโบสถวัดบ้านนาควาย^๒

สรุปว่า จิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้านเป็นงานที่มีความประณีต ที่เขียนจากความคิดและมโนภาพที่มีลักษณะเป็นอุดมคติ เป็นแบบเล่าเรื่อง การเขียนภาพบุคคลนั้นจะเขียนให้ได้สัดส่วนสวยงามอ่อนช้อย ไม่นิยมแสดงความรู้สึกบนใบหน้า แต่จะสื่อความหมายด้วยการแสดงกิริยาอาการ แสดงความแตกต่างของคนด้วยสี ในการจัดองค์ประกอบบนพื้นผนังที่กว้างใหญ่นั้น เรื่องราวเดียวกันที่มีหลายกลุ่มภาพ การเขียนภาพใช้วิธีแบบแบนราบ ไม่แสดงปริมาตร ไม่มีระยะใกล้ไกลหรือลึก ภาพทั้งหมดจะดูเด่นชัดตลอดผนัง และเหมือนมองจากที่สูงเป็นการวาดเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายขึ้น

๒.๓ จิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา

จิตรกรรมฝาผนังไทยช่วยเสริมสร้างความงดงามของพุทธสถานแล้ว ยังใช้เป็นสื่อในการประกอบหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาด้วย เพราะภาพจิตรกรรมฝาผนังได้เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ และสะท้อนหลักคำสอนออกมาเป็นรูปภาพ ทำให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ช่างเขียนจิตรกรรมฝาผนังได้สร้างสรรค์ผลงานขึ้นด้วยความศรัทธาในพุทธศาสนา ถือว่าพุทธศาสนาเป็นของล้ำค่า สูงส่ง การที่ช่างเพียงมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่หวังผลบุญกุศลเป็นสำคัญ

๒.๓.๑. ประวัติความเป็นมาของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา

เริ่มสมัยประวัติศาสตร์ เมื่อวัฒนธรรมทางศาสนาแพร่หลายเข้ามา ศิลปกรรม และภาษาหนังสือ ก็ย่อมแพร่หลายเข้ามาพร้อมกันนั้นด้วย ศิลปกรรม เป็นอุปกรณ์สำคัญ ในการสั่งสอน โดยเพิ่มเติมการถ่ายทอดภาษาพูด และภาษาเขียน ด้วยภาษาภาพ กล่าวคือ เล่าเรื่องด้วยภาพ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในศาสนา ในหมู่ประชาชนได้ดียิ่งขึ้น แหล่งกำเนิดศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในคือประเทศอินเดีย อารยธรรมอินเดียซึ่งแพร่หลายออกสู่โลกภายนอกราว ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว เข้ามาสู่ประเทศไทย

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ, "วัฒนธรรม พัฒนาทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุบลราชธานี", หนังสือเฉลิมพระเกียรติในหลวง, (กรุงเทพฯ, ๒๕๔๔) หน้า ๑๔๑-๑๔๓.

เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ ก่อให้เกิดวัฒนธรรมที่เรียกว่า ทวาราวดี ซึ่งรับนับถือพุทธศาสนา ศิลปกรรมในวัฒนธรรมทางทวาราวดี ทำหน้าที่ถ่ายทอดคำสอนในพุทธศาสนาให้เป็นรูปธรรม เช่น สร้างพระพุทธรูป หรือสร้างงานประติมากรรมเล่าเรื่องในศาสนา เช่น พุทธประวัติชาดก โดยสลักลงบนหิน หรือใช้ปูนปั้น รวมทั้งสร้างอาคารศาสนสถาน ที่ ก่อด้วยอิฐ ปรากฏเป็นหลักฐานร่องรอยให้เห็นอยู่ แต่ไม่เหลือปรากฏหลักฐานทางด้านจิตรกรรม คงชำรุดเสียหายไปหมดแล้ว เพราะงานจิตรกรรมเขียนด้วยวัสดุที่ไม่คงทน ถูกแดด ถูกฝนไม่นานก็หมดไป

สมัยสุโขทัยเริ่มต้น เมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีการติดต่อเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาของประเทศพม่า ลังกา จิตรกรรมของสมัยสุโขทัย จึงมีส่วนคล้ายคลึงกับจิตรกรรมของลังกาและพม่าอยู่บ้าง แต่ยังมีเอกลักษณ์ของตนเอง ที่เด่นชัดเป็นพิเศษตามลักษณะไทย มีการสืบทอดผ่านมาสู่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

การติดต่อกับต่างบ้านต่างเมือง นำพาให้มีการถ่าย-รับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน จิตรกรรมไทยแบบประเพณีได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน ที่เข้ามาผสมผสาน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาแล้ว และเด่นชัดมาก ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ครั้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะมีการติดต่อค้าขายกับประเทศจีนอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าอดีต จนกระทั่งในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบาทอย่างมากมายของอิทธิพลตะวันตก จึงมีผลต่อโฉมหน้าของจิตรกรรมไทยแบบประเพณี การผสมผสานครั้งนี้ ได้ทำให้ลักษณะแบบประเพณีแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว จนในที่สุดก็กลายมาเป็นลักษณะสากล หรือที่เรียกว่า จิตรกรรมร่วมสมัยในปัจจุบัน^๓

๒.๓.๒ ลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา

ลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนาที่เด่น มีอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังแบบประเพณีที่สะท้อนความเป็นชนชาติไทย คือ ลักษณะงานศิลปะที่สร้างตามแบบมโนคติหรืออุดมคติที่มีลักษณะเน้นคุณค่าทางการเห็นเชิงเส้น(Liner quality) ที่ประดิษฐ์สร้างอย่างประณีตบรรจง อาศัยทักษะฝีมือสูง ให้ความรู้สึกสงบที่สะท้อนปัจเจกลักษณ์(Individuality) ของศิลปิน แล้วยังให้ลักษณะที่เป็นบุคลิกไทยซึ่งครอบคลุมด้วยความเชื่อถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงไม่นิยมให้เหมือนธรรมชาติ แต่เป็น “รูปลักษณ์แห่งมโนคติ” ดังนั้น จิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะเป็นศิลปะแบบอุดมคติ โดยมีการจัดองค์ประกอบ ๒ มิติ มีลักษณะเด่นดังนี้

๑. สามารถแสดงภาพได้หลายตอนบนผนังเดียวกัน สามารถเน้นจุดสนใจได้หลายจุด และแสดงเรื่องราวได้ละเอียดมากขึ้นตามขนาดของผนัง

๒. สามารถสร้างจินตนาการตามเรื่องราวได้กว้างกว่าที่ตาเห็น คือ การจัดภาพเพียงเล็กน้อยก็สมารถทำให้ผู้ชมทราบเรื่องราวโดยสมบูรณ์คล้ายเห็นเมืองทั้งเมือง ป่าทั้งป่า และยังสะท้อนให้เห็นถึงจารีตประเพณีของผู้คนในยุคสมัยนั้นอีกด้วย

๓. สามารถทำให้ภาพแบบ ๒ มิติ สร้างความกลมกลืนระหว่างคุณค่าทางเรื่องราว (Subject Value) กับคุณค่าทางรูปทรง(Form Value) และสามารถแสดงจุดสำคัญของเรื่องราวที่คน

^๓ สันติ เล็กสุขุม, "จิตรกรรมไทยไทยประเพณี", หนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๐ (๒๕๓๘) : หน้า ๘๓-๘๔.

ทั่วไปเห็นแล้วเข้าใจได้ง่าย ทำให้คุณค่าของจิตกรรมไม่ติดอยู่กับรูปแบบที่เป็นจริง ความรู้สึกของภาพจะนำพาไปถึงหลักปรัชญา และคำสอนทางพระพุทธศาสนา^๕

๒.๓.๓ คุณค่าของจิตกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา

คุณวิทยา(Axiology) เป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา กล่าวถึงอุดมคติต่าง ๆ ในด้านความจริง(ตรรกวิทยา) ความดี(จริยศาสตร์) ความงาม(สุนทรียศาสตร์) และความบริสุทธิ์ทางจิตใจ การมีความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่าต่าง ๆ เป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ เพราะคุณค่าเป็นนามธรรมที่มนุษย์เท่านั้นจะเข้าใจและซาบซึ้งได้ เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักคิดรู้จักเหตุผล จึงมีความต้องการทางด้านจิตใจมากโดยเฉพาะกิจกรรมทางปัญญา และคุณค่าต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพราะเป็นอาหารใจ ทำให้มนุษย์พยายามสร้างคุณค่าต่าง ๆ ในศตวรรษที่ ๑๙ คุณวิทยาได้มีบทบาทในการวิเคราะห์คุณค่าของประสบการณ์ในสาขามานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา และเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้นนิยามคำว่า “คุณค่า(value)” จึงหมายถึง สิ่งที่มีอยู่จริงและสัมพันธ์กับความแท้จริง คือ คุณค่าเป็นเนื้อแท้ ความแท้จริงเป็นโครงสร้าง ความมีอยู่ของสิ่งที่แท้จริงต้องอาศัยคุณค่า และคุณค่าเป็นเนื้อแท้ซึ่งแตกต่างจากวัตถุและคุณภาพของวัตถุ สิ่งทั้งหลายและการกระทำทั้งหลายย่อมมีคุณค่า แต่คุณค่ามิได้มีอยู่อย่างเปิดเผย หากแต่แฝงอยู่และจะรู้ได้ด้วยความสำเร็จในคุณค่าจิตกรรมฝาผนังเป็นศิลปะที่รับรู้ได้ด้วยสายตา ทำให้เกิดแรงกระตุ้นและตอบสนองด้านจิตใจ เป็นตัวแปรค่าและกำหนดความงาม ความประณีต เรื่องราว และประโยชน์ต่อสังคม การรับรู้คุณค่าเหล่านี้ รับรู้ได้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกของแต่ละบุคคล เกิดเป็นความรู้สึกประทับใจ ความอิมเม็บใจในคุณค่าที่ได้เห็น ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงใช้ศิลปะ เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง คุณค่าของจิตกรรมฝาผนังเชิงพุทธมีรายละเอียดดังนี้

๑. **คุณค่าในการยกระดับจิตใจ** เมื่อมนุษย์ได้ชื่นชมความงามของศิลปะ มนุษย์จะมีจิตใจเข้มแข็งและละเอียดอ่อน งานศิลปะให้ทั้งความงาม ความรู้สึกถึงความดีงาม และจริยธรรมอย่างลึกซึ้ง เป็นการจรรโลงจิตใจให้ผ่อนคลายจากความเคร่งเครียด และพัฒนาสุขภาพจิตให้ดีขึ้น

๒. **คุณค่าต่อผู้ชมและสังคมไทย** จิตกรรมฝาผนังเป็นศิลปะที่สื่อความงามและความรู้สึกไปให้ผู้ชมได้ง่าย โดยเบื้องต้นเป็นคุณค่าทางจิตใจในการชมความงามของเส้น สี แสง เงา และองค์ประกอบของภาพซึ่งช่วยผ่อนคลายอารมณ์ ให้คติธรรม แนวคิดในการดำรงชีวิตและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์จากจิตกรรมฝาผนัง

๓. **คุณค่าทางพระพุทธศาสนา** จิตกรรมฝาผนังไทยส่วนมากเขียนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาของคนโบราณคล้ายกับคนยุคปัจจุบัน แต่โดยความเป็นจริงยังให้ความสำคัญกับอดีตพุทธเจ้า ชาดก ซึ่งล้วนสะท้อนถึงการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และเขียนไตรภูมิเพื่อสอนให้คนมองจักรวาลตามกรอบแนวคิด

^๕ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.,นางสาวกรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, **คุณค่าและความสำคัญของจิตกรรมฝาผนังของอุโบสถกลางน้ำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑,(อยุธยา : บริษัทรพีปกรณ์ จำกัด,๒๕๕๖) หน้า ๓๓-๓๔.

ทางพระพุทธศาสนาที่ว่า สรรพสิ่งมีความยิ่งใหญ่และงดงาม แต่สุดท้ายก็ไม่มีอะไรแน่นอน ทุกสิ่ง เป็นไปตามวิฎสงสาร สิ่งที่มีมนุษย์จะเหลืออยู่คือความดีที่ได้ทำไว้ ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวจึงแฝงไว้ด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๔. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ จิตรกรรมฝาผนังไทยมีอายุอยู่ได้นับร้อยปีขึ้นไป ศิลปิน ไม่ได้เขียนเพียงเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเขียนสอดแทรกวิถีชีวิตของสังคม เช่น การ แต่งกายของกษัตริย์จนถึงชาวบ้าน สถาปัตยกรรมของปราสาทราชวังจนถึงบ้านเรือนชุมชนที่ปัจจุบัน หาได้ในความเป็นจริงไม่ได้แล้ว จึงถือเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาชีวิตของคนในอดีต

๕. คุณค่าทางศิลปกรรม จิตรกรรมฝาผนังไทยสะท้อนถึงลักษณะความงามและเอกลักษณ์เฉพาะของไทย เช่น ภาพบุคคลจะไม่มีการเน้นเนื้อและแสงเงา การใช้สีเส้นจะไม่อ้างอิง ข้อเท็จจริงตามที่เห็น แต่ใช้สีแดงระบายท้องฟ้า เป็นต้น และภาพชนชั้นสูงจะมีกริยาอาการในรูปแบบ ที่คล้ายท่าทางแบบนาฏลักษณ์ ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังชั้นครูเหล่านี้เป็นแบบฉบับในการนำมาสร้างสรรค์ และพัฒนางานต่อจนถึงปัจจุบันนี้^๕

๒.๓.๔ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา

จิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนาเป็นงานเขียนขนาดใหญ่ อยู่บนบาน กระจกสร้าง ขึ้นมาเพื่อประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา นิยมเขียนมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีคุณค่าทางจิตรกรรม โบราณคดีประวัติศาสตร์และคติความเชื่อ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติที่ควรได้รับการ ดูแลรักษาไว้ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา สามารถแยกประเด็นได้ดังนี้

๑. ความสำคัญในมูลเหตุของการสร้าง คือ

๑.๑ เป็นการยกย่องเชิดชูพระพุทธศาสนา มีความตอนหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายไว้ว่า “การเขียนฝาผนังวัดและวังดูมีหลักฐานโบราณ ต่างกัน การเขียนในวัดเพื่อจะจงใจให้คนเกิดความเลื่อมใสพระพุทธศาสนา”

๑.๒ เป็นเครื่องประดับตกแต่งอาคารหรือสถาปัตยกรรมให้งดงาม และเพิ่มความสำคัญ ให้มากขึ้น โดยในสมัยโบราณนั้นวัดเป็นศูนย์กลางของวิชาการหลายแขนง ผู้ถ่ายทอดวิชาการ คือ พระสงฆ์ ส่วนศิษย์ คือ สามเณรหรือภิกษุที่บวชเรียน การอยู่ในวัดเป็นเวลานานทำให้เกิดความเลื่อมใส ศรัทธาภายใต้จิตสำนึก เมื่อเข้าไปในพระอุโบสถได้พบพระประธานที่มีอาการสงบนิ่งแล้วยังได้พบ จิตรกรรมฝาผนังที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธประวัติหรือชาดกที่ประดับไว้รอบผนัง ได้อาศัยภาพ เหล่านี้ศึกษาหาความรู้ ทำให้เกิดความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

๑.๓ เป็นสื่อประกอบคำสอนในพระพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนิกชนได้ฟังพระธรรม เทศนาแล้วหันมาชมจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นธรรมะก็จะเกิดความซาบซึ้ง อันเป็นการน้อมนำให้ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นบุญกุศล เพราะจิตรกรรมฝาผนังได้ชื่อว่าเป็นจิตรภาษา คือ ภาพจิตรกรรมเป็น ภาษาที่คนทั้งหลายสามารถเข้าใจ และรู้เรื่องโดยไม่ต้องศึกษาหรือมีประสบการณ์มาก่อน

๑.๔ เป็นการแสดงออกซึ่งฝีมือและอารมณ์ของจิตรกรโบราณ เห็นได้ว่าจิตรกรได้ถ่ายทอด

^๕ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.,นางสาวกรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, คุณค่าและความสำคัญของ จิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถกลางน้ำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๓๕-๓๗.

ทอดสถานภาพของบุคคลระดับชั้นต่าง ๆ กันโดยมีความแตกต่างกันเรื่องสีและเครื่องแต่งกายตลอดจนการถ่ายทอดลักษณะของป่าเขาลำเนาไพร บ้านเรือน พระราชวัง ล้วนถูกบันทึกในจิตรกรรมฝาผนังทั้งสิ้น

๒. ความสำคัญในเรื่องความศรัทธา จิตรกรเขียนด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยมีจุดหมายอยู่ที่ผลบุญกุศลเป็นสำคัญ ดังนั้นผลงานที่เป็นผลสำเร็จออกมาจึงเป็นการบรรยายบันทึกความจริงโดยไร้สิ่งอื่นใดเคลือบแฝง แสดงว่าหลักฐานจากจิตรกรรมฝาผนังเป็นความจริงที่เชื่อถือได้

๓. ความสำคัญในการบันทึกเรื่องราวร่องรอยในอดีต เป็นการถ่ายทอดด้วยวิธีสังเคราะห์(Synthetic art) จิตรกรได้นำสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวมาถ่ายทอดในภาพที่เขียน เช่น วิถีชีวิตประจำวันที่ทำให้เห็นรูปแบบสังคมในอดีต และการถ่ายทอดลักษณะท้องถิ่น (Nationalism) คือลักษณะวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่อยู่รอบตัวจิตรกร จะถูกบันทึกลงบนจิตรกรรมฝาผนัง เช่น การเขียนพระพุทธประวัติให้มีลักษณะเป็นไทยทั้งการแต่งกายและรูปร่างหน้าตา

๔. ความสำคัญเป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจ เรื่องทางพระพุทธศาสนาเป็นคติธรรมช่วยเตือนใจคนให้ปฏิบัติตามสิ่งที่เหมาะสม มุ่งสอนสั่งธรรมเป็นสำคัญและเป็นของคู่โลก คติธรรมชาดกสะท้อนให้เห็นเรื่องหลักกรรม ภาพไตรภูมิช่วยเตือนสติคนในเรื่องดีชั่ว เรื่องของวัฏจักรชีวิต

๕. ความสำคัญที่เป็นเครื่องหมายแสดงความเจริญของชาติ เป็นหลักฐานบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ แสดงถึงความเจริญในการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นการจดบันทึกความรู้สึกรักและปัญญาของมนุษย์ จึงถือเป็นทรัพยากรของชาติที่มีประโยชน์ในการนำไปศึกษาหาความรู้ และควรทำการอนุรักษ์ดูแลรักษาอย่างจริงจังเพื่อให้อยู่กับชาติไทยสืบไป

สรุปว่า ลักษณะของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา คือเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนภายในพระอุโบสถ วิหาร เป็นต้น เรื่องที่เขียนจะเป็นเรื่องทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมประเพณีที่เกิดขึ้นจากการนับถือพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ลักษณะของจิตรกรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นแบบอุดมคติ ที่ศิลปินใช้ความสามารถในการสร้างผลงานขึ้นอย่างประณีต ช่วยยกกระดับจิตใจของผู้ชม ผ่านความงามของลายเส้น สี แสงเงา และองค์ประกอบของภาพ ทำให้ เกิดความผ่อนคลายลดความเคร่งเครียด พัฒนาสุขภาพจิตให้ดีขึ้น อีกทั้งยังมีความสำคัญในการเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และมุ่งเน้นให้ศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยภาพเป็นหลัก ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้อยากเข้าใกล้เพื่อศึกษาภาพเหล่านั้นเพิ่ม มากขึ้น ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังจึงมีคุณค่าและความสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

บทสรุป จิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา เป็นจิตรกรรมฝาผนังไทยแบบประเพณีเขียนเพื่อแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและคติธรรมต่าง ๆ ความสำคัญจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา คือ ช่วยเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และมุ่งเน้นให้ศึกษา

^๖ วรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาตวรวิหารพระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๓๒ - ๓๔.

พระพุทธศาสนาด้วยภาพเป็นหลัก สามารถช่วยตกแต่งอาคารของศาสนาสถานให้สวยงาม อีกทั้งมีความสำคัญในการบันทึกเรื่องราวในอดีต ทำให้สามารถสืบค้นเรื่องราวในอดีตได้นอกจากนี้จิตรกรรมยังได้แสดงฝีมือและอารมณ์ของช่างเขียนในอดีตได้เป็นอย่างดี นิยมแบ่งพื้นที่ด้วยเส้นลันทาหรือใช้ภาพธรรมชาติ สีที่ได้มาจากแร่ธาตุ ส่วนพู่กันที่ทํานใช้ ทำจากรากต้นลำเจียก หรือทำจากเปลือกต้นกระดังงา ถ้าเป็นพู่กันขนาดเล็ก ทำมาจากขนหิวัว จิตรกรรมไทยแบบประเพณีนี้ เป็นศิลปะที่คนไทยควรภาคภูมิใจ ส่วนงานจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้าน เป็นงานที่มีความประณีต ที่เขียนจากความคิดและมโนภาพที่มีลักษณะเป็นอุดมคติ เป็นแบบเล่าเรื่อง การเขียนภาพบุคคลนั้นจะเขียนให้ได้สัดส่วนสวยงามอ่อนช้อย ไม่นิยมแสดงความรู้สึกบนใบหน้า แต่จะสื่อความหมายด้วยการแสดงกิริยาอาการ แสดงความแตกต่างของคนด้วยสี ในการจัดองค์ประกอบบนพื้นผนังที่กว้างใหญ่นั้น เรื่องราวเดียวกันที่มีหลายกลุ่มภาพ การเขียนภาพใช้วิธีแบบแบนราบ ไม่มีระยะใกล้ไกลหรือลึก ภาพทั้งหมดจะดูเด่นชัดตลอดผนัง และเหมือนมองจากที่สูงเป็นการวาดเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายขึ้น

บทที่ ๓

จิตรกรรมฝาผนังในวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

เนื้อหาของบทนี้ กล่าวถึงบริบทของวัดทุ่งศรีเมือง จิตรกรรมฝาผนังภายในวัดทุ่งศรีเมือง รายละเอียดของห้องภาพที่แยกย่อยออกเป็นตอน ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๑ วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

วัดทุ่งศรีเมือง เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่บริเวณใจกลางเมือง และ เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน ภายในวัดมีพุทธศิลป์ที่งดงามทรงคุณค่าทั้งในด้าน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สุนทรียศาสตร์ และการแพทย์^๑

๓.๑.๑ ประวัติวัดทุ่งศรีเมือง

วัดทุ่งศรีเมือง มีเนื้อที่ ๑๙ ไร่ ๒ งาน ๒๓ ตารางวา ตั้งอยู่ท่ามกลางเมืองอุบลราชธานี ปลายสนามทุ่งศรีเมืองด้านตะวันออก และโรงเรียนอนุบาลอุบลราชธานี เมื่อก่อนมีถนนรอบ ๖ ด้าน แต่บัดนี้มีตึกมีบ้านหน้าถนน ทั้งทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และทิศใต้ เพราะประชาชนมาขออยู่อาศัย และทางราชการมาขอใช้พื้นที่วัดทางทิศใต้ สันนิษฐานว่า วัดทุ่งศรีเมืองสร้างขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์สมบัติ เจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมล อุบลสังฆปาโมกข์(สุ้ย หล้าคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีในสมัยนั้น ท่านเป็นคนอุบลราชธานีโดยกำเนิด เกิดที่บ้านกวางคำ ต.เขื่องใน อ.เขื่องใน ท่านได้เข้าไปเล่าเรียนพระปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ ได้พำนักที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ได้รับการแต่งตั้งให้มาเป็น“หล้าคำ” คือ เทียบเท่าเจ้าคณะเมืองหรือเจ้าคณะจังหวัดในปัจจุบัน ท่านสุ้ย ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ มีราชทินนามว่า พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลคณาภิบาลสังฆปาโมกข์ ได้รับแต่งตั้งในรัชกาลที่ ๓ ประชาชนนิยมเรียกท่านว่า “ท่านเจ้า” ท่านเจ้าพระราชาอยู่ที่วัดป่าแก้วมณี คือ วัดมณีวนารามในปัจจุบัน ท่านเจ้าพระคุณรูปนี้มีอัยยาคัยน้อมไปทางวิปัสสนากรรมฐาน ทุกเช้า และเย็น ท่านได้ออกจากอาราม มาเจริญสมณธรรมอยู่พื้นหญ้า ในบริเวณป่าหว่าชายดงอู่ผึ้ง ชายเมืองอุบลราชธานี สบอัยยาคัย เพราะท่านชอบที่สงบสงัด ท่านจึงได้มาเจริญสมณธรรมอยู่บ่อยๆ ต่อมาในภายหลังลูกศิษย์ของท่าน ก็ได้ติดตามท่านออกมาเจริญกรรมฐานเป็นจำนวนมาก สถานที่แห่งนั้น คือบริเวณวัดทุ่งศรีเมืองในปัจจุบัน ต่อมาภายหลังจึงได้สร้างหอพระพุทธรูปขึ้น ณ บริเวณที่เจริญสมณธรรม โดยมีจุดประสงค์ที่จะจำลององค์พระพุทธรูป ให้ชาวพุทธบริษัทที่อุบลราชธานี ได้กราบไหว้บูชา โดยไม่ต้องเดินทางไปไกลถึงสระบุรี โดยให้ครูช่างชาวเวียงจันทน์เป็นช่างดำเนินการก่อสร้าง ซึ่งมีความกว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๓ เมตร มีหลังคาทรงไทยศิลปะเวียงจันทน์ เป็นศิลปะเวียงจันทน์ที่สวยงาม มีความเป็นอมตะศิลป์ไม่ล้าสมัย มีหลังคา ๒ ชั้น ๒ ชั้นลด มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ หางคันทวย ประดับสวยงาม

^๑ รูปภาพประกอบที่ ๑ ในภาคผนวก หน้า ๘๑

ครั้นพอลถึงฤดูฝน บริเวณหอพระพุทธรบาทได้มีน้ำท่วมขังอยู่เป็นประจำ จึงได้มีการนำดินมา พูน(ถม)บริเวณลานหอพระพุทธรบาท เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมในฤดูฝน โดยได้สร้างเป็นเขื่อนกำแพง แก้วหอพระพุทธรบาท มีสองชั้น ชั้นในรอบ พระพุทธรบาท ขนาดกว้าง ๒๓ เมตร ยาว ๓๒ เมตร โดยพูน (ถม)ให้สูงเหมือนเป็นฐานรองรับหอพระพุทธรบาท ทำให้หอพระพุทธรบาทสูงเด่นสง่า ภายนอกกว้าง ๕๖ เมตร ยาว ๕๘ เมตร โดยได้ขุดเอาดินมาจากสระด้านทิศเหนือของวัด สระนี้ซึ่งมีขนาดกว้าง ๑๘ เมตร ยาว ๒๔ เมตร ลึก ๓ เมตร ต่อมาภายหลังได้สร้างหอไตรไว้กลางน้ำไว้ที่สระแห่งนี้ จึงได้ ชื่อว่า "สระหอไตร"

เมื่อขุดดินที่บริเวณสระหอไตรมาพูน(ถม)แล้ว ปรากฏว่าดินที่จะนำมาถมหอพระบาทมี ปริมาณไม่เพียงพอ ก็ได้มีการขุดสระอีก ๑ สระทางด้านทิศตะวันตกของวัด สระนี้เรียกว่า "สระหนอง หมากแซว" เหตุที่ได้ชื่อนี้เพราะว่ามีต้นหมากแซวใหญ่ต้นหนึ่งอยู่ข้างสระ ซึ่งสระนี้ขุดลึกประมาณ ๓ เมตร กว้างและยาวพอๆ กับสระหอไตร มีเรื่องเล่าปรัมปราว่า ตักน้ำในสระครุ(ถึงน้ำ)หายไหลไปไหลที่ แม่น้ำมูล

หลังจากที่ได้นำดินจากทั้ง ๒ สระมาพูน(ถม)จนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในปลายสมัยพระครู วิโรจน์รัตโนบล เป็นเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ที่ลานหอพระบาทและได้สร้างกำแพง แก้ว ล้อมรอบที่ขุมประตูด้านทิศเหนือ, ใต้และทิศตะวันตก ส่วนทางทิศตะวันออก ได้สร้างภายหลัง และทางด้านทิศตะวันออก พระครูวิโรจน์รัตโนบล ได้สร้างให้มีขนาดใหญ่ที่สุด เพราะเป็นทางเข้าและ อยู่หน้าหอพระบาท ซึ่งหอพระบาทนี้มีพระพุทธรบาทจำลอง ซึ่งได้จำลองมาจากวัดสระเกศราช วรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ครั้นสร้างหอพระพุทธรบาทเสร็จแล้ว ท่านเจ้าก็ได้มีบัญชาให้ญาติช่าง สร้างหอไตรที่สระ กลางน้ำ ทางด้านทิศตะวันออกของหอพระบาท หอไตรนี้มีขนาดความกว้าง ๓๗ เมตร ยาว ๔๗ เมตร สร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง หลังคาทรงไทยปนพม่า ๒ ชั้น ๓ ลด มีเฉลียงรอบทุกทิศ มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง ไม้ โดยมีจุดประสงค์ในการสร้างเพื่อเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎก ไม้ให้แห้งและกรอบมากเกินไป เพราะอากาศสดชื่น มีไอน้ำประสม และเพื่อกันปลวก มิให้ทำลายพระไตรปิฎกให้เสียหาย แต่ปัจจุบัน ก่อนที่พระราชรัตนโนบลมาปกครองวัด พระไตรปิฎกได้สูญหายไปแล้ว

หลังจากที่ได้สร้างหอพระพุทธรบาทและหอไตรกลางน้ำเสร็จแล้ว เพื่อให้มีคนเฝ้ารักษาวัด คือได้สร้างกุฏิเป็นที่อยู่ของพระภิกษุและสามเณรต่อไป เพราะวัดนี้ตั้งอยู่ปลายทุ่ง ท่ามกลางเมือง อุบลราชธานี จึงได้ชื่อว่า ทุ่งศรีเมือง เป็นเหตุให้ทุ่งนาท่ามกลางเมืองอุบลราชธานี ได้ชื่อว่าทุ่งศรีเมือง ตามไปด้วย

ในปี พ.ศ.๒๔๕๘ ท่านพระครูวิโรจน์รัตโนบล เมื่อครั้งเป็น พระครูจีสุนทร เจ้าคณะ อำเภอม่วงสามสิบ เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง ได้พาพระเณรและญาติโยมไปทำพลับพลา ตัดเสาศาลา การเปรียญที่ค่าน้ำแซบ วัดวารินทรารามในปัจจุบัน สมัยนั้นมีแต่ป่า ยังไม่มีบ้านเรือนคน และค่าย ทหาร แต่เมื่อตัดเสาได้แล้ว ก็สร้างล่อลากลงแม่น้ำมูลข้ามมาสร้างศาลาการเปรียญ โดยในวันไหนมี การล่องมูล จะให้ชาวบ้านที่หาปลา หรือคนที่อยู่แถวนั้นมาช่วย เพราะเสาดันใหญ่มาก บางวันต้องใช้ กลองยาวตีเรือใจ เพื่อให้จิงหะครั้นลากเสามาถึงวัดแล้ว ก็จัดแจงตกแต่งศาลาการเปรียญ ครั้น เตรียมการเสร็จแล้ว ก็ได้ข่าวประกาศเชิญชวนทำบุญปลูกศาลาการเปรียญ ยกศาลาและสร้างต่อจน เสร็จ เมื่อสร้างศาลาการเปรียญเสร็จแล้ว วัดเหนือทำได้ร้างลง ทางราชการจะสร้างเป็นสถานีอนามัย

พระเจ้าใหญ่ในศาลาการเปรียญวัดเหนือท่า ไม่มีพระสงฆ์อยู่ดูแล พระครูวิโรจน์รัตโนบลจึงได้นำญาติโยมไปอาราธนามาเป็นพระประธานที่ศาลาการเปรียญวัดทุ่งศรีเมือง^๒

๓.๑.๒ อาคารสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ภายในวัดทุ่งศรีเมือง

วัดพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ถือเป็นศาสนสถาน ของพุทธศาสนิกชน คือ เป็นสถานที่สำหรับสงฆ์และฆราวาสปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน นอกจากนี้ยังเป็นปูชนียสถาน คือ มีสิ่งที่ควรเคารพบูชาอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป ซึ่งประดิษฐานอยู่ในโบสถ์ วิหาร และมณฑป พระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งบรรจุอยู่ในพระสถูปเจดีย์ และพระปรารักษ์ และพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเก็บรักษาไว้ในหอพระธรรม หรือหอไตร อีกทั้งวัดยังเป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ด้วย วัดไทยส่วนใหญ่แบ่งบริเวณภายในวัดออกเป็น ๒ เขตใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาส พื้นที่ส่วนหนึ่งกำหนดให้เป็นที่ตั้งเฉพาะปูชนียสถาน และศาสนสถาน ซึ่งเป็นที่ตั้งของเจดีย์ ปรารักษ์ โบสถ์ วิหาร และสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ซึ่งใช้เป็นที่พักปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันของสงฆ์และฆราวาส กับเขตสังฆาวาส เป็นพื้นที่ซึ่งเป็นที่พำนักของภิกษุ และสามเณร^๓

ก. เขตพุทธาวาส คือ พื้นที่ส่วนหนึ่ง กำหนดให้เป็นที่ตั้งเฉพาะปูชนียสถานและศาสนสถาน ได้แก่

๑. อุโบสถหรือโบสถ์^๔ หมายถึง อาคารสถานที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมาประธานและเป็นสถานที่ประกอบพิธีสังฆกรรม เช่น ทำวัตรสวดมนต์สวดพระปาฏิโมกข์หรือการบรรพชาอุปสมบท เป็นต้น โดยมีสีมาเป็นเครื่องหมายกำหนดเขตแดน วัดทุ่งศรีเมืองเรียกอุโบสถหรือโบสถ์ว่า หอพระบาท ซึ่งหอพระบาทนี้ ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของหอไตร เหตุที่เรียกว่าหอพระบาท เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง อัญเชิญมาจากวัดสระเกศวรมหาวิหารกรุงเทพฯ ภายในอุโบสถมีพระพุทธรูปพระเจ้าใหญ่องค์เงินเป็นพระประธาน^๕

๒. วิหารศรีเมือง^๖ วิหารศรีเมืองหลังใหม่นี้สร้างขึ้นบนบริเวณพื้นที่เดิมของวิหารหลังเก่า^๗ ที่ถูกรื้อถอนไปเนื่องจากเป็นอาคารชั้นเดียว แคบและสั้นไม่มีคาน ไม่สามารถขยายเป็นสองชั้นได้ และไม่สามารถขยายให้กว้างและยาวออกได้ ภายในพระวิหารศรีเมืองประดิษฐานพระเจ้าใหญ่ศรีเมืองพระประธานภายในวิหาร^๘

^๒ พระราชรัตนโนบล, ประวัติอุบลราชธานี วัดทุ่งศรีเมือง, (อุบลราชธานี : วิทยาออฟเซ็ท-การพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘-๒๒.

^๓ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. "วัดไทย". สารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๘ . (๒๕๔๗) หน้า ๑๐.

^๔ รูปภาพประกอบที่ ๒ ในภาคผนวก หน้า ๘๑

^๕ รูปภาพประกอบที่ ๓ ในภาคผนวก หน้า ๘๒

^๖ รูปภาพประกอบที่ ๔ ในภาคผนวก หน้า ๘๒

^๗ รูปภาพประกอบที่ ๕ ในภาคผนวก หน้า ๘๓

^๘ รูปภาพประกอบที่ ๖ ในภาคผนวก หน้า ๘๓

๓. **หอพระธรรม หรือหอไตรกลางน้ำ**^๙ หอไตร หมายถึง อาคารสถานที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นที่พักเก็บรักษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาลักษณะคล้ายเรือนหอตั้งอยู่โดดๆ มีหลังคาจั่ว ส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ทางภาคกลางสร้างไว้ในสระน้ำที่มีน้ำหล่ออยู่ตลอดทั้งปี เพื่อกันมดและปลวกกัดกินหนังสือพระไตรปิฎก หรือหนังสืออื่นๆ ที่ทำด้วยกระดาษหรือใบลาน นอกจากนั้น ยังมีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในรูปแบบอื่นๆ อีก สำหรับหอพระธรรม หรือหอไตรกลางน้ำวัดทุ่งศรีเมือง เป็นอาคารที่เก็บรักษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ไม่ให้มดปลวกมากัดทำลาย และความชื้นของน้ำจะช่วยรักษาไม่ให้พระไตรปิฎกกรอบ หอไตรกลางน้ำวัดทุ่งศรีเมือง ได้ชื่อว่าเป็นหอไตรที่สวยงามที่สุดอีกแห่งหนึ่งของภาคอีสาน ทุกปีกลางเดือนสาม จะมีงานฉลองปิดทองพระพุทธรูปและตักบาตรวันเกิดรอบตู้พระไตรปิฎก

๔. **กำแพงแก้ว**^{๑๐} คือ สิ่งก่อสร้างสำหรับ กั้นเขตแดนออกเป็นสัดส่วน มีลักษณะเป็นกำแพงขนาดใหญ่ที่ทำขึ้น สำหรับล้อมเขตที่ตั้งพระอุโบสถ วัดทุ่งศรีเมืองนี้มีกำแพงแก้วล้อมรอบพระอุโบสถ ๒ ชั้น คือ

กำแพงแก้วชั้นนอก ล้อมรอบพระอุโบสถมีซุ้มประตูทางเข้า ๔ ด้าน บนกำแพงแก้วภายในบริเวณซุ้มประตูทางออกด้านหลังฝั่งทิศตะวันตก ด้านขวามือมีรูปประติมากรรมปูนปั้นแบบนูนต่ำรูปช้างจำนวน ๕ เชือก^{๑๑} ส่วนทางด้านซ้ายมือที่มีรูปช้างจำนวน ๒ เชือก

กำแพงแก้วชั้นใน มีรูปประติมากรรมปูนปั้นแบบนูนต่ำรูปผู้หญิงหอบช้างคู่กับแมว^{๑๒} ซึ่งเป็นคำผญาหรือสุภาษิตอีสานที่มีไว้สั่งสอนลูกหลาน เปรียบเปรยเกี่ยวข้องกับเรื่องบุญ-บาป เป็นปริศนาธรรม ว่า แมวที่มีตัวเล็กนิดเดียวเมื่อเปรียบกับช้าง แต่การทำบาปนั้น บาปก็ให้ผลเท่าเทียมกัน^{๑๓} และภาพการเล่น หัวล้านชนกัน^{๑๔} ซึ่งอยู่ทางด้านขวามือของประตูทางเข้าด้านหน้า

๕. **เจดีย์ธาตุพระครูวิโรจน์รัตโนบล(รอด นนฺโตโร)**^{๑๕} อยู่ด้านทิศตะวันตกของหอพระบาท

ข. **เขตสังฆาวาส** คือ พื้นที่ส่วนหนึ่ง ซึ่งกำหนดให้เป็นที่พักสำหรับภิกษุ และสามเณร ได้แก่

๑. ศาลาการเปรียญ หรือ โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้เป็นสถานที่สำหรับภิกษุ และสามเณร ศึกษาพระพุทธศาสนา รวมทั้งพุทธศาสนิกชนสามารถใช้ประโยชน์ ในการบำเพ็ญกุศลในวันธรรมสวนะด้วย

๒. หอกลอง และหอรฆัง^{๑๖} สร้างเป็น ๓ ชั้น ด้านล่างสุดมีกลองหนังขนาดใหญ่ ส่วนระฆังอยู่ชั้นบนสุด ใช้เป็นที่บอกเวลาแก่พระสงฆ์ เพื่อการทำวัตรปฏิบัติประจำวัน

^๙ ดูภาพประกอบที่ ๗ ในภาคผนวก หน้า ๘๔

^{๑๐} ดูภาพประกอบที่ ๘ ในภาคผนวก หน้า ๘๔

^{๑๑} ดูภาพประกอบที่ ๙ ในภาคผนวก หน้า ๘๕

^{๑๒} ดูภาพประกอบที่ ๑๐ ในภาคผนวก หน้า ๘๕

^{๑๓} isan. ผญา : รูปภาพผญา "คำผญา" อีกหนึ่งของอีสานในอดีต, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<http://www.taklong.com/isan/-isan.php?no=411748> [๑๔ ม.ค.๒๕๕๗].

^{๑๔} ดูภาพประกอบที่ ๑๑ ในภาคผนวก หน้า ๘๖

^{๑๕} ดูภาพประกอบที่ ๑๒ ในภาคผนวก หน้า ๘๖

๓. กุฏิ เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุ และสามเณร ซึ่งสร้างไว้บริเวณด้านทิศใต้ด้านหน้าฝั่งถนนหลวงโดยสร้างติดกำแพงของวัด ไปจนถึงทิศตะวันตกของวัด หมู่กุฏิสงฆ์ ได้แก่ กุฏิธานีสูเทพ, กุฏิแม่อ้วน(ปัจจุบันเป็นสำนักวัดทุ่งศรีเมือง), กุฏิอนุสรณ์ ๘๐ ปีพระราชรัตนโนบล, กุฏิสีตาทินันท์, กุฏิพุทธชยันตี ๒๖๐๐, กุฏิสันติธรรม ๒, กุฏิศรีกิตติเมธี(ปัจจุบันปล่อยร้าง), กุฏิสันติธรรม ๑, กุฏิสุรพัฒน์, กุฏิผาติสุวรรณ ๐๗^{๑๖}

๓.๑.๓ โบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญภายในวัดทุ่งศรีเมือง

๑. อุโบสถ์ หรือหอพระพุทธรูป

หอพระพุทธรูป คืออุโบสถ์ ของวัดทุ่งศรีเมือง ตั้งอยู่ด้านใต้ของหอไตร เหตุที่เรียกว่า หอพระบาท เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองซึ่งท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ฯ อัญเชิญมาจากวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ภายในยังประดิษฐานพระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะลาว มีพระนามว่าพระเจ้าใหญ่องค์เงิน ลักษณะของหอพระพุทธรูปวัดทุ่งศรีเมือง เป็นสถาปัตยกรรมผสมผสาน ระหว่างศาสนาจารย์บ้านกับเมืองหลวง คือโครงสร้างช่วงล่าง เช่น ฐานเอวชั้น บันไดจระเข้^{๑๗} เกลี้ยงด้านหน้าคงเอกลักษณ์ของสิมอีสานไว้แต่โครงสร้างช่วงบน หลังคาทรงจั่วมีชั้นลด ๒ ชั้น รอยล่ายองมีช่อฟ้า ใบระกา นาคสะดุ้ง หางหงส์ ทวย และซุ้มประตูหน้าต่างแบบเมืองหลวง ส่วนลวดลายหน้าบันสำหรับวางผึ้ง มีลักษณะเป็นแบบอีสานผสมกับเมืองหลวงเหมือนสิมวัดแจ้ง^{๑๘} หลังจากการสร้างหอพระพุทธรูปเสร็จจึงได้ตั้งชื่อขึ้นในภายหลังเรียกกันว่า “วัดทุ่งศรีเมือง หรือ ทุ่งชายเมือง” มาจนบัดนี้ มีการเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่โต ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสาม “วันมาฆบูชา” ของทุกปี

ในสมัยพระครูวิโรจน์รัตนโนบล(รอด นนตรี) เป็นเจ้าอาวาส ได้มีการซ่อมหอพระบาทครั้งหนึ่ง โดยการเอาเสมาอันชื้อ ซ่อมคร่าวและวาดลวดลายที่เสา^{๑๙} ด้านหลังมีการก่ออิฐเป็นอาคารเสริมออกมาอันไว้ เพราะกลัวอาคารจะโย้ออกมา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ในช่วงของพระราชรัตนโนบล(พิมพ์นารโท) เจ้าอาวาสในขณะนั้นเห็นว่าหอพระพุทธรูปชำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมาก จึงรื้อของเก่าออกได้เปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาใหม่ ได้เปลี่ยนช่อฟ้าที่เป็นไม้เนื้อแข็งแกะสลักมาเป็นซีเมนต์

ต่อมาทางกรมศิลปากรได้ประกาศให้หอพระพุทธรูปขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งโบราณสถานเป็นสมบัติของชาติเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๒ ตอนที่ ๕๙ ง. วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๘

๒. หอพระไตรปิฎกกลางน้ำ

หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. ๒๓๘๕ หรือ พ.ศ. ๒๓๘๙ นายช่างเป็นพระสงฆ์ชาวเวียงจันทน์ ชื่อญาครุช่าง เป็นอาคารไม้ทั้งหลัง ตั้งอยู่กลางสระน้ำเพื่อป้องกันมดปลวกที่

^{๑๖} รูปภาพประกอบที่ ๑๓ ในภาคผนวก หน้า ๘๗

^{๑๗} พระครูสังฆรักษ์จันดี สุนทรโท(จันดี แวดดี). วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. [ซีดี-รอม] อุบลราชธานี : วัดทุ่งศรีเมือง, ๒๕๕๖.

^{๑๘} รูปภาพประกอบที่ ๑๔ ในภาคผนวก หน้า ๘๗

^{๑๙} รูปภาพประกอบที่ ๑๕ ในภาคผนวก หน้า ๘๘

^{๒๐} รูปภาพประกอบที่ ๑๖ ในภาคผนวก หน้า ๘๘

จะมากัดกินพระไตรปิฎก ด้านหน้ามีสะพานไม้เชื่อมกับฝั่ง ลักษณะพิเศษของหอไตรแห่งนี้คือ มีลักษณะสถาปัตยกรรมผสมผสานถึงสามสกุลช่างคือ ไทย พม่า และลาว ตัวอาคารเป็นเรือนฝาปะกนสี่ห้อง มีทรวดทรงเหมือนเรือน ไทยภาคกลาง โครงสร้างอาคารยึดต่อกันด้วยการเข้าเดือย เป็นการจำลองแบบจากภาคกลางมาประยุกต์ใช้ในภาคอีสานเป็นครั้งแรกและเป็นที่ยอมรับจนหลายวัดถือเป็นแบบในการก่อสร้างสืบมา

ส่วนหลังคาได้รับอิทธิพลศิลปกรรมพม่าที่ส่งผ่านมาทางล้านช้าง เป็นหลังคาจั่วซ้อนกันห้าชั้น มีปีกกรอบปีกนกกว้างสองชั้น หน้าบันทั้งสองด้านสลักเสลาลวดลายวิจิตรแบบศิลปะลาว เป็นรูปต้นไม้ นก และลิง โดยช่างฝีมือชั้นสูงจากเวียงจันทน์ คันทวยด้านซ้ายและขวาของประตูทางเข้าสลักเป็นเทพนม ส่วนคันทวยอื่น ๆ รอบอาคารสลักเป็นรูปพญานาค

ฝาผนังภายในเขียนลายลงรักปิดทองทั่วทั้งสี่ด้าน โดยเฉพาะประตูและหน้าต่างเขียนเป็นรูปทวารบาลอย่างงดงาม บริเวณกรอบล่างของฝาปะกนสลักลวดลายโดยรอบเป็นรูปสัตว์ประจำราศี สัตว์ในป่าหิมพานต์ และคติธรรมพื้นบ้านอีสาน เช่น กิณนรคู่ ช้างคู่ วัว นก ราชนิกกับสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น

ภายในหอไตรมีห้องเก็บพระไตรปิฎกอยู่ตรงกลาง ผนังด้าน นอกตกแต่งด้วยลายไทยลงรักปิดทองเหมือนกันทุกด้าน เป็นลายพันธุ์พฤกษาอยู่ภายในกรอบคันทวยลายเกลียวและลายสวรรค์กะ ส่วนลายด้านล่างตอนบนทำเป็นลายกรวยเชิง เหนือขึ้นไปเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ริมผนังห้องวาดเป็นรูป กิณรีเหยียบยุดนาคหันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางใกล้กรอบหน้าต่างเป็นรูปหนุมานแบก ตอนบนของผนังเป็นรูปนักรบตีหะ ส่วนกรอบลายด้านล่างภาพเลื่อนไปหมด

ภายในตัวเรือนชั้นใน ตรงกลางกันผนังเป็นห้องสำหรับเก็บพระไตรปิฎก มีบันไดทางขึ้น ด้านทิศตะวันออก ทำประตูหน้าต่างลือกับภายนอก ผนังห้องด้านนอกตกแต่งลวดลายไทย ลงรักปิดทองแบบที่เรียกว่า "ปิดทองลายฉลุ" (ลายแบบปิด) โดยทำแบบพิมพ์ลายฉลุ (Stencil) จากการกรูกระดากสาให้เป็นตัวลายหรือตัวภาพ แล้วนำไปทาบนผนังที่เตรียมลงพื้นรักชาดไว้เรียบร้อยแล้ว ลงรักเช็ดตามรอยปรุ จากนั้นจึงปิดแผ่นทองคำเปลวตามลายปรุที่ลงรักเช็ดไว้ เมื่อเสร็จแล้วจะปรากฏเป็นลายพลายคำสุกอร่ามบนพื้นแดงชาด ทำคล้ายมีเรือนหลังเล็กๆสร้างประตู ๑ บาน และหน้าต่าง ๔ กรอบหน้าต่างสลักลวดลาย ผนังและบานประตูหน้าต่างสลักลวดลาย ผนังและบานประตูหน้าต่าง เขียนลายลงรักปิดทอง โดยรอบบานประตูเขียนรูปทวารบาล^{๒๖}

หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง ได้รับการบูรณะครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘ ในสมัยพระวิโรจน์รัตโนบล (พิมพ์ นารโท) ด้วยการหาเสาไม้เนื้อแข็ง มาค้ำยันช่วยแรงเสาเก่าที่ชำรุดทรุดโทรมผุกร่อน ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๗ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะครั้งใหญ่ โดยเปลี่ยนเป็นปูนแทน เสริมฐานเสาด้วยปูนให้มั่นคงมากขึ้น เมื่อทำการอนุรักษ์เรียบร้อยแล้ว ในปี พ.ศ.๒๕๒๗ อาคารหลังนี้ได้รับรางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามมกุฎราชกุมารี

ปัจจุบันนี้ หอไตรกลางน้ำวัดทุ่งศรีเมืองแห่งนี้ เป็นที่เก็บหนังสือโบราณประเภทต่างๆ ไม่เฉพาะหนังสือธรรมะเท่านั้น หากยังมีหนังสือที่บันทึกประวัติศาสตร์ และตำนานของบ้านเมืองเอาไว้

^{๒๖} ดูภาพประกอบที่ ๑๗ ในภาคผนวก หน้า ๘๙

อีกด้วย ซึ่งหนังสือเหล่านี้เป็นแหล่งค้นคว้าสำคัญที่ทำให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาในหลายๆ ด้าน เช่น ความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นและความเชื่อ ความศรัทธาของคนสมัยนั้น

๓. พระเจ้าใหญ่องค์เงิน

พระเจ้าใหญ่องค์เงิน เดิมมีการลงรักทาสีทอง และปิดทองทับทั้งองค์ พระพุทธรูปปางมารวิชัย "พระเจ้าใหญ่องค์เงิน" มีพระพุทธรลักษณะคือ พระพักตร์รูปไข่ เม็ดพระศกเล็กละเอียดแบบหนามขนุน มุ่นพระเมาลีเป็นต่อมเดี่ยวๆ พระเกตุมาลาหรือส่วนรัศมีเป็นรูปเปลว มีแฉกยอดกลางสูงเด่น ส่วนล่างที่ติดกับมุ่นพระเมาลีเป็นกลีบบัวซ้อนดุจดอกบัวรองรับพระรัศมี ระหว่างพระนลาฏกับแนวเม็ดพระศกมีแถบไรพระศกเป็นเส้นนูน ยาวทอดลงมาตามแนวพระกรรมทั้งสองข้างคล้ายจอนหู ตัวพระกรรมใหญ่ ขอบใบพระกรรมเป็นเส้นนูนแบน มีปลายด้านบนด้านล่างม้วนโค้ง ติ่งพระกรรมเป็นแผ่นกว้างขนาดเดียวกับตัวพระกรรม ยาวลงมาเป็นแผ่นแบน ปลายมนอยู่เหนือพระอังสะ

ส่วนพระพักตร์มีพระขนงเป็นเส้นนูนโค้งดุจคันศร หัวพระขนงและหางเรียวยแหลม พระนาสิกเป็นสัน ปลายพระนาสิกกว้างคล้ายรูปสามเหลี่ยม พระโอษฐ์แถมพระสรวล มุมพระโอษฐ์เรียวยแหลม พระหูแหลมมน พระศอกกลมกลิ้ง ลักษณะเป็นปล้องต่อกัน ๓ ปล้อง ครองจีวรห่มเฉียง เปิดพระอังสะซ้าย ขอบจีวรเป็นแนวเส้นตรงจากใต้พระถันไปจรดแนวขอบผ้าสังฆาฏิที่พาดบนพระอังสะซ้าย และปรากฏเส้นขอบจีวรที่ข้อพระหัตถ์ซ้าย ที่ต้นพระเพลลา และที่ข้อพระบาท เป็นเส้นนูนทั้งสองข้าง ชายสังฆาฏิเป็นแนวกว้าง ปลายสังฆาฏิจรดที่พระนาภี ขอบปลายสังฆาฏิโค้งมนอยู่เหนือพระนาภี พระเพลลาผาย พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำอยู่บนพระเพลลาขาตรงแนวขาพับ แสดงการขีลังเบื่องธรณี นิ้วพระหัตถ์ใหญ่ และนิ้วทั้งสี่อวบชิดยาวเสมอกัน ปลายนิ้วมนแบบคนธรรมดา คล้ายพระหัตถ์พระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทางภาคอีสานนิยมมาก พระพุทธรูปตั้งอยู่บนฐานเขียงซึ่งฝังอยู่ในฐานชุกชีปูนปั้นที่ตกแต่งเป็นฐานบัวผ้าทิพย์ ฐานหน้ากระดานตกแต่งด้วยลายดอกประจายามก้ามปู อยู่เหนือแนวลายกลีบบัวขาบหรือบัวแวง ตรงกลางฐานด้านหน้าพระเพลามีพื้นผ้าพาดยาวลงมา และตกแต่งลวดลายอย่างสวยงามตามแบบศิลปะท้องถิ่น

เมื่อพิจารณาลักษณะพระพุทธรูป พระเจ้าใหญ่องค์เงิน ที่ไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่แน่นอน แต่สันนิษฐานว่า น่าจะสร้างภายหลังการสร้างหอพระบาทเสร็จแล้ว และถูกนำมาประดิษฐานเป็นพระพุทธรูปประธานในหอพระบาท หรือพระอุโบสถ คู่กับรอยพระพุทธรูปบาท

๔. พระเจ้าใหญ่ศรีเมืองพระประธานภายในวิหารศรีเมือง

พระเจ้าใหญ่ศรีเมืองพระประธานภายในวิหารศรีเมือง จากตำนานได้กล่าวไว้ว่า ได้อัญเชิญพระเจ้าใหญ่ศรีเมืองมาจากวัดเหนือท่า พ.ศ. ๒๔๕๘ ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๖๖ ในสมัยพระประทุมวรราชสุริยวงศ์(เจ้าคำผง) บุตรชายของพระตา นำไพร่พลและช่างจากเวียงจันทน์และนครจำปาสัก มาสร้างบ้านแปลงเมืองอุบลราชธานีศรีวนาลัย จึงให้พระสงฆ์ที่เดินทางมากับคณะได้มีที่อยู่จำวัดจำพรรษา โดยมีอุปราชราชบุตร ราชวงศ์ ได้เห็นร่วมกันว่า ให้พระสงฆ์พำนักอยู่ที่กุหรือ อโรคยาการของขอม มีชัยภูมิที่ดี เหมาะสมที่จะสร้างวัดได้ จึงได้สร้างเป็นวัดเหนือเทิงเหนือท่า(บริเวณสถานีอนามัย ๗ และวิทยาลัยอาชีวศึกษาอุบลราชธานี) ติดกับริมฝั่งแม่น้ำมูล ใกล้ตลาดสดเทศบาล ๓ หรือตลาดใหญ่ ภายในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี

จากนั้น จึงได้สร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย เพื่อสักการบูชา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุปฏิหาราม วัดเหนือท่า วัดเหนือเทิง จึงร้างลง จึงได้ยุบวัดเหนือเทิง วัดเหนือ

ท่า พระครูวิโรจน์รัตโนบล ได้นำสาธุชนอัญเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานที่วิหารวัดทุ่งศรีเมือง วัดทุ่งศรีเมือง เรียกว่า พระเจ้าใหญ่ศรีเมือง ตามชื่อของวัดทุ่งศรีเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุดองค์หนึ่งของเมืองอุบลราชธานี

ปัจจุบันพระเจ้าใหญ่ศรีเมืองประดิษฐานภายในวิหารศรีเมือง ซึ่งวิหารศรีเมืองนี้ สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ.๒๕๑๗ แล้วเสร็จเมื่อปีพ.ศ.๒๕๒๕ ซึ่งวิหารศรีเมืองนี้ ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรม ปฏิบัติศาสนกิจ ปฏิบัติธรรม อบรมนักรเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไป ตลอดจนใช้เป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

๕. รูปหล่อเหมือน พระครูวิโรจน์รัตโนบล^{๒๒} มีชื่อเดิมว่า “รอด สมจิตร”

ช่างแต้มในสิมหลังหนึ่งจะมีจำนวนมากมายหลายคนด้วยกัน แต่จะมีช่างแต้มที่มีฝีมือเพียงหนึ่งเดียวที่เป็นหัวหน้า ดังนั้นช่างแต้มที่ปรากฏจึงไม่สม่ำเสมอ กลุ่มที่ได้อิทธิพลจากวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านช้าง คือพระครูวิโรจน์รัตโนบล^{๒๓} เป็นนายช่างใหญ่และครูช่างคนสำคัญของภาคอีสาน มีลูกศิษย์ลูกหามากมายหลายคนเป็นช่างช่างปั้นช่างปั้นที่มีชื่อเสียงในเมืองอุบลราชธานี และเมืองนครพนม

พระครูวิโรจน์รัตโนบล มีชื่อเดิมว่า รอด สมจิตร เกิดที่บ้านแต่ ตำบลไฮใหญ่(ปัจจุบันเป็นตำบลในเมือง) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๓ เมื่ออายุ ๒๔ ปีได้อุปสมบท(พ.ศ. ๒๔๒๒) สมณะศักดิ์สุดท้ายที่ได้รับเป็นพระครูวิโรจน์รัตโนบล เจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ จนมรณภาพด้วยโรคชราเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ สิริอายุได้ ๘๘ ปี ได้รับการศึกษาเบื้องต้นทางอักษรไทยน้อย ไทยใหญ่ อักษรขอม อักษรธรรมและวิชาช่างจากราชบรรเทา เมืองอุบลราชธานี จึงมีความชำนาญในการก่อสร้าง รู้จักการปั้น โบกปะทาย การแกะสลัก และงานช่างปั้น งานสำคัญคือการบูรณะพระธาตุพนมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ในขณะที่ดำรงตำแหน่งพระครูอุตรพิทักษ์คณะเดช ในพระอุโบสถ วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ได้ฝากฝีมือทางจิตรกรรมเอาไว้ เป็นที่น่าเสียดายที่ภาพได้สูญสลายเมื่อคราวพระธาตุพนมล้มเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ในปัจจุบันยังพบเห็นได้ก็คือบริเวณเสาสี่ต้นในหอพระพุทธรูป วัดทุ่งศรีเมือง^{๒๔}

สรุปว่า วัดทุ่งศรีเมืองสร้างขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์สมบัติ โดยเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมล อุบลสังฆปาโมกข์(สุ้ย หลักคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ภายในวัดประกอบด้วยโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญคือ พระอุโบสถหรือหอพระบาทภายในประดิษฐานพระเจ้าใหญ่องค์เงินและรอยพระพุทธรูป วิหารศรีเมือง ภายในประดิษฐานพระเจ้าศรีเมือง และหอไตรกลางน้ำ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นหอไตรที่สวยงามที่สุดในภาคอีสาน

๓.๒ “ช่างปั้นวัดทุ่ง” หรือ จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง

^{๒๒} รูปภาพประกอบที่ ๑๘ ในภาคผนวก หน้า ๘๙

^{๒๓} รูปภาพประกอบที่ ๑๙ ในภาคผนวก หน้า ๙๐

^{๒๔} จันดี แววดี, ห้องสมุดวัดทุ่งศรีเมือง : วัดทุ่งศรีเมือง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://m.facebook.com/4oh4.php?id=22285447818426&_rdr [๑ ก.ย.๒๕๕๖].

จิตรกรรมฝาผนังภายในวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ปรากฏอยู่ในพระอุโบสถหรือ หอพระบาท หอไตรกลางน้ำ และวิหารศรีเมือง ซึ่งทั้งสามแห่งนี้ล้วนแล้วแต่เป็นสถานที่สำคัญ ภายในวัดทั้งสิ้น แต่ละแห่งปรากฏจิตรกรรมที่แตกต่างกันไป ดังรายละเอียดดังนี้

๓.๒.๑ จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์หรือหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง

๑. จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์หรือหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง

จิตรกรรมฝาผนัง ในหอพระพุทธรูปจำลอง วัดทุ่งศรีเมือง เป็นจิตรกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น วาดโดยใช้แบบอย่างการวาดภาพหรือภาพที่เคยเห็นจากกรุงเทพฯ แต่ก็ได้คงลักษณะเฉพาะอันเป็นตัวของตัวเองในลักษณะพื้นบ้านไว้ด้วยลีลาและท่วงทำนองของภาพที่ดูครึกครื้น มีชีวิตชีวาการระบายสีพื้นด้วยสีแดงฉ่ำตลอด ทำให้เกิดบรรยากาศอันน่ารื่นรมย์บันเทิงใจ^{๒๕}

การจัดวางภาพในหอพระบาท ได้จัดลำดับภาพโดยเริ่มจากซ้ายมือพระประธาน เขียนภาพชาดก เรื่องพระเวสสันดร ด้านซ้ายมือของพระประธานเขียนภาพพุทธประวัติ ตอนก่อนตรัสรู้ ด้านบนสุดของผนังด้านขวาและซ้ายเขียนภาพเทพชุมนุม มีภาพเทพทั้งหมด ๒๔ องค์ โดยมีข้างละ ๑๒ องค์ ซึ่งแต่ละองค์ขึ้นด้วยบังสุรย์และพุ่มข้าวบิณฑ์

ผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระประธาน เขียนภาพพุทธประวัติ ตอนปรินิพพาน ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปและการเฉลิมฉลองพระบรมสารีริกธาตุ

ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน เขียนภาพพุทธประวัติ ตอนมารผจญและหลังการตรัสรู้

ผนังระหว่างประตูหน้าต่างและบานแฝด เริ่มจากซ้ายมือพระประธานเขียนเรื่อง ช่างได้วาดภาพชาดก เรื่องจุลปทุมชาดก, ปาจิตต์กุมารชาดก, สังข์ศิลป์ชัย, ต้นมกัทธิผล, วิถีชาวบ้าน, สัตว์ป่า, พระเวสสันดรชาดก

บานหน้าต่าง เขียนภาพทศชาติ เริ่มจากซ้ายมือพระประธานเขียนเรื่อง พระเตย์มีใบ้, พระมหาชนก, พระเนมิราช, สุวรรณสาม, พระภุชงค์, พระมโหสถ, พระพรหมนารถ, จันทราชา, พระเวสสันดร, พระวิฑูร และภาพเทพนม

นอกจากนี้ช่างยังได้สอดแทรกภาพวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนั้นไว้ตามกรอบหน้าต่างของผนังทุกด้าน ภายในหอพระบาทยังมีภาพวาดลายไทยที่เขียนไว้บนเสาสองต้นด้านหน้าใกล้กับประตูและคานที่ค้ำยันช่อไว้ ส่วนอีกสองต้นที่อยู่ใกล้กับพระประธานเขียนภาพนิทานพื้นบ้านเรื่องสินไซ(สังข์ศิลป์ชัย)^{๒๖}

๒. ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในหอไตรกลางน้ำ

ภายในหอไตรมีห้องเก็บพระไตรปิฎกอยู่ตรงกลาง ผนังด้านนอกตกแต่งด้วยลายไทยลงรักปิดทองเหมือนกันทุกด้าน เป็นลายพันธุ์พฤกษาอยู่ภายในกรอบคู่ขนานลายเกลียวและลายส่วสติกะ

^{๒๕} ธิตา สาระยา,ดร., เมืองอุบล : ธานีแห่งราชา ศรีสง่าแห่งไพรพฤกษ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๔

^{๒๖} ดูภาพประกอบที่ ๒๐ ในภาคผนวก หน้า ๙๐

ส่วนลายด้านล่างตอนบนทำเป็นลายกรุยเชิง เหนือขึ้นไปเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ริมผนังห้องวาดเป็นภาพกนิรีเหยียบยุคนาค^{๒๗} หันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางใกล้กรอบหน้าต่างเป็นรูปหนุมานแบก^{๒๘} ตอนบนของผนังเป็นภาพนักสิทธิ์เหาะ^{๒๙} ส่วนกรอบลายด้านบนภาพเลื่อนไปมากแล้ว ประตุ ๑ บาน และหน้าต่าง ๔ ผนัง บานประตุ^{๓๐} และหน้าต่าง^{๓๑} เขียนเป็นภาพทวารบาลอย่างงดงาม

๓. ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารศรีเมือง

พระวิหารศรีเมืองมีบานหน้าต่างทั้งหมด ๑๖ บาน และประตุทั้งหมด ๔ ประตุโดยประตุด้านหน้าทิศตะวันออก มีประตุเข้าออกสองประตุ และมีประตุทางฝั่งด้านทิศเหนือและใต้ของพระวิหารทิศละประตุ จิตรกรรมที่ปรากฏบนฝาผนังภายในวิหารศรีเมือง^{๓๒} เป็นจิตรกรรมที่วาดโดยช่างยุคใหม่ มีการจัดห้องภาพโดยแบ่งเป็นภาพด้านบนเหนือขอบประตุและหน้าต่างและภาพระหว่างช่องหน้าต่างและประตุ โดยเริ่มจากหลังพระประธาน เป็นภาพเทพชุมนุม ขวามือของพระประธานเป็นภาพโปรดปัญญาจักศีต่อมาเป็นภาพนางสุชาดาถวายข้าวมูปายาสอยู่ด้านซ้ายมือของพระประธานด้านบนเป็นภาพเรื่องราวของเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ โดยเริ่มจากด้านซ้ายมือพระประธานเวียนไปทางขวา ได้แก่กัณฑ์ทศพร, กัณฑ์หิมพานต์, ทานกัณฑ์, กัณฑ์วนปเวสน์, กัณฑ์ชูชก, กัณฑ์จุลพน, กัณฑ์กุมาร, กัณฑ์มัทรี, กัณฑ์สักกะบรรพ, กัณฑ์มหาราช, กัณฑ์ฉกษัตริย์, นครกัณฑ์, พระธาตุพนม, พระธาตุเชิงชุม, พระธาตุอภัยสุเทพ, พระธาตุหริภุญชัย, พระธาตุนครศรี, พระปฐมเจดีย์ และเจดีย์เขเวดากอง

ส่วนด้านล่างเริ่มจากขวามือพระประธานเป็นภาพพุทธประวัติตอนที่สำคัญ ได้แก่ อัญเชิญเทพจตุ, สุปินนิมิต, ประสูต, แรกนาขวัญ, ยกศร, ราชาภิเษก, เทวทูต ๔, หนีบรรพชา, ทรงม้ากัณฐกะ, ตัดโมฬี, ทุกรกิริยา, มธูปายาส, อธิฐานบาตร, ตรีสรู, ชนมะมาร, สามธิดามาร, พรหมอาราธนา, ปฐมเทศนา ต่อเนื่องกัน

สรุปว่า จิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระบาท เขียนชาดก เรื่องพระเวสสันดร, จุลปทุมชาดก, ปาจิตต์กุมารชาดก ภาพพุทธประวัติ ตอนก่อนและหลังตรีสรู ภาพเทพชุมนุม นิทานพื้นบ้าน เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ภาพทศชาติ และภาพเทพพนม ภาพวิถีชีวิต บนเสาสองต้นเขียนภาพนิทานพื้นบ้าน เรื่องลิ้นไซ(สังข์ศิลป์ชัย) ภาพจิตรกรรมวิหารศรีเมือง วาดภาพพุทธประวัติ ชาดก เรื่องพระเวสสันดร และ ภาพเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย และเจดีย์เขเวดากอง ประเทศพม่า ส่วนในหอพระไตรปิฎก ตกแต่งด้วยลายไทยลงรักปิดทองเหมือนกันทุกด้าน เป็นลายพันธุ์พฤกษาอยู่ภายในกรอบคู่ขนานลายเกลียว และลายสวัสดิกะ ลายกรุยเชิง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ภาพกนิรีเหยียบยุคนาคหันหน้าเข้าหากัน ภาพหนุมานแบก ภาพนักสิทธิ์เหาะ ภาพทวารบาล

^{๒๗} ดูภาพประกอบที่ ๒๑ ในภาคผนวก หน้า ๙๑

^{๒๘} ดูภาพประกอบที่ ๒๒ ในภาคผนวก หน้า ๙๑

^{๒๙} ดูภาพประกอบที่ ๒๓ ในภาคผนวก หน้า ๙๒

^{๓๐} ดูภาพประกอบที่ ๒๔ ในภาคผนวก หน้า ๙๒

^{๓๑} ดูภาพประกอบที่ ๒๕ ในภาคผนวก หน้า ๙๓

^{๓๒} ดูภาพประกอบที่ ๒๖ ในภาคผนวก หน้า ๙๓

๓.๓ สภาพสังคม และวัฒนธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

วัฒนธรรมที่สำคัญของคนไทยคือ การยึดเอาพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น การใส่บาตรพระภิกษุ สามเณรในเวลาเช้า การนำอาหารไปถวายพระ ที่วัดทุกวันพระ ซึ่งเป็นการกระทำที่ขัดเกลาคจิตใจ ให้มีความเสียสละ มีความเมตตาเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น คนไทยส่วนมาก อ่อนน้อมต่อผู้สูงอายุ เคารพพระสงฆ์ และกลัวการทำบาป เพราะยังเชื่อในบาปกรรมว่า ทำบาปมาแล้วต้องรับกรรม ถ้าทำดีในชาตินี้ ก็จะได้รับความสุขในชาติหน้า สังคมไทยกับวัฒนธรรมไทยต่างเกี่ยวพันกัน จึงยังดำรงอยู่ได้ ถึงแม้วัฒนธรรมต่างชาติ จะเข้ามามีอิทธิพลอยู่ตลอดเวลา ก็ไม่สามารถลบล้างประเพณี และความเชื่อ ในหลักพุทธศาสนาไปได้อย่างหมดสิ้น เรื่องของสังคมและ วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ เปรียบเสมือนเหรียญเงินที่มีด้านหน้า และด้านหลัง

สังคมนั้นหมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่งมาช้านาน จนมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน และมีภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีทางในการดำรงชีวิตร่วมกันเป็นแบบอย่างเดียวกัน วัฒนธรรมนั้นหมายถึง บรรดาขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา และทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในสังคมนั้น สร้างขึ้นมา เพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีสังคม ก็ไม่มีวัฒนธรรม ทั้งสองอย่างจึงเป็นของคู่กันอย่างแยกไม่ออก^{๓๓}

จากการศึกษารายละเอียดภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง ทำให้พบว่าสภาพสังคม และวัฒนธรรมของไทยในยุคนั้น ปรากฏดังนี้

๓.๓.๑ ตัวอักษร ภายในหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมืองนั้น นอกจากจะมีภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างความงดงามให้แก่หอพระบาทแล้ว ภาพบางภาพยังปรากฏตัวอักษรที่เขียนกำกับบอกความหมายหรืออธิบายภาพประกอบด้วย โดยเฉพาะภาพที่ฝาผนังด้านขวามือของพระประธาน ที่เขียนเล่าเรื่องราวชาดก เรื่อง พระเวสสันดร จะพบว่ามีตัวอักษรกำกับไว้ทุกตอน แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมในยุคนั้นใช้ตัวอักษรนี้ในการสื่อสาร ส่วนอักษรที่เขียนนั้น ผู้ที่พบเห็นอาจจะไม่เป็นที่คุ้นตาดัง เพราะดูแล้วไม่ใช่อักษรไทยแน่นอนแต่ดูแล้วมีความคล้ายคลึงกับอักษรธรรมอีสาน ที่พบเห็นได้จากหนังสือใบลาน หรือพระไตรปิฎกฉบับจารึกบนใบลานของภาคอีสาน เมื่อเทียบเคียงกับอักษรในภาษาลาวแล้ว จะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันมากอักษรที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอพระบาท^{๓๔}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ดังนี้ " อักษรที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดทุ่งศรีเมืองนั้น เป็นอักษรล้านช้าง หรืออักษรไทยน้อย เป็นอักษรที่ชาวลาวค้าใช้ในการเขียนสื่อสารกัน แต่อักษรนี้เลิกใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๕ "^{๓๕} และ " อักษรที่ใช้เขียนอธิบายภาพในหอพระบาทวัดทุ่งนี้

^{๓๓} ศรีศักร วัลลิโภดม, "สังคมและวัฒนธรรมไทย", สารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๑ (๒๕๓๔) หน้า ๑๒๑-๑๒๓.

^{๓๔} ดูภาพประกอบที่ ๒๗ ในภาคผนวก หน้า ๙๔

^{๓๕} สัมภาษณ์ อาจารย์สันติย์ โภคาพันธ์, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

เป็นอักษรไทยน้อย หรืออักษรล้านช้าง ซึ่งแต่เดิมใช้กันในแถบอีสาน และเลิกใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เนื่องจากพระองค์ท่านประกาศให้ใช้อักษรไทยเหมือนกันหมดทั่วประเทศ"^{๓๖}

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า อักษรที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอพระบาท หรือพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมืองนั้น เป็นอักษรไทยน้อย หรือ อักษรล้านช้าง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวัฒนธรรมทางด้านภาษาเขียนจะเลือนหายไปแล้วก็ตามที แต่ว่าวัฒนธรรมด้านภาษาที่ใช้ในการพูดในจังหวัดอุบลราชธานีนี้ ก็ยังคงใช้ภาษาถิ่นอีสานที่มีคำพูด ความหมาย และสำเนียง แบบอย่างภาษาลาว ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

๓.๓.๒ พิธีศพ โบราณอีสาน ถ้ามีการตายในบ้านหลังใด ถือว่าเป็นการสูญเสียมาก จำเป็นต้องมีการไปร่วมกันให้กำลังใจด้วยการอ่านหนังสือผูกนิทานต่าง ๆ บ้าง เล่นเสือกินหมูบ้าง เล่นสนุกอื่น ๆ บ้าง แต่ไม่มีการกินเหล้าเมายา ทั้งพระภิกษุสามเณรและชาวบ้านจะอยู่ให้กำลังใจจนถึงเวลาอันสมควรบางคนก็อยู่จนสว่าง ทำอย่างนี้เรียกว่า " งันเฮือนดี " งันเฮือนดีนี้จะทำแม้ว่างานศพจะค้างอยู่บ้าน จะต้องทำให้ครบ ๓ วัน ๓ คืน ในที่นี้ให้นับเอาเฉพาะที่ย้ายศพออกจากบ้านแล้ว"^{๓๗}

จากภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง ปรากฏภาพการตั้งศพ ศพคนตายในภาพคือชูชกที่ท้องแตกตาย ศพถูกตั้งไว้ในเรือน ๓ ชั้น และถูกมัดตราสังข์"^{๓๘} ถัดลงมาเป็นภาพการหญิงสาวกำลังปั่นด้าย โดยมีฝ่ายชายกำลังเป่าแคนเกี่ยวสาว ถัดลงมาเป็นภาพการละเล่นในงานศพ การละเล่นนี้เรียกว่า กำทาย ในภาพผู้เล่นฝ่ายหญิงส่งปั่นข้าวเหนียวให้แก่ฝ่ายชาย ถัดไปเป็นภาพฝ่ายชายถือไม้เรียว และภาพคนหามศพ"^{๓๙} มีการฟ้อนรำทำเพลง เครื่องดนตรีที่ใช้เล่นคือ แคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสาน และภาพคนแบกไหเหล้าสาโท หรือ อุ ในภาษาอีสาน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ดังนี้

งานศพ ในภาษาอีสาน เรียกว่า " งันเฮือนดี " คำว่า งัน ในภาษาอีสาน หมายถึง งานฉลอง ส่วนคำว่า เฮือนดี หมายถึง บ้านที่มีคนตาย เมื่อบ้านหลังใดเกิดมีคนตายขึ้น เพื่อนบ้านได้ทราบข่าว ก็จะมารวมแสดงความเสียใจ และปลอบประโลม สมัยก่อนนั้น เพื่อนบ้านใครมีอะไรก็จะนำมาช่วย อาจจะเป็นข่าวสารคนละถ้วยสองถ้วย ใครมีผักเอาผักมา พริก เกลือ คนละนิดละหน่อย ท่านเล่าว่า ในสมัยที่ท่านบวชเป็นพระที่วัดทุ่งศรีเมืองนั้น ท่านได้ไปเทศน์ที่งานศพ อ่านหนังสือผูกนิทาน นิทานที่อ่านในงันเฮือนดี คือเรื่อง สินไซ (สังข์สินไชย) ส่วนการละเล่น นอกจากจะเป็นเสือกินหมูแล้ว ยังมีกำทาย คือการนำข้าวเหนียวมาปั่นเป็นก้อนเล็กๆ แล้วผลัดกันทายว่าอยู่มือไหนโดยแบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย คือชายและหญิง ทายผิดจะถูกลงโทษด้วยการเขกเข้าหรือตีเบา ๆ เพื่อความสนุกสนาน แต่ในภาพจิตรกรรมในหอพระบาทจะลงโทษด้วยการ

^{๓๖} สัมภาษณ์ อาจารย์โสรัจ นามอ่อน, อาจารย์ประจำมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๗ ธันวาคม ๒๕๕๖.

^{๓๗} สวิง บุญเจิม, *ตำรามรดกอีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๔๙), หน้า ๕๘๓.

^{๓๘} ดูภาพประกอบที่ ๒๘ ในภาคผนวก หน้า ๙๔

^{๓๙} ดูภาพประกอบที่ ๒๙ ในภาคผนวก หน้า ๙๕

ลงหายแทน และในภาพจิตรกรรมที่มีขบวนแห่พ่อนรำทำเพลงตามเสียงแทนที่เป่า ถือเป็น การละเล่นเพื่อปลอบประโลมเจ้าภาพให้คลายความเศร้า ท่านเล่าต่อไปว่า ท่านจะขึ้นนั่งบน คานหาม หรืออาจจะเป็นเกวียน เทศน์นำหน้าศพ^{๕๐}

และการละเล่นที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังคือ กำท่าย หรือ กำทวย ทายปั้นข้าวเหนียวว่าอยู่มือไหน หม่อมสาวจะชอบเล่นเพราะถือว่าทั้งสองฝ่ายจะได้ใกล้ชิดทำความ รู้จักกัน การมัดศพ จะมัดสามส่วนคือ คอ ข้อมือ และข้อเท้า ซึ่งมีคติธรรมแฝงอยู่ คือ ผู้ตายถูกผูกไว้ด้วยสามสิ่ง ดังนี้ คอ หมายถึงลูก มือหมายถึงเมีย ส่วนขาหมายถึงสมบัติ ส่วน ศาลาที่วางศพของซุชกที่เป็นสามชั้นนั้นหมายถึง ภูมิมนุษย์ พระอินทร์ และพระพรหม^{๕๑}

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า บ้านที่มีคนตาย มีศพตั้งอยู่ คนอีสานเรียกบ้านนั้นว่า “เฮือน ดี” เวลาที่ชาวบ้านไปร่วมงานศพ ก็เรียกว่าไป “เอาบุญเฮือนดี” การร่วมงานเพื่อลดทอนความทุกข์ และความเศร้าของญาติพี่น้องผู้ตาย จึงมักมีการนำการละเล่นต่างๆ มาเป็นสิ่งบันเทิงใจในงานศพเสมอ ทั้งนี้เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ญาติๆ ที่กำลังตกอยู่ในสภาวะทุกข์ หลักธรรมคำสอนเรื่องอนิจจัง ของสังขารความไม่เที่ยงของสังขาร

๓.๓.๓ การทำบุญตักบาตร เมื่อเริ่มเช้าวันใหม่ ชีวิตประจำวันของคนไทยที่นับถือ พระพุทธศาสนา คือการออกมาใส่บาตรพระในยามเช้า แสดงว่าคนไทยส่วนใหญ่ในอดีตยังคงฝึกให้ ลูกหลานรู้จักการเสียสละ การให้ทาน เพื่อขจัดความโลภและความตระหนี่ สิ่งนี้ยังคงสืบทอดมาจนถึง ปัจจุบัน จากภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอพระบาท เป็นภาพของผู้คนที่ออกมาใส่บาตรพระ มีโต๊ะเล็ก ๆ สองตัวตั้งอยู่ด้านข้างวางสิ่งของที่เตรียมมาใส่บาตร^{๕๒} ส่วนภาพถัดไปด้านบนเป็นภาพของชาวบ้านที่ นำดอกไม้มาเตรียมใส่บาตรพระ^{๕๓} ซึ่งการนำดอกไม้มาใส่บาตรพระนั้นไม่ใช่เรื่องแปลก ซึ่งบางครั้งเรา อาจจะเคยเห็นว่า มีการนำดอกไม้ เช่น ดอกบัว มาถวายบนฝ่าบาตรก่อนที่จะใส่ข้าวปลาอาหารลงไปก็ ถือได้ว่าเป็นการทำบุญตักบาตรด้วยดอกไม้ ส่วนที่เห็นเป็นประเพณีตักบาตรดอกไม้ นั้น ก็เป็นประเพณี ของชาวพุทธที่มีความเชื่อเรื่องของการทำบุญ พบบางพื้นที่ของประเทศไทยจังหวัดสระบุรี และที่วัด บวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ประเพณีตักบาตรดอกไม้มีตำนานมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยมีเรื่องเล่าว่า นายสุนนมาลาการ เป็นชาวเมืองราชคฤห์ เขามีหน้าที่นำดอกมะลิไปถวายพระเจ้าพิมพิสารวันละ ๘ ทะนาน ทุกวัน และจะได้ทรัพย์วันละ ๘ กหาปณะ ต่อมาเข้าวันหนึ่ง ขณะที่เขากำลังถือดอกไม้จะเข้า ประตูเมือง เป็นเวลาที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เมื่อเขาเห็น พระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใส จึงถวายดอกไม้ด้วยดอกไม้ที่จะนำไปถวายพระราชาโดยมีความคิด ว่า แม้จะต้องตายด้วยโทษประหารก็ยอม ชาวเมืองทราบดังนั้นจึงพากันโห่ร้องสรรเสริญเป็นอันมาก มีเพียงภรรยาของเขาที่ไม่พอใจ ภรรยาจึงนำความนั้นไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร แต่พระเจ้าพิม พิศารเป็นพระโศดาบัน นอกจากจะไม่โกรธแล้ว ยังนำความนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าอีกที่ พระพุทธเจ้า ได้กล่าวสรรเสริญนายสุนนมาลาการ ทำให้นายสุนนมาลาการได้รับของพระราชทานจากพระเจ้าพิม

^{๕๐} สัมภาษณ์ อาจารย์ไสรจ นามอ่อน, ปรากฏท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี.

^{๕๑} สัมภาษณ์ อาจารย์นุ่ม เย็นใจ, ปรากฏท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๕๖.

^{๕๒} ดูภาพประกอบที่ ๓๐ ในภาคผนวก หน้า ๔๕

^{๕๓} ดูภาพประกอบที่ ๓๑ ในภาคผนวก หน้า ๔๖

พิสารถึง ๘ ชนิด คือช้าง ม้า ทาส ทาสี เครื่องประดับ นาฬิกา อย่างละแปด ทรัพย์อีก ๘ พันกหาปณะ และบ้านส่วยอีก ๘ ตำบล ครั้นกลับถึงวัด พระอานนท์ได้กราบทูลผลบุญที่นายสุนนมาลาการจะพึงได้รับ พระพุทธองค์ตรัสว่า นายสุนนมาลาการได้สละชีวิตบูชาพระองค์ในครั้งนี้จักไม่ได้ไปเกิดในรกตลอดแสนกัลป์^{๔๔} นี่คือการที่ประเพณีการตัดบาตรดอกไม้ของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา การทำบุญตัดบาตรจึงถือว่าเป็นประเพณีการทำบุญอย่างหนึ่ง

๓.๓.๔ ความอ่อนน้อม สังคมไทยได้มีการอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานมีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ และให้ความเคารพต่อพระสงฆ์ อีกทั้งเคารพเชื่อฟังบิดา มารดา ตลอดจนญาติผู้ใหญ่และครู อาจารย์ ถือเป็นวัฒนธรรมของคนไทยที่ปลูกฝังกันมาช้านาน ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอพระบาทงบอกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนของคนไทยที่มีมาแต่ช้านาน ภาพเจ้านาย หรือ ขนชั้นขุนนาง แสดงความนอบน้อม และความเคารพ โดยการยกมือขึ้นพนมเพื่อสดับรับฟังคำของพระสงฆ์^{๔๕} ความอ่อนน้อมถ่อมตนของชนชั้นผู้น้อยเมื่อเข้าพบเจ้านาย หรือ ขนชั้นขุนนาง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมของผู้น้อยที่มีต่อผู้ที่เป็นใหญ่ โดยการนั่งพับเพียบพร้อมกับพนมมือแล้วน้อมตัวลงไปข้างหน้าเล็กน้อย^{๔๖} ภาพโพธิ์ที่นั่งคุกเข่ามอบของบางอย่างให้เจ้านาย หรือ คหบดีผู้มีอันจะกินที่ยืนถือธรรมาสน์ ส่วนผู้ติดตามหรือคนรับใช้ ยืนห่างออกไปอยู่ข้าง ๆ^{๔๗} ทั้งหมดที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงความเคารพ และอ่อนน้อมถ่อมตน ของคนไทยในอดีตให้เห็นอย่างชัด จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ความอ่อนน้อมถ่อมตนของคนไทยในสังคมก็ยังคงมีให้เห็นอยู่

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ดังนี้ " ที่พบเห็นมา เด็กสมัยนี้แต่งตัวตามสมัยนิยม พูดไม่มีหางเสียง ไม่น่าฟัง เดินผ่านผู้ใหญ่แทบจะชน เดินไม่เห็นหัวผู้ใหญ่กันแล้ว ไหว้ไม่เป็น ขาดความสุภาพอ่อนน้อมไม่มีเลย แต่ก็เชื่อว่าจะเป็นกันทุกคน ที่อ่อนน้อมถ่อมตน พูดจาอ่อนหวานไพเราะก็มีปะปนกันไป^{๔๘}

ในอดีต คนไทยได้ชื่อว่ามีกิริยานุ่มนวล อ่อนน้อมถ่อมตน เป็นที่ชื่นชม น่ารักใคร่แก่คนพบเห็น ภาพเหล่านั้นในอดีตยังคงมีให้เห็นในปัจจุบัน แต่อาจจะลดน้อยถอยลงไปบ้าง ก็เนื่องด้วยเหตุแห่งความเจริญที่เข้ามาสู่ประเทศไทยเรา ทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมบางอย่างลบล้างหรือสูญหายไปบ้าง บางอย่างก็ยังคงให้เห็นในสังคม อย่างเช่นความอ่อนน้อมของคนไทย

๓.๓.๕ การแต่งกาย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้ยกเลิกประเทศราชเมืองเวียงจันทน์ อุบลราชธานีจึงกลายเป็นหัวเมืองเอกในหัวเมืองลาวตะวันออก ขณะเดียวกันการกวาดต้อนผู้คนจากฝั่งโขงให้ตั้งหลักแหล่งถิ่นฐาน ณ ชุมชนใดชุมชนหนึ่งเพื่อสร้างเมืองขึ้นก็ดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง และเห็นได้ชัดว่าเมืองเล็กเมืองน้อยที่เกิดขึ้นมาใหม่นั้น มี

^{๔๔} วิกีพีเดีย, ประเพณีตัดบาตรดอกไม้. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/ประเพณีตัดบาตรดอกไม้> [๙ ม.ค.๒๕๕๗].

^{๔๕} รูปภาพประกอบที่ ๓๒ ในภาคผนวก หน้า ๙๖

^{๔๖} รูปภาพประกอบที่ ๓๓ ในภาคผนวก หน้า ๙๗

^{๔๗} รูปภาพประกอบที่ ๓๔ ในภาคผนวก หน้า ๙๗

^{๔๘} สัมภาษณ์ คำพวง ทัดเทียม, กรรมการวัดทุ่งศรีเมือง, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๖.

ความสัมพันธ์กับเมืองอุบลอันเป็นศูนย์กลางไม่น้อย^{๔๔} ดังนั้น อิทธิพลด้านการแต่งกายของชาวลาวที่อพยพมาอาศัยในผืนแผ่นดินไทยย่อมส่งผลกระทบต่อคนไทยในจังหวัดอุบลอย่างแน่นอน โดยเฉพาะช่างวาดที่เป็นคนลาวมาจากเวียงจันทร์ ภาพจิตรกรรมฝาผนังสะท้อนให้เห็นถึงการแต่งกายของชาวอุบลราชธานีในอดีตเอาไว้ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเรื่องราวของการแต่งกายของภาพกาทที่ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน เช่น กลุ่มนางในกับท้าวพญา^{๔๕} มีพานพุ่มเป็นส่วนประกอบนั้น หากสังเกตให้ดีจะเห็นว่ากลุ่มนางในนั้น นุ่งผ้าที่มีรูปแบบลวดลายผ้าเป็นผ้าชิ้นคั้น ซึ่งเป็นศิลปะการทอผ้าของลาว สวมเสื้อแขนกระบอกห่มสไบสีแดง เปล้ามวยผมแล้วแต่งด้วยแพรมนสีแดง นอกจากนี้ ยังมีภาพของคหบดีผู้มีฐานะ หรือ ขุนนาง^{๔๖} ในอิริยาบถที่สบายนุ่งโจงกระเบนผ้าดอก ตัวนางนั่งท้าวแขน ใช้เป็นพานรองอาหาร ใช้มือเปิบข้าว มีขันน้ำพานรอง กระโถนใบบัวเป็นเครื่องประกอบ ลักษณะของการห่มสไบและการนุ่งผ้าว่าแบบอย่างลาวเช่นกัน^{๔๗} ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองที่ผนังหุ้มกลองด้านหน้า จะเห็นภาพเจ้านายกำลังผลัดเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้เป็นแบบโจงกระเบน ไม่สวมเสื้อ โดยมีคนรับใช้ช่วยในการผลัดเปลี่ยนผ้า แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมปฏิบัติที่เคร่งครัดเรื่องการแต่งกาย เมื่อต้องเข้าเฝ้าเจ้านายชั้นสูง หรือพระมหากษัตริย์^{๔๘}

๓.๓.๖ เรือนไทย คนไทยส่วนมากมักจะเข้าใจว่า "บ้าน" คือ ที่พักอาศัย ความจริง บ้านก็คือส่วนที่มีบริเวณที่ดินโดยรอบ รวมทั้งตัวอาคารด้วย เฉพาะตัวอาคารเท่านั้นที่เรา เรียกว่า "เรือน" ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียง ภาคกลางจนถึงภาคใต้ของประเทศไทย มีเรือนพักอาศัยแตกต่างกันหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับท้องถิ่นที่ตั้งและสภาพแวดล้อม เรือนไทยทั่วไปเป็นเรือนที่ยกพื้นได้สูง ซึ่งประกอบด้วยห้องนอน ห้องครัว ระเบียง และชาน หลังคาทรงจั่ว อาจจะมีมุงด้วย กระเบื้องดินเผา จากแฝก กล้วยาคหรือใบตองตึง เป็นต้น^{๔๙}

ภาพเรือนไทยในจิตรกรรมหอพระบาทนั้น มีภาพของเรือนไทยของคหบดีผู้มีฐานะที่มีหลังคาแผดเป็นของพ่อแม่หรือเรือนประธาน ถัดมาเป็นเรือนลูก ซึ่งปลูกในบริเวณเดียวกัน^{๕๐} บนผนังด้านเดียวกันมีภาพเรือนริมน้ำที่ปลูกหลายหลังต่อกัน มีทางเดินลงทำน้ำ^{๕๑} นอกจากนี้ยังปรากฏภาพของเรือนแพที่ลอยอยู่ในน้ำ เรือนแพนี้ วัตถุประสงค์คือเป็นเรือนค้าขายและสามารถอยู่อาศัยได้ เราจะเห็นเรือสำเภาจีนลำใหญ่แล่นในน้ำบนเรือมีชาวจีนสามคน อีกทั้งภาพหญิงสาว และภาพของชาวจีนกำลังพายเรือ มีทำน้ำให้เรือสำเภาเทียบท่า ถัดขึ้นมาบนบก จะเห็นเรือนร้านค้าริมทางที่มีหลังคา

^{๔๔} ธิตา สารยา,ดร., เมืองอุบล : ธานีแห่งราชะ ศรีสง่าแห่งไพรพฤกษ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๐.

^{๔๕} ดูภาพประกอบที่ ๓๕ ในภาคผนวก หน้า ๙๘

^{๔๖} ดูภาพประกอบที่ ๓๖ ในภาคผนวก หน้า ๙๘

^{๔๗} จันดี แวดดี, ห้องสมุดวัดทุ่งศรีเมือง : วัดทุ่งศรีเมือง .[ออนไลน์].

^{๔๘} ดูภาพประกอบที่ ๓๗ ในภาคผนวก หน้า ๙๙

^{๔๙} ฤทัย ใจจงรักษ์. "เรือนไทย". สารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๑๓ . (๒๕๔๙) หน้า ๔.

^{๕๐} ภาพประกอบที่ ๓๘ ในภาคผนวก หน้า ๙๙

^{๕๑} ภาพประกอบที่ ๓๙ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๐

แตกต่างไปจากหลังคาของเรือนไทยอย่างเห็นได้ชัด เรือนค่านี้นี้มีรูปทรงหลังคาแบบอย่างวัฒนธรรมชาวจีน^{๕๗}

ปัจจุบันความนิยมสร้างบ้านแบบเรือนไทยนั้นมีน้อยมาก ยกนักที่จะพบเห็นสักหลัง โดยเฉพาะในภาคอีสาน โดยเฉพาะจังหวัดอุบลราชธานี รูปแบบของเรือนไทยแบบชั่วคราวที่เราสามารถพบเห็นได้บ้างตามท้องถิ่น เรือนไทยแบบชั่วคราวนี้ เราเรียกว่า " เลียงนา "

๓.๓.๗ ดนตรี ดนตรีพื้นบ้านอีสานมีท่วงทำนอง และจังหวะที่ความสนุกสนาน ครื้นเครง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ตามลักษณะนิสัยของคนอีสานที่ชอบความรื่นเริง ร้องรำทำเพลงในยามว่างเมื่อเสร็จจากงาน ซึ่งถือเป็นการคลายความเครียด อีกทั้งคนอีสานมีลักษณะเฉพาะคือชอบสนุกสนาน จึงหาโอกาสบันเทิงใจได้ตลอดเวลา จากภาพจิตรกรรมในหอพระบาทด้านขวามือของพระประธาน เราจะเห็นภาพหญิงสาวกำลังปั่นด้าย และมีชายหนุ่มกำลังนั่งเป่าแคนอยู่ข้าง ๆ^{๕๘}

แคน เป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ดั้งเดิมของชาวอีสาน เป็นเอกลักษณ์คู่บ้านคู่เมืองของแผ่นดินอีสานตั้งแต่โบราณ เสียงแคนเป็นเสียงดนตรีที่มีความไพเราะ มีลายทำนองคึกคักเร่ร่อน สะท้อนถึงวิถีสุนทรียภาพการต่อสู้ดิ้นรนของคนอีสาน นอกจากนี้เสียงแคนที่ขับขานยังมีลายทำนองสนุกสนาน หวานชื่นเป็นสื่อสายใยบ่งบอกถึงความรักระหว่างผู้คนบนผืนแผ่นดินเกิดเดียวกัน สมัยรัชกาลที่ ๔ หมอลำแคนนิยมเล่นกันมาก^{๕๙}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ดังนี้ " สมัยก่อนเป็นหญิงสาวชาวบ้านจะปั่นฝ้ายในเวลาค่ำคน ส่วนชายหนุ่มก็จะเป่าแคนเลาะบ้านเกี่ยวสาว ตัวผมเองตอนเป็นหนุ่มก็จะเคยเป่าแคนเกี่ยวสาวแบบนี้แหละ ดนตรี ยังสามารถช่วยปลอบประโลมให้คลายความทุกข์โศกของผู้ที่สูญเสีย จากการไปของคนในครอบครัว " และ " อุปกรณ์ที่หญิงสาวใช้ในการปั่นด้าย เรียกว่า อีว อีวนี้ใช้ในการแยกฝ้ายและเมล็ดออกจากกัน ภาพนี้การสื่อความหมายของการลงช่วง "ลงช่วง" คือ ประเพณีที่หนุ่มสาวจับกัน"^{๖๐}

นอกจากนี้ที่ผนังด้านเดียวกัน ยังมีภาพหนุ่มสาวกำลังปรบมือร้องรำทำเพลงตามจังหวะเสียงแคนอย่างสนุกสนาน^{๖๑} ในขบวนแห่ศพ และภาพหนุ่มสาวกำลังพ้อนรำในมือหญิงสาวถือดอกจำปา(ลีลาวดี)^{๖๒} "ดอกจำปา" เป็นดอกไม้ประจำชาติลาว และชาวลาวนิยมปลูกมาแต่ในอดีต เป็นสื่อบอกถึงความรักแผ่นดินถิ่นเกิดของชาวลาว

^{๕๗} ภาพประกอบที่ ๔๐ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๐

^{๕๘} ภาพประกอบที่ ๔๑ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๑

^{๕๙} อิต. เครื่องดนตรีแคน : ประเพณีอีสาน, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :<http://www.thaiesan.net.html> [๑๔ ม.ค.๒๕๕๗].

^{๖๐} สัมภาษณ์ อาจารย์ไสรจ นามอ่อน, ประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี.

^{๖๑} สัมภาษณ์คุณเขาวานี เหล็กกล้า, ตำแหน่งภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุบลราชธานี,

๑๓ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๖๒} ภาพประกอบที่ ๔๒ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๑

^{๖๓} ภาพประกอบที่ ๔๓ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๒

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า นิสัยของคนอีสาน เป็นคนรักความสนุก ทำให้เสียงดนตรีที่ออกมาจากเครื่องเล่นล้วนแต่สร้างความสนุกสนานสนุกสนานให้แก่ผู้ได้ยินได้ฟัง คนอีสานยังใช้เสียงดนตรีขับกล่อมเพื่อคลายความเหนื่อยล้าและความเครียด และเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานที่นิยมใช้บรรเลง คือ แคน นั่นเอง

๓.๓.๘ ต้นไม้ สำหรับภาพของต้นไม้ในจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองนั้น มีมากมายหลายชนิด ซึ่งปรากฏในบริเวณบ้านเรือน ว่าง อุทยาน ป่า เช่น ต้นมะม่วง ต้นขนุน ต้นกล้วย ต้นหมาก ต้นคูณ ต้นลิลาวดี ต้นมะพร้าว^{๖๔} เป็นต้น ซึ่งต้นไม้เหล่านี้ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในยุคหนึ่ง จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ดังนี้

ต้นหมาก มีกันทุกบ้าน เนื่องจากในสมัยก่อนท่านสมภารชอบเคี้ยวหมากจึงได้ปลูกต้นหมาก ต้นมะม่วง เป็นต้นไม้ในพุทธประวัติ และผลมะม่วงสามารถทานได้ทั้งผลสุกและดิบ ยอดอ่อนนำมารับประทานเป็นผักสดได้ ต้นกล้วย เป็นต้นไม้สารพัดประโยชน์ ใช้ได้ทุกส่วน ต้นคูณ สามารถนำมาย้อมจีวร แก่นต้นคูณนำมาเคี้ยวกับหมาก ต้นลิลาวดี ยางสามารถนำมาชัน สันหนังสือทำหน้าที่เหมือนกาว ส่วนต้นมะพร้าว มีความเชื่อว่าเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ ใช้ล้างหน้าศพ ต้นมะพร้าวก็นิยมใช้ประโยชน์ทุกส่วน^{๖๕}

โบราณอีสานนิยมนำน้ำมะพร้าวมาล้างหน้าศพ โดยมีคติความเชื่อว่า น้ำมะพร้าวจะช่วยให้เป็นคนสวยคนงามมีหน้าตาดีสมส่วนในชาติหน้า แต่พระท่านสอนคนเป็นว่า ดูหน้าให้ชัด ๆ ชิ ร้างนี้ เคยอยู่กับเรารู้จักเรา บัดนี้ไปไม่กลับหลับไม่ตื่น ฟันไม่มี และไม่มีใครหนีพ้นไข้ไหม? คาถาล้างหน้าศพให้ว่า นัตถิ เม เอตะสังสะโย แปลว่า ไม่ต้องสงสัยหรือกว่า เราจะไม่ตาย^{๖๖}

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ต้นไม้ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองนี้ อาจจะเป็นต้นไม้ที่นิยมปลูกในสมัยนั้น และมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนในยุคหนึ่งเช่นเดียวกับปัจจุบัน ส่วนคติความเชื่อเรื่องการใช้ น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพนั้น ก็คงมีมาช้านานแล้วและปัจจุบันก็ยังคงมีให้เห็นอยู่

๓.๓.๙ การห่มจีวร จากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง เราจะเห็นว่า การห่มจีวร และสีของจีวรที่พระสงฆ์ห่มที่ปรากฏในภาพมีลักษณะแตกต่างกัน ซึ่งพระ ๔ รูปที่ถือตาลปัดห่มแบบเปิดไหล่ และสีของจีวรที่ห่มมีสีสดกว่าพระ ๕ รูปที่เดินถือร่มห่มแบบคลุม และรูปที่อยู่บนคานหาม^{๖๗} สำหรับประเพณีการห่มจีวรของพระสงฆ์ไทยรุ่นครูอาจารย์ มี ๒ แบบ คือ ห่มคลุมกับห่มดอง ห่มคลุมก็คือ ห่มปิดไหล่ทั้ง ๒ ข้าง ส่วนห่มดองก็คือ ห่มลดไหล่ข้างหนึ่ง(ห่มเฉียงลดไหล่ขวา) ห่มดองแบบพาด

^{๖๔} ภาพประกอบที่ ๔๔ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๓

^{๖๕} สัมภาษณ์ อาจารย์นุ้ม เย็นใจ, ปราชญ์ท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี.

^{๖๖} สวิง บุญเจิม, ตำรามรดกอีสาน, หน้า ๕๙๑

^{๖๗} ภาพประกอบที่ ๔๕ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๔

บ้าง ห้ามดองแบบจีบชายบ้าง ห้ามดองแบบทาบข้างหลังบ้าง ห้ามดองแบบม้วนลูกบวบบ้าง^{๖๘} จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ดังนี้

ภาพที่ปรากฏบนผนังกลองด้านหน้า เป็นภาพที่ต้องการสื่อให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์ของพม่า พระสงฆ์ไทยจะห้ามจีวรแบบห่มคลุมเมื่อเวลาออกจากอาราม และเมื่ออยู่ในอารามจะห้ามดอง ส่วนพระสงฆ์ของพม่า จะห่มในลักษณะตรงกันข้ามกับพระสงฆ์ของไทย คือ เมื่อออกจากอารามจะห้ามดอง และเมื่ออยู่ในอารามจะห่มคลุม ภาพนี้ยังแสดงให้เห็นข้อแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างพระสงฆ์ไทยและพม่าอีกข้อก็คือ พระสงฆ์พม่าใช้ตาลปิดในการกันแดด ส่วนพระสงฆ์ไทยจะกางร่ม ส่วนสีของจีวรนั้น ฝ่ายคามวาสี ห่มสีสดกว่า ฝ่ายอรัญวาสี ซึ่งจะเห็นสีของจีวรมีหลากหลายในปัจจุบันเพราะว่า สีย้อมทุกวันนี้หน้าซื้อได้ง่ายและผ่านกรรมวิธีที่ไม่ยุ่งยากเหมือนเมื่อก่อน^{๖๙}

"การห้ามจีวรของพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์พม่านั้นมีความแตกต่างกันมาก แม้แต่สีของจีวรก็เช่นเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันยังคงเป็นปัญหาอยู่ แต่การห้ามจีวรของไทยนั้น ปัจจุบันได้ปรับเข้าหาพระธรรมวินัย"^{๗๐} และ"การห้ามจีวรของพระสงฆ์ไทยนั้นมีระเบียบปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน มีการม้วนชายผ้าดูเรียบร้อย ส่วนพระสงฆ์พม่าการห้ามจีวรไม่มีระเบียบกำหนดตายตัว จะห้ามจีวรโดยการพาไปทางด้านซ้ายหรือห่มพาไปทางด้านขวาก็ได้"^{๗๑}

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การห้ามจีวรของพระสงฆ์ไทยและพม่ามีความแตกต่างกัน การห้ามของไทยนั้นพยายามเข้าหาพระวินัยเป็นหลัก ส่วนพม่าอาจจะไม่มีกฎที่ตายตัว ส่วนสีของจีวรแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี ห่มสีสดกว่าฝ่ายอรัญวาสี

๓.๓.๑๐ การครองเรือนของหญิงไทย จากภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง ปรากฏภาพสตรีผู้เป็นภรรยา นั่งคอยรับใช้ปรนนิบัติสามีเมื่อยามกินข้าว ภาพผู้ที่เป็นมารดา กำลังให้นมบุตร ถัดมาเป็นภาพภรรยากำลังบีบนวดให้สามี^{๗๒} ภาพเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของหญิงไทยในยุคก่อนที่ต้องคอยเฝ้าปรนนิบัติรับใช้สามีอย่างใกล้ชิดเพื่อให้สามีมีความสุข จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ดังนี้

ในสมัยก่อนผู้ที่ได้ขึ้นชื่อว่าเมียต้องจัดการเรื่องงานในบ้านให้เรียบร้อย งานบ้านเป็นงานที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อนจึงต้องเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ในภาพจะเป็นภาพหญิงสาวกำลังตำข้าว ซึ่งการตำข้าวก็ต้องใช้ความละเอียดของผู้หญิง ส่วนภาพผู้ชายกำลังผ่าฟืน และจะมีหญิงสาว

^{๖๘} พระสุทัศน์ สีสวัสดิ์ (อัญชะโล), "ศึกษาการใช้จีวรในพระพุทธศาสนาเถรวาท", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓) หน้า ๙๐

^{๖๙} สัมภาษณ์ อาจารย์วรรัตน์ พิมพะภรณ์, ข้าราชการครู(บ้านาญ), ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๗๐} สัมภาษณ์ บุญย์ นิลเกตุ ,ดร., อาจารย์ประจำมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๑ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๑} สัมภาษณ์ รัตนะ ปัญญาภา,ผศ., อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๓ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๒} ดูภาพประกอบที่ ๓๙ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๐

อีกคนกำลังนั่งเก็บฟืน การผ่าฟืนเป็นการใช้กำลังไม่ต้องการความละเอียดจึงเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ผู้ชายมีหน้าที่ออกไปทำงานนอกบ้านหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ผู้ชายจึงมอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้แก่ฝ่ายภรรยา ผู้หญิงสมัยก่อนต้องคอยรับใช้ปรนนิบัติสามีเมื่อกลับมาถึงบ้านรีบจัดแจงหาบน้ำหาข้าวให้กิน เราเปรียบผู้ชายเหมือนข้าวเปลือกหวานที่ไหน งอกที่นั่น หญิงเหมือนข้าวสาร แต่ปัจจุบันผู้หญิงสามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ ลูกก็จ้างเค้าเลี้ยง ทุกอย่างต้องช่วยกันทำทั้งชายทั้งหญิง ความเป็นอยู่ให้เห็นจากภาพจิตรกรรมหาเจอได้ยากแล้วสมัยนี้^{๗๓}

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับจากอดีตสู่ปัจจุบันพบว่า ต้นไม้ที่ปรากฏในภาพทุกต้นยังคงมีความสำคัญกับคนในสังคม การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า หรือในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และการตักบาตรดอกไม้ก็ยังคงมีให้เห็น บางสิ่งยังได้ดัดแปลงน้อยถอยลง เช่น การนุ่งผ้าโจงกระเบน การทรมผ้าสไบ เราจะเห็นก็แต่ในงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ เท่านั้น อีกอย่างคือ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งบางคนอาจจะเห็นว่าคนในสังคมยุคใหม่ ได้รับเอาวัฒนธรรมแบบอย่างตะวันตกเข้ามามากเกินไป ทำให้ความอ่อนน้อมอย่างคนไทยได้ดัดแปลงน้อยถอยลง บทบาทของหญิงไทยในยุคอดีตได้มีความแตกต่างกับยุคปัจจุบันโดยสิ้นเชิง และบางสิ่งก็ได้หายไปจากสังคมไทย เช่น การละเล่นกำทายปั้นข้าวเหนียว ในงานศพ และคติความเชื่อในการใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ นอกจากนี้ ภาพจิตรกรรมยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการห่มจีวรที่แตกต่างกันของพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์พม่าอีกด้วย

๓.๔ รายละเอียดภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพจิตรกรรมภายในพระอุโบสถ หรือ หอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง ได้บันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาไว้ และได้ถูกจัดลำดับห้องภาพออกเป็น ๘ ห้อง ด้วยกัน โดยใช้เสาที่ยันชื่อทั้ง ๔ เสาเป็นตัวแบ่งห้องภาพทางด้านซ้ายมือและขวามือของพระประธาน ซึ่งจะเห็นว่า ตำแหน่งของภาพนั้นไม่ได้เรียงตามลำดับเหตุการณ์ต่อเนื่องกันไปตามห้องเรื่อง ดังนี้

ห้องภาพที่ ๑ ผนังข้างซ้ายพระประธานเริ่มจากประตูทางเข้า มีภาพสำคัญ ๓ กลุ่ม^{๗๔}

กลุ่มภาพที่ ๑.๑ พระราชพิธีอภิเษกสมรสของเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางพิมพา

กลุ่มภาพที่ ๑.๒ พระนางสิริมหามายาเสด็จไปกรุงเทวทหะเพื่อประสูติพระโอรส

กลุ่มภาพที่ ๑.๓ ทรงพบกับเทวดาทั้ง ๔

ห้องภาพที่ ๒ มีภาพสำคัญ ๕ กลุ่ม^{๗๕}

กลุ่มภาพที่ ๒.๑ ทอดพระเนตรพระนางพิมพาและพระราहुล

กลุ่มภาพที่ ๒.๒ เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์

กลุ่มภาพที่ ๒.๓ พญาวัวสวดีมารห้ามมิให้เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์

กลุ่มภาพที่ ๒.๔ ทรงตัดพระเมาลี

^{๗๓} สัมภาษณ์ อาจารย์นุ่ม เย็นใจ, ปราชญ์ท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี.

^{๗๔} ดูภาพประกอบที่ ๔๖ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๕

^{๗๕} ดูภาพประกอบที่ ๔๗ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๖, ๑๐๗

กลุ่มภาพที่ ๒.๕ พระราชพิธีแรกนาขวัญ

กลุ่มภาพที่ ๒.๖ ลินไซ (สังข์ลินไซ)^{๗๖} เป็นนิทานพื้นบ้านเรื่องหนึ่งที่อยู่แพร่หลายในภาคอีสานและลาวยุคนี้ ภาพอยู่บริเวณบานแพนและทั้งสองด้านของบานหน้าต่าง บานแรก เขียนไว้สามฉาก คือ

ตอน ลินไซ พานางสุมณฑาผู้เป็นอาออกเดินทางจากเมืองโนราช

ตอน ลินไซ พานางสุมณฑาผู้เป็นอามาถึงถ้ำแก้ว แล้วเดินทางกลับไปเมืองโนราชเพื่อปราบยักษ์กุมภันท์

ตอน ยักษ์กุมภันท์บรรทมหลับอยู่ในปราสาท

กลุ่มภาพที่ ๒.๗ ลินไซ (สังข์ลินไซ) แย่งมณีผลกับวิทายาธ

ห้องภาพที่ ๓ มีภาพสำคัญ ๓ กลุ่ม^{๗๗}

กลุ่มภาพที่ ๓.๑ ไตรภูมิโลกสัณฐาน ตอนสัณฐานจักรวาล

กลุ่มภาพที่ ๓.๒ จุลปทุมชาดก เป็นเรื่องเล่าถึงการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ จุลปทุมชาดกเน้นให้เห็นถึงเรื่องราว “ความไม่เชื่อสัจย์ต่อคู่ของตนด้วยการนอกใจหรือมีคู่” ชาดกเรื่องนี้น่าจะเป็นเรื่องที่นิยมและแพร่หลายในช่วงสมัยนั้น ภาพถูกวาดในบริเวณบานแพนและหน้าต่างด้านซ้ายมือของพระประธาน ในภาพเขียนไว้สามฉาก คือ

ตอน พระปทุมกุมารและพระชายาอยู่ในที่พัก

ตอน ชายผู้ถูกลอยแพมา

ตอน พระชายาผลักพระปทุมกุมารตกจากหน้าผา

กลุ่มภาพที่ ๓.๓ ปาจิตต์กุมารชาดก ภาพถูกวาดในบริเวณบานแพนและหน้าต่างด้านซ้ายมือของพระประธานถัดจากเรื่องจุลปทุมชาดก ปาจิตต์กุมารชาดกเรื่องนี้คงเป็นเรื่องที่นิยมและแพร่หลายในช่วงสมัยนั้นเช่นเดียวกับจุลปทุมชาดก เนื้อหาของเรื่องนี้ให้ข้อคิดที่ตรงกันข้ามกับเรื่องจุลปทุมชาดกอย่างสิ้นเชิง ปาจิตต์กุมารชาดกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความรักและความซื่อสัตย์ที่มั่นคงของนางอรพินที่มีต่อสามี ในภาพเขียนไว้สามฉาก คือ

ตอน เถรเรือลอยล่อกล่อให้นางอรพินนั่งเรือไปกับตน ปล่อยให้ท้าวปาจิตต์อยู่ที่ริมฝั่ง

ตอน นางอรพินล่อกล่อให้เถรเรือลอยป็นขึ้นไปบนต้นมะเดื่อและเอาหนามมากองสุมไว้โคนต้นมะเดื่อเพื่อไม่ให้เถรลงมาได้ ก่อนไปนางได้สั่งไว้เป็นวาจาสิทธิ์ว่าให้เถรอยู่บนต้นมะเดื่ออย่าไปไหน

ตอน นางอรพินพายเรือหนีไปตามหาท้าวปาจิตต์

ห้องภาพที่ ๔ ผนังหุ้มกลองด้านหน้า (ประตูทางเข้า) มีภาพสำคัญ ๕ กลุ่ม^{๗๘}

กลุ่มภาพที่ ๔.๑ พระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพาน

กลุ่มภาพที่ ๔.๒ ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

^{๗๖} ดูภาพประกอบที่ ๔๘ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๗, ๑๐๘, ๑๐๙

^{๗๗} ดูภาพประกอบที่ ๔๙ ในภาคผนวก หน้า ๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑

^{๗๘} ดูภาพประกอบที่ ๕๐ ในภาคผนวก หน้า ๑๑๓

กลุ่มภาพที่ ๔.๓ โทณะพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

กลุ่มภาพที่ ๔.๔ พระเจ้าอโศกมหาราชฉลองพระบรมสารีริกธาตุ

กลุ่มภาพที่ ๔.๕ พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ นายสุนน
มาลาการถวายดอกไม้

ห้องภาพที่ ๕ ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน มีภาพสำคัญ ๕ กลุ่ม^{๗๔}

กลุ่มภาพที่ ๕.๑ พระยาวิสุตติมารระดมพลเสนามารทั้งหลายมาผจญพระโพธิสัตว์
โดยบัลลาลให้เกิดฝนตกหนัก ระดมอาวุธต่าง ๆ ยิงเข้าใส่พระพุทธองค์ เพื่อให้ตกต้องพระวรกายของ
พระองค์ แต่อาวุธต่าง ๆ ที่ระดมยิงใส่พระพุทธองค์นั้น กลับกลายเป็นเครื่องสักการะไปจนหมดสิ้น
ภาพเบื้องขวาของพระองค์

กลุ่มภาพที่ ๕.๒ พลเสนามารทั้งหลายมาผจญพระพุทธองค์ด้วยวิธีต่าง ๆ นานาได้พ่าย
แพ้ไป เบื้องซ้ายของพระพุทธองค์

กลุ่มภาพที่ ๕.๓ พระยาวิสุตติมารชี้ช้างคีรีเมฆารวมทั้งพลเสนามารมาผจญ แต่พระ
พุทธองค์หาได้ทรงเกรงกลัวไม่ เบื้องขวาของพระพุทธองค์

กลุ่มภาพที่ ๕.๔ พระแม่ธรณีบีบน้ำออกจากมวยผมกลายเป็นทะเลหลวงท่วมพญามาร
และเหล่าพลเสนาแตกพ่าย ถูกน้ำพัดพาไปจนหมดสิ้น เบื้องซ้ายของพระพุทธองค์

กลุ่มภาพที่ ๕.๕ พระพุทธเจ้าทรงเสวยวิมุตติสุข คือ การพบสุขที่เกิดจากการหลุดพ้นจาก
กิเลสอยู่ในที่ ๗ แห่ง แห่งละ ๗ วัน สัปดาห์แรก คือ ประทับนั่งสมาธิที่วัชรอาสน์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์
๗ วัน

กลุ่มภาพที่ ๕.๖ อนิมิสเจดีย์ คือสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงยืนพิจารณาต้นพระศรีมหา
โพธิ์ที่ได้ตรัสรู้ในที่ให้กำเนิดองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและสัจจะธรรมอันบริสุทธิ์ โดยทรงลืมพระเนตร
โดยมิได้กระพริบเลยเป็นตลอดเวลา ๗ วัน เพื่อทบทวนความทรงจำของเหตุการณ์ที่ผ่านมาตลอดโดย
ลำดับ ในสัปดาห์ที่ ๒

กลุ่มภาพที่ ๕.๗ รัตนจกกลมเจดีย์ คือสถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จมาเดินจกกลม ๗ วัน
ตรงระหว่างกลางของอนิมิสเจดีย์และต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในสัปดาห์ที่ ๓

กลุ่มภาพที่ ๕.๘ รัตนขจรเจดีย์ คือสถานที่ที่เทวดาเนรมิตเรือนแก้วขึ้นทางทิศเหนือของ
ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธองค์เสด็จนั่งขัดบัลลังก์พิจารณาภิธรรม ๗ วัน ในสัปดาห์ที่ ๔

กลุ่มภาพที่ ๕.๙ พระบรมศาสดาเสด็จจากรัตนขจรเจดีย์ ไปยังต้นอชปาลนิโครธซึ่งอยู่
ทางด้านทิศตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ประทับนั่งพิจารณาพระธรรมและเสวยวิมุตติสุข ณ ต้น
อชปาลนิโครธนั้น ฝ่ายพญามารยังเฝ้าติดตาม แต่แม้จะเพ่งมองหาช่องทางอยู่ก็มิได้เห็นความพลาด
พลั้งใดๆ ของพระบรมศาสดา บังเกิดความโทมนัส ขณะนั้นธิดามารทั้งสาม คือ นางตันทา นางอรดี
และนางราคา พากันตามหาบิดา ได้เห็นบิดามีความโทมนัส จึงอาสาพระยาวิสุตติผู้เป็นบิดา เพื่อจะมา
หลอกล่อให้พระบรมศาสดา ตกอยู่ในอำนาจให้ได้ มารกัญญาทั้ง ๓ ได้เข้าไปยั่ววนพระผู้มีพระภาค
เจ้าด้วยอุบายต่างๆ แม้กลายร่างเป็นหญิงชราถือไม้เท้า กระนั้นพระบรมศาสดาก็มิได้สนพระทัย ทั้งไม่
เหลือบพระเนตรแลดู เสวยวิมุตติสุขเท่านั้น ในสัปดาห์ที่ ๕ มารกัญญา

^{๗๔} ดูภาพประกอบที่ ๕๑ ในภาคผนวก หน้า ๑๑๔

ทั้ง ๓ ก็พ่ายแพ้ไป

กลุ่มภาพที่ ๕.๑๐ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจากต้นอชปาลนิโครธไปยังต้นมุจลินท์ ณ ที่นั้นเมฆใหญ่ตั้งขึ้นแล้วในสมัยที่มีไข้ฤดูกาล ฝนตกพรำเจือด้วยลมหนาวตลอด ๖ วัน ครั้งนั้น พญามุจลินทนาคราช ออกจากที่อยู่ของตนเข้ามาขนดกายรอบพระวรกายพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ด้วยขนด ๗ รอบ แผ่พังพานใหญ่เหนือพระเศียร สถิตอยู่ด้วยหวังว่าหยาดฝนและสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม อีกทั้งสัตว์เลื้อยคลานอย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย พระพุทธองค์ได้เสวยวิมุตติสุขประหนึ่งประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ครั้นวันที่ ๗ อากาศปลอดโปร่ง มุจลินทนาคราชทราบว่ ปราศจากฝนแล้ว จึงคลายขนดจากพระวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า จำแลงรูปของตนเป็นมาณพ ยืนประคองอัญชลีถวายบังคมนมัสการต่อเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ ควางไม้มุจลินท์นั้นตลอด ๗ วัน

กลุ่มภาพที่ ๕.๑๑ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจากต้นมุจลินท์เข้าไปยังโคนต้นราชายตนะ ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน นายตปุสสะและนายภิลลิกะวานิชสองพี่น้องนำข้าวสัสตูก้อนและสัสตุมงมาถวายพระพุทธองค์ ครั้นหลังจากที่สองวณิชนั้นประกาศความเป็นอุบาสกอย่างนั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงลูบพระเศียร พระเกศาติดพระหัตถ์ ๘ เส้น มีสีดจแก้วอินทนิลแลกเปลี่ยนลงภูได้ประทานพระเกศาเหล่านั้นแก่เขาทั้งสอง

ห้องภาพที่ ๖ ฉนังด้านขวามือพระประธาน เริ่มจากประตูทางเข้า มีภาพสำคัญ ๒

กลุ่ม^{๕๐}

กลุ่มภาพที่ ๖.๑ กัณฑ์ทศพร

ตอน พระนางผุสดีประสูตรพระเวสสันดรที่ตรอกพ้อคำ

กลุ่มภาพที่ ๖.๒ กัณฑ์มหาพรต (๑)

ตอน พระเจ้าสยูชัยไถ่ตัวสองพระกุมาร

ตอน การตายของชูชกและการจัดพิธีศพ

ห้องภาพที่ ๗ มีภาพสำคัญ ๘ กลุ่ม^{๕๑}

กลุ่มภาพที่ ๗.๑ กัณฑ์หิมพานต์

ตอน พระเวสสันดรประทานช้างป้างัจยนาเคนทร์ที่นอกกำแพงเมือง

กลุ่มภาพที่ ๗.๒ ทานกัณฑ์

ตอน พระเวสสันดร ประทานม้าเทียมราชรถทรงให้แก่พราหมณ์ทั้ง ๔

ตอน พระเวสสันดร ประทานราชรถเทียมให้แก่พราหมณ์ผู้หนึ่งที่มาทูลขอ

กลุ่มภาพที่ ๗.๓ กัณฑ์วนประเวศ

ตอน พระเวสสันดร พระนางมัทรี และสองพระกุมาร เสด็จโดยพระบาท

กลุ่มภาพที่ ๗.๔ กัณฑ์ชูชก

ตอน ชูชกออกเที่ยวขอทาน

ตอน นางอมิตตดา ขอให้ชูชกไปขอสองพระกุมารมาเป็นทาสรับใช้

^{๕๐} ดูภาพประกอบที่ ๕๒ ในภาคผนวก หน้า ๑๑๕, ๑๑๖

^{๕๑} ดูภาพประกอบที่ ๕๓ ในภาคผนวก หน้า ๑๑๗, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๐

- ตอน ชุชกถูกชาวเมืองเซตุรไล่ตี
 กลุ่มภาพที่ ๗.๕ กัณฑ์จุลพน
 ตอน ชุชกเดินทางเข้าสู่เขาวงกต
 กลุ่มภาพที่ ๗.๖ กัณฑ์มหาพน
 ตอน ชุชกเดินทางมาถึงอาศรมของอัจจุตฤาษี
 ตอน อัจจุตฤาษีบอกเส้นทางไปเขาวงกต
 กลุ่มภาพที่ ๗.๗ กัณฑ์ฉกษัตริย์
 ตอน พระเจ้ากรุงสุยชัย พระเวสสันดร พระนางมุสดี พระนางมัทรี เจอกัน
 กลุ่มภาพที่ ๗.๘ นครกัณฑ์
 ตอน พระเวสสันดรเสด็จกลับพระนคร
ห้องภาพที่ ๘ มีภาพสำคัญ ๕ กลุ่ม^{๘๒}
 กลุ่มภาพที่ ๘.๑ กัณฑ์มัทรี
 ตอน เทวดา ๓ องค์แปลงกายเป็นสัตว์ร้ายมาอนขวางทางกลับอาศรมของ
 พระนางมัทรี
 กลุ่มภาพที่ ๘.๒ กัณฑ์กุมาร
 ตอน สองพระกุมารเจอชูชก
 ตอน สองพระกุมารหนีลงไปซ่อนที่สระบัว
 ตอน พระเวสสันดรหลังน้ำประทานสองพระโอรส
 ตอน ชุชกมัดสองกุมารและเขียนดี
 กลุ่มภาพที่ ๘.๓ กัณฑ์สักกบรรพ์
 ตอน พระอินทร์แปลงกายมาของพระนางมัทรี
 กลุ่มภาพที่ ๘.๔ กัณฑ์มหาพรต (๑)
 ตอน ชุชกผูกเปลอยู่บนต้นไม้แล้วมัดสองกุมารไว้ที่โคนต้นไม้
 ตอน เทวดามากล่อมให้สองพระกุมารหลับนอน
 กลุ่มภาพที่ ๘.๕ กัณฑ์ฉกษัตริย์
 ตอน พระเจ้ากรุงสุยชัย พระเวสสันดร พระนางมุสดี พระนางมัทรี และ
 สองกุมาร ตลอดจนสนมผู้ติดตาม ลั่นสติสมปฤดีทั้งหมด

สรุปว่า จิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระบาท แบ่งออกเป็น ๘ ห้อง แต่ละห้องได้
 แบ่งออกตามกลุ่มของภาพ ได้แก่ ภาพพุทธประวัติ ภาพชาดก เรื่องพระเวสสันดร และภาพวิถี
 ชาวบ้าน และแต่ละกลุ่มภาพยังได้แยกย่อยออกเป็นตอน ๆ อีกด้วย

บทสรุป วัดทุ่งศรีเมืองสร้างขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ตรงกับรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์สมบัติ โดยเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมล

^{๘๒} ดูภาพประกอบที่ ๕๔ ในภาคผนวก หน้า ๑๒๑, ๑๒๒

อุบลสังฆปาโมกข์(สุ่ย หลักคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ภาพจิตรกรรมในวัดทุ่งศรีเมือง เชียงชาดก เรื่องพระเวสสันดร, จุลปทุมชาดก, ปาจิตต์กุมารชาดก ภาพพุทธประวัติ ภาพเทพชุมนุม นิทานพื้นบ้านเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ภาพทศชาติ และภาพเทพพนม ภาพวิถีชีวิต ภาพเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย และเจดีย์เขเวดากอง ประเทศพม่า ส่วนในหอพระไตรปิฎก ตกแต่งด้วยลายไทยลงรักปิดทองลายพันธุ์พฤกษา ลายเกลียว และลายสวัสดิกะ ลายกรุยเชิง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ กิณีเหียบยุคนาค ภาพหนุมานแบก ภาพนักสิทธิ์เหาะ ภาพทวารบาล สภาปลั่งคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับจากอดีตสู่ปัจจุบันพบว่า ต้นไม้ที่ปรากฏในภาพทุกต้นยังคงมีความสำคัญกับคนในสังคม การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า หรือในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และการตักบาตรดอกไม้ก็ยังคงมีให้เห็น การนุ่งผ้าโจงกระเบน การห่มผ้าสไบ เราจะเห็นก็แต่ในงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ เท่านั้น อีกอย่างคือ ความอ่อนน้อมถ่อมตนของคนไทยได้ลดน้อยถอยลง บทบาทของหญิงไทยในยุคอดีตได้มีความแตกต่างกับยุคปัจจุบันโดยสิ้นเชิง และบางสิ่งก็ได้หายไปจากสังคมไทย บางอย่างก็ยังคงมีให้เห็น แม้แต่คติความเชื่อเรื่องการใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็ยังคงมีให้เห็น นอกจากนี้ ภาพจิตรกรรมยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการห่มจีวรที่แตกต่างกันของพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์พม่าอีกด้วย

บทที่ ๔

วิเคราะห์คตินิยมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำจิตรกรรมฝาผนังในหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง มาเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และวิเคราะห์ผลว่ามีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันหรือไม่อย่างไร

๔.๑ คตินิยมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง

คตินิยม คือ ธรรมที่เป็นแบบอย่าง ธรรมประจำใจอันเป็นหลักสำหรับดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลให้ถูกต้องและเหมาะสม เพื่อใช้ในการสอนตนเองไม่ให้เชื่อนอกนอกรทาง คตินิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดทุ่งศรีเมืองมีดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ภาพมารผจญ และภาพจากชาดก เรื่องพระเวสสันดร จากจิตรกรรมฝาผนัง กลองด้านหนึ่งพระประธาน เป็นภาพมารผจญ และภาพด้านขวามือพระประธาน การศึกษาภาพเหล่านี้ แล้วนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา พบว่า ภาพนี้แสดงถึงคตินิยม คือ บารมี ๑๐ ,บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ก. บารมี ๑๐

คำว่า "บารมี" หมายถึง การเก็บ การสะสมความดีไว้ในใจ ข้อปฏิบัติความดีที่ควรบำเพ็ญ บารมี คือ การเก็บ การสะสมความดีไว้ในตัว คือ จิตใจ ได้แก่ คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมา คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ เช่น บารมีปกเกล้าฯ พ่ายแพ้แก่บารมี ประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขาบารมี^๑ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

- (๑) ทาน คือการให้
- (๒) ศีล คือ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย
- (๓) เนกขัมมะ คือ การออกบวช
- (๔) ปัญญา คือ ความรอบรู้
- (๕) วิริยะ คือ ความเพียร
- (๖) ขันติ คือ ความอดทน
- (๗) สัจจะ คือ ความจริง
- (๘) อธิษฐาน คือ ความตั้งใจมั่น

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๒.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร :บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๕.

(๙) เมตตา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข

(๑๐) อุเบกขา คือ ความวางเฉย^๓

ในมหานิบาตชาดก ได้กล่าวถึงการเสวยพระชาติเพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๔ ไว้ดังนี้

(๑) เตมียชาดก พระเจ้าเตมีย์	ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี
(๒) มหาชนกชาดก พระมหาชนก	ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี
(๓) สุวรรณสามชาดก พระสุวรรณสาม	ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี
(๔) เนมิราชชาดก พระเจ้าเนมิราช	ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมี
(๕) มโหสถชาดก พระมโหสถบัณฑิต	ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี
(๖) ภูริทัตชาดก พระเจ้าภูริทัต	ทรงบำเพ็ญศีลบารมี
(๗) จันทกุมารชาดก พระจันทกุมาร	ทรงบำเพ็ญขันติบารมี
(๘) มหานารทกัสสปชาดก พระมหานารทกัสสปะ	ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
(๙) วิรุทธชาดก วิรุทธบัณฑิต	ทรงบำเพ็ญสัจจบารมี
(๑๐) เวสสันดรชาดก พระเวสสันดร	ทรงบำเพ็ญทานบารมี ^๕

ข. บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า การกระทำที่เกิดเป็นบุญ เป็นกุศล แก่ผู้กระทำได้ดังต่อไปนี้

(๑) บุญสำเร็จได้ด้วยการบริจาคทาน (ทานมัย) คือการเสียสละนับแต่ทรัพย์สิน สิ่งของ เงินทอง ตลอดจนกำลังกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยส่วนรวม รวมถึงการละกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ออกจากจิตใจ จนถึงการสละชีวิตอันเป็นสิ่งมีค่าที่สุดเพื่อการปฏิบัติธรรม

(๒) บุญสำเร็จได้ด้วยการรักษาศีล (ศีลมัย) คือการตั้งใจรักษาศีล และการปฏิบัติตนไม่ให้ละเมิดศีล ไม่ว่าจะป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ ของสามเณร หรือ ๒๒๗ ข้อของพระภิกษุ เพื่อรักษากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาด พ้นจากกายทุจริต ๔ ประการ คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักทรัพย์ ละเว้นจากการประพฤตินิดในกาม และเสพสิ่งเสพติดมีนเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท วจีทุจริต ๔ ประการ คือ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดปด ไม่พูดเพื่อเจ้า และไม่พูดคำหยาบ มโนทุจริต ๓ ประการ คือ ไม่หลงมกมาย ไม่พยาบาท ไม่หลงผิดจากทำนองคลองธรรม

^๓ เสนาะ เที่ยรทอง, "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์ : ศึกษาเฉพาะกรณีของพระครูอุภัยภาดาทร (หลวงพ่อบุญ) วัดไร่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗) หน้า ๖๓.

^๔ ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๙๔-๑๒๖๙.

^๕ พระมหาหนู ส่วโร (ศรีสมร), "การศึกษาวิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า ๗๒.

(๓) บุญสำเร็จได้ด้วยการภาวนา (ภาวนามัย) คือการอบรมจิตใจในการละกิเลส ตั้งแต่ขั้นหายบาป จนถึงกิเลสอย่างละเอียด ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นโดยใช้สมาธิปัญญา รู้ทางเจริญและทางเสื่อม จนเข้าใจอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นทางไปสู่ความพ้นทุกข์ บรรลุมรรค ผลนิพพานได้ในที่สุด

(๔) บุญสำเร็จได้ด้วยการประพติด่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ (อภายามัย) คือการให้ความเคารพ ผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ ๓ ประเภท คือ ผู้มี วยุทธิ ได้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องและผู้สูงอายุ ผู้มี คุณวุฒิ หรือคุณสมบัติ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ และผู้มี ชาติวุฒิ ได้แก่พระมหากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์

(๕) บุญสำเร็จได้ด้วยการชวนชววยในกิจการที่ชอบ (เวยยาวัจจมัย) คือ การกระทำความดีที่เป็นคุณงามความดี ที่เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนรวม โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา เช่น การชักนำบุคคลให้มาประพฤติปฏิบัติธรรม มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น ในฝ่ายสัมมาทิฐิ

(๖) บุญสำเร็จได้ด้วยการให้ส่วนบุญ (ปัตติทานมัย) คือ การอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง การบอกให้ผู้อื่นได้ร่วมอนุโมทนาด้วย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ ได้ทราบข่าวการบุญการกุศลที่เราได้กระทำไป

(๗) บุญสำเร็จได้ด้วยการอนุโมทนา (ปัตตานุโมทนามัย) คือ การได้ร่วมอนุโมทนา เช่น กล่าวว่ “สาธุ” เพื่อเป็นการยินดี ยอมรับความดี และขอมีส่วนร่วมในความดีของบุคคลอื่น ถึงแม้ว่าเราไม่มีโอกาสได้กระทำ ก็ขอให้ได้มีโอกาสได้แสดงการรับรู้ด้วยใจปิตินดีในบุญกุศลนั้น ผลบุญก็จะเกิดแก่บุคคลที่ได้อนุโมทนาบุญนั้นเองด้วย

(๘) บุญสำเร็จได้ด้วยการฟังธรรม (ธัมมัสสวนมัย) คือ การตั้งใจฟังธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมาก่อน หรือที่เคยฟังแล้วก็รับฟังเพื่อได้รับความกระจ่างมากขึ้น บรรเทาความสงสัยและทำความเข้าใจให้ถูกต้องยิ่งขึ้น จนเกิดปัญญาหรือความรู้ก็พยายามนำเอาความรู้และธรรมะนั้นนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สู่หนทางเจริญต่อไป

(๙) บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม (ธัมมเทศนามัย) คือ การแสดงธรรมไม่ว่าจะเป็นรูปของการกระทำ หรือการประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ ในทางที่ชอบ ตามรอยบาทองค์พระศาสดา ให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น หรือการนำธรรมไปขัดเกลากิเลสอุปนิสัยเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา มาประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป

(๑๐) บุญสำเร็จได้ด้วยการทำความเห็นให้ตรง (ทิฐุชุกัมม) คือ ความเข้าใจในเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระหรือไม่ใช่แก่นสารสาระ ทางเจริญทางเสื่อม สิ่งอันควรประพฤติสิ่งอันควรละเว้น ตลอดจนการกระทำความคิดความเห็นให้เป็นสัมมาทิฐิอยู่เสมอ^๖

บุญเกิดขึ้นภายในจิตใจที่ดี ทางกายหรือพูดด้วยวาจา สามารถบรรเทาละกิเลสลงได้ ผลออกมา คือ ความสุข ความอึดใจ ความปราโมทย์ การกระทำนั้น เรียกว่ บุญ ดังมีข้อความว่ “หากบรูษทำบุญ ฟังทำบุญนั้นบ่อย ๆ ฟังทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญ เป็นเหตุให้เกิดความสุข ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย เพราะคำว่บุญ ๆ นี้เป็นชื่อของ

^๖ Tawechai.บุญกิริยว้ตถุ ๑๐: การเข้าถึงพระนิพพาน, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/Tawechai/2007/10/19/entry-1> [๑๔ ม.ค.๒๕๕๗].

ความสุข”^๗ บุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ ผู้ใดได้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือยิ่งมากจนครบ ๑๐ ประการแล้ว ผลบุญย่อมเกิดแก่ผู้ได้กระทำมากตามบุญที่ได้กระทำ

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สงเคราะห์เข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ

๑. ปัตติทานมัย อัมมเทสนามัย สงเคราะห์ในทานมัย

๒. อปจายนมัย เวยยาวัจจมัย สงเคราะห์ในศีลมัย

๓. ปัตตานุโมทนามัย อัมมัสวณมัย ทิฏฐุชุกัมม สงเคราะห์ในภาวนามัย^๘

๔.๑.๒ ภาพเทพชุมนุม ในหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง เขียนเรียงแถวไว้บนฝาผนังด้านซ้ายมือ และขวามือของพระประธาน รวม ๖ ห้อง แต่ละห้องมี ๔ ภาพ รวมทั้งหมด ๒๔ ภาพ ภาพชุมนุมของเหล่าเทพเทวดาเหล่านี้ สื่อถึงคติธรรม ธรรมเป็นโลกบาล ๒ ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

ธรรมเป็นโลกบาล ๒ อย่าง

hiri และโอตตปปะ เป็นธรรมค้ำครองโลก หรือ ธรรมเป็นโลกบาล ๒ เป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างมนุษย์กับสัตว์บางแห่งเรียกว่าเทวธรรม คือ ธรรมทำให้บุคคล เป็นเทวดา บางแห่งเรียกว่า สุกกธรรม คือ ธรรมอันชาวสะอาด เป็นอุบาสกอุบาสิกาสะอาดเพราะมีสุกกธรรม^๙

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า hiri ความอายบาป และโอตตปปะ ความกลัวบาป... เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๐}

(๑) hiri ความละอายแก่ใจ หมายถึง ความละอายใจต่อตัวเองในการที่จะกระทำ ความผิดในสิ่งที่ไม่ดี ผิดศีลธรรม ทำให้ได้รับความรำคาญ เตือดร้อน ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ในการปฏิบัติต่อกัน การ มี hiri หรือความละอายใจ จะช่วยปกป้อง ไม่ให้เกิดการทำลายน้ำใจกัน

(๒) โอตตปปะ ความเกรงกลัว เกรงกลัวต่อการกระทำอันไม่เหมาะสม ที่จะเกิดขึ้นซึ่งมีผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกัน เพราะการไม่เกรงกลัวต่อความชั่วร้ายจึงทำให้เกิดการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้น^{๑๑}

ดังนั้น โดยสรุป หลักhiriโอตตปปะ หลักนี้คือการได้สำนึกถึงความผิดที่ได้เคยกระทำไว้กับผู้อื่นก็ตาม เมื่อจิตเป็นกุศลทำให้เกิดความละอายใจและเกรงกลัวต่อการทำผิดอีกและหันมาศรัทธาในพระพุทธศาสนาทำความดี ดังนั้นhiriโอตตปปะนี้จึงเป็นธรรมค้ำครองโลกให้ปลอดภัยจากสิ่งชั่วร้าย

^๗ ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^๘ พระศรีวิสุทธิญาณ (อุบล นนทโก), อธิบายธรรมวิภาค, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๓๓.

^๙ พระมหาหนู ส่วโร (ศรีสมร), "การศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม", หน้า ๙๐.

^{๑๐} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๙๔/๑๐๘.

^{๑๑} กรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์, "ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาตวรวิหารพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔) หน้า ๑๐๒.

ช่วยปกป้องคนไม่ให้ทำความผิดโดยให้พิจารณาผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำก่อนถ้าผลที่จะเกิดสร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและคนอื่น

๔.๑.๓ ภาพพุทธประวัติ ภาพพระพุทธรูปประวัติเล่าเรื่องชีวิตความเป็นมาของพระพุทธรเจ้า ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน ภาพพุทธประวัติในจิตรกรรมฝาผนังภายในหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง ได้แสดงถึงคติธรรม คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ดังนี้

ก. กุศลกรรมบถ ๑๐

การประพฤติกุศลกรรมบถ คือ กระทำแต่ทางกุศล ทางดีงาม เป็นบุญ เป็นคุณมนุษย์ที่ประกอบแต่กุศลกรรม จะมีความองอาจสามารถทำความดีได้ มีการให้ทาน นอกจากจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ แก่มนุษย์ภูมิเดียวกันแล้ว ยังมีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่สัตว์ในภูมิอื่น ๆ เช่น ให้แก่ สุนัข แมว ช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้น การรักษาศีลเป็นการบำเพ็ญกุศลสูง ๆ มีศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๗๗ การเจริญภาวนาก็เจริญสมณะ และวิปัสสนา เป็นพระอริยะชั้นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นทางกุศลกรรมบถ จะกล่าวถึงกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายที่ตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ตรัสแก่ พรหมณ์และคหบดี ชาวบ้านสาละว่า การประพฤติธรรมไม่สม่ำเสมอหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก สัตว์ทั้งหลายหลังจากตายไปแล้วเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะการประพฤติกุศลกรรมบถเป็นเหตุ^{๑๒}

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ การประพฤติกายสุจริต ๓ การประพฤติวจีสุจริต ๔ การประพฤติมโนสุจริต ๓ ดังอธิบายต่อไปนี้

การประพฤติกายสุจริต ๓ ประการ คือ

๑. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทณหา ศัสตราวุธ มีละอายต่อบาป มีความเอ็นดูมุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย

๒. เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ไม่ถึงเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นของนั้นอยู่ป่าก็ดี อยู่บ้านก็ดี ที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการขโมย

๓. เว้นจากการประพฤติผิดทางกามไม่ล่วงละเมิดสตรี ที่มารดา บิดา พี่น้องชาย น้องหญิงปกครอง สตรีมีญาติปกครอง สตรีประพฤติธรรม สตรีมีสามี สตรีมีภักดิ์คุมครอง โดยที่สุตสตรีที่บุรุษสวมมาลัยหมายไว้

การประพฤติวจีสุจริต ๔ ประการ คือ

๔. เว้นจากการพูดคำเท็จ คือ เขาอยู่ในสภาก็ดี ในบริษัทก็ดี กลางหมู่ญาติ ราชสำนัก ถูกเขาอ้างเอาเป็นพยาน เขารู้ก็กล่าวว่ามี ไม่รู้ไม่เห็นก็กล่าวว่ามีไม่รู้ไม่เห็น ไม่พูดเท็จเพราะตนหรือผู้อื่นเป็นเหตุหรือเพราะอามิสสินจ้าง

๕. เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังคำฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ ฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานความแตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกันขึ้นชมเชยเปลื้องผู้ที่มีความสามัคคี พูดแต่คำสร้างสรรค์สามัคคีกัน

^{๑๒} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๒, อก.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๔๗/๓๔๘.

๖. เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ พูดแต่คำไม่มีโทษ คำไพเราะ น่ารักคำพูดจับใจ เป็นคำพูดชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

๗. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดคำจริง อิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำมีหลักฐานมีที่อ้างอิง มีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะกับกาลเวลา

การประพุดติมโนสุจริต ๓ ประการ คือ

๘. เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า “ทำอย่างไรทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา”

๙. ไม่พยาบาท ไม่คิดร้ายว่า “ขอสัตว์เหล่านี้จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความทุกข์ มีความสุข รักษาตนเถิด”

๑๐. เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่แล้วมีผล ยัญบูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงมีผล ผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วมี โลกนี้และโลกหน้านี้ คุณมารดาบิดามี สัตว์โอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพุดดีปฏิบัติชอบ ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก^{๑๓}

ข. โภชฌงค์ ๗

โภชฌงค์ ธรรมเป็นเครื่องสนับสนุนให้ตรัสรู้ธรรมมี ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. สติสัมโพชฌงค์ ความระลึกได้ ความสำนึกพร้อมอยู่ จิตอยู่กับเรื่องนั้น ๆ
๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม
๓. วิริยะ ความเพียร
๔. ปีติ ความอิ่มใจ
๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ความผ่อนคลายของกายและใจ
๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์เดียว
๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ความมีใจเป็นกลาง เพราะพิจารณาเห็นชอบตามความเป็นจริง

เป็นจริง

โภชฌงค์ ธรรมเครื่องตรัสรู้ เป็นธรรมสนับสนุนในการเจริญสมาธิ ใช้สมาธินั้น เพื่อประโยชน์แห่งการบรรลุธรรมสูง ๆ ไป^{๑๔}

๔.๑.๔ ภาพวิถีชาวบ้าน

เป็นภาพกลุ่มคนกำลังตีมีสสุราจากขวดและถ้วย โดยชายผู้หนึ่งกำลังต้มเหล้า มีหญิงสาวนั่งร่วมอยู่ด้วย มีภาพชายหญิงกำลังนั่งหลบมุมคุยกัน และภาพคนแสดงอาการเมาเมาย อาเจียนบ้าง คติธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ อบายมุข ๖ ประการ สามารถอธิบายได้ดังนี้

^{๑๓} winai. กุศลกรรมบท ๑๐, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.gongtham.net/my_data/luksut/winai_ek/6vin_40.html [๑๙ ม.ค.๒๕๕๗].

^{๑๔} winai. โภชฌงค์ ๗, [ออนไลน์]. แหล่งที่มาเดียวกัน

อบายมุข ๖

อบายมุข คือ ปากแห่งความเสื่อม

อบายมุข เป็นผลแห่งอกุศลกรรม อันได้แก่ ๑) โลภะ (ความอยากได้) ๒) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) ๓) โมหะ (ความหลง) เป็นมูลเกิดขึ้นภายในสันดานของตน ซึ่งไม่อาจมองเห็นโทษของการกระทำนั้น อบายมุขมีมาทุกยุคทุกสมัย เพราะสัตว์โลกทั้งหลายถูกความอยากได้ อยากมี อยากเป็น และอวิชชา คือ โมหะ ครอบงำปิดบังเหตุผลสติปัญญาไม่อาจจะคุ้มครองรักษาตนได้คือ

(๑) โลภะ (ความอยากได้)

(๒) โทสะ(ความคิดประทุษร้าย)

(๓) โมหะ (ความหลง) ^{๑๕}

เป็นมูลเกิดขึ้นภายในสันดานของตน ซึ่งไม่อาจมองเห็นโทษของการกระทำนั้น อบายมุขมีมาทุกยุคทุกสมัย เพราะสัตว์โลกทั้งหลายถูกความอยากได้ อยากมี อยากเป็น และอวิชชา คือ โมหะ ครอบงำปิดบังเหตุผลสติปัญญาไม่อาจจะคุ้มครองรักษาตนได้ คือ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงคติธรรมนี้ ในแบบวินัยชาวบ้านหรือวินัยผู้ครองเรือน พร้อมชี้แจงโทษของอบายมุข แต่ละข้อได้อย่างชัดเจน พระองค์ทรงตรัสแก่สังคาลมาณพ คหบดีบุตรผู้ลุกขึ้นแต่เช้าออกจากกรุงราชคฤห์มีผ้าและผมเปียกประค่อมอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ว่า “คหบดีบุตร ตามธรรมเนียมแบบแผนของพระอรียะละเวไน กรรมกิเลสไม่ล่วงอคติบาปธรรม ๔ ประการเว้นจากอบายมุข (ทางแห่งความเสื่อม) ๖ ประการ

อบายมุข ๖ ประการ คือ

- (๑) ความหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา คือ สุราเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นทางเสื่อมแห่งโภคะทั้งหลาย
- (๒) ความหมกมุ่นในการเที่ยวกลางคืน เป็นทางเสื่อมแห่งโภคะทั้งหลาย
- (๓) เที่ยวดูมหรสพ เป็นความเสื่อมแห่งโภคะทั้งหลาย
- (๔) การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาทเป็นความเสื่อมแห่งโภคะทั้งหลาย
- (๕) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นเหตุแห่งความเสื่อมแห่งโภคะทั้งหลาย
- (๖) เกียจคร้านทำงาน เป็นทางเสื่อมแห่งโภคะทั้งหลาย

โทษแห่งการดื่มสุรา ๖ ประการ

- (๑) ทำให้เสียทรัพย์
- (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- (๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
- (๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย
- (๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

โทษแห่งการเที่ยวกลางคืน ๖ ประการ

- (๑) ชื่อว่าไม่รักษาตน
- (๒) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาบุตรภรรยา
- (๓) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- (๔) เป็นที่สงสัยของคนอื่นด้วยเหตุต่าง ๆ
- (๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นเรื่อง

โทษแห่งการเที่ยวดูมหรสพ ๖ ประการ

- (๑) มีรำที่ไหนไปทีนั้น
- (๒) มีขับร้องที่ไหนไปทีนั้น
- (๓) มีการประโคมที่ไหนไปทีนั้น
- (๔) มีเสภาที่ไหนไปทีนั้น
- (๕) มีการบรรเลงที่ไหนไปทีนั้น
- (๖) มีเถิดเทิงที่ไหนไปทีนั้น

โทษแห่งการเล่นการพนัน ๖ ประการ

- (๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร
- (๒) ผู้แพื่อยอมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป
- (๓) เสียดายทรัพย์ทันตาเห็น
- (๔) ไม่มีใครเชื่อถ้อยคำ
- (๕) มิตรอำมาตย์ (เพื่อนร่วมงาน) ดูหมิ่น
- (๖) ไม่มีใครประสงค์แต่งงานด้วย

โทษแห่งการคบคนชั่วเป็นมิตร ๖ ประการ

- (๑) ทำให้เป็นนักเลงการพนัน
- (๒) ทำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้
- (๓) ทำให้เป็นนักเลงสุรา
- (๔) ทำให้คนหลอกหลวงเขาด้วยของปลอม
- (๕) ทำให้เป็นคนหลงเขาซึ่งหน้า
- (๖) ทำให้เป็นคนหัวไม้

โทษแห่งการเกียจคร้าน ๖ ประการ

- (๑) มักอ้างว่า “หนานัก” ไม่ทำงาน
- (๒) มักอ้างว่า “ร้อนนัก” ไม่ทำงาน
- (๓) มักอ้างว่า “เวลาเย็นนัก” ไม่ทำการงาน
- (๔) มักอ้างว่า “เวลาเช้านัก” ไม่ทำการงาน
- (๕) มักอ้างว่า “หิวนัก” ไม่ทำการงาน
- (๖) มักอ้างว่า “กระหายนัก” แล้วไม่ทำการงาน

คบดีบุตรเขามากไปด้วยข้อกล่าวอ้าง ผิดวันประกันพรุ่งอยู่อย่างนี้ โภคะที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น โภคะที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความเสื่อมสิ้นไป^{๑๖}

สรุปว่า อบายมุข คือทางแห่งความเสื่อม ความพินาศของโภคทรัพย์และความเสื่อมประการอื่น ๆ ได้แก่ เสื่อมจากกุศลธรรม และ เสื่อมปัญญา มี ๖ ประการ คือ การดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, การเที่ยวกลางคืน, การเที่ยวดูมหรสพ, การเล่นเกมพนัน, การคบคนชั่วเป็นมิตร และ ความเกียจคร้านในการทำงาน พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงข้อประพฤตินิปฏิบัติที่ดีที่เหมาะสม และข้อที่ควรเว้น อันเหมือนเข็มทิศ และทางดำเนินชีวิต ของผู้ที่เป็นคฤหัสถ์ พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดง ย่อมเป็นไปเพื่อละคลายอกุศล และความเจริญขึ้นของกุศลธรรม การได้รับประโยชน์ในโลกนี้ และประโยชน์ในโลกหน้า

๔.๑.๕ ภาพศาลาตั้งศพชุก ๓ ชั้น

จากชาดกเรื่อง พระเวสสันดรชาดก หลักจากที่พระเจ้ากรุงสยุมชัยได้ไล่ตัวสองพระกุมารแล้ว และนำชุกไปบำรุงบำเรอจนท้องแตกตายตามท้องเรื่อง จากภาพจิตรกรรมฝาผนังมีการนำศพชุกมาตั้งไว้บนศาลา ๓ ชั้น ศาลา ๓ ชั้นนี้ ได้ให้คติธรรมในเรื่องของภพภูมิทั้ง ๓

หลักภพภูมิ

ภพภูมิอันเป็นที่ไปของผู้ประกอบกรรม และได้รับวิบากหรือผลของกรรมแตกต่างกันไป มีด้วยกัน ๓ ภพ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปรภพมีรายละเอียดดังนี้

๑. กามภพ (กามาวจรภูมิ) ประกอบด้วย อบายภูมิ ๔ มนุษย์โลก ๑ และเทวโลก ๖ รวม ๑๑ ชั้น ได้แก่ อบายภูมิ ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย และเทวโลก ๖ คือ ชั้นจาตุมาหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

๒. รูปภพ (รูปาวจรภูมิ) คือ พรหมโลก ๑๖ ชั้น ได้แก่

- (๑) พรหมปารีสัชชาภูมิ
- (๒) พรหมบุโรหิตาภูมิ
- (๓) มหาพรหมภูมิ
- (๔) ปริตตภาภูมิ
- (๕) อัปมาณาภูมิ
- (๖) อภัสราภูมิ
- (๗) ปริตตสุภาภูมิ
- (๘) อัปมาณสุภาภูมิ
- (๙) สุภกิณหาภูมิ
- (๑๐) เวหฬผลาภูมิ
- (๑๑) อสัณญีสัตตาภูมิ
- (๑๒) อวิหาสุทธาวาสพรหมภูมิ

^{๑๖} พระมหาหุน สุวโร (ศรีสมร), "การศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม", หน้า ๗๘-๘๐.

- (๑๓) อดับปาสุททาวาสพรหมภูมิ
- (๑๔) สุทัสสาสุททาวาสพรหมภูมิ
- (๑๕) สุทัสสีสุททาวาสพรหมภูมิ
- (๑๖) อกนิฏฐสุททาวาสพรหมภูมิ

๓. อรูปภพ (อรูปาวจรภูมิ) คือ อรูปพรหม ๔ ชั้น ได้แก่

- (๑.) อากาसानัญญาตนภูมิ
- (๒.) วิญญาณัญญาตนภูมิ
- (๓.) อากิญจัญญาตนภูมิ
- (๔.) เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ

นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับหลักทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยกำเนิด ๔ ได้แก่

- (๑) อัณฑชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่ เช่น ไก่ งู นก เป็นต้น
- (๒) ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ ที่เกิดในครรภ์ เช่น คน แมว สุนัข เป็นต้น
- (๓) สังเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในเถ้าโคล เช่น แบคทีเรีย รา เชื้อโรค เป็นต้น
- (๔) โอปปาติกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดผุดขึ้น เช่น เปรต อสุรกาย สัตว์นรก เทวดาในชั้นสูง ๆ เป็นต้น สัตว์ทั้งหลายจะถือกำเนิดไปตามกรรมที่ได้ กระทำไว้แล้ว^{๑๗}

สรุปว่า ตามหลักพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสัตว์โลกที่ตายไปแล้ว หากจิตยังมีกิเลสอยู่ เขาย่อมเกิดอีก ส่วนจะเกิดเป็นอะไรนั้นขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำ ถ้าทำดีก็จะไปเกิดในภพภูมิที่ดี ที่เรียกว่า สุคติ ถ้าทำ กรรมชั่วก็จะไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ที่เรียกว่า ทุกคติ แต่ทั้งสุคติและทุกคตินี้ หากแยกย่อยออกไปจะมีทั้งหมด ๓๑ ภูมิ ซึ่งมักเรียกว่า วิภังคสสาร ๓๑ ภูมิ อันหมายถึง ภูมิเป็นที่เวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ที่ยังมีกิเลส ๓๑ ภูมิ ดังนี้ ในภูมิทั้ง ๓๑ นั้น ท่านแบ่งเป็น สุคติ ๒๗ ภูมิ ได้แก่ มนุษย์โลก ๑ สวรรค์ ๖ รูปพรหม ๑๖ และอรูปพรหม ๔ ทุกคติ ๔ ภูมิ ได้แก่ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน อย่างละ ๑ ภูมิ

๔.๑.๕ ภาพชาดก เรื่องจุลปทุมชาดก และปาจิตตชาดก

ภาพจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง ด้านขวามือพระประธาน กล่าวถึงชาดกสองเรื่อง ที่ให้ข้อคิดด้านศีลธรรมที่ตรงกันข้าม เรื่องจุลปทุมชาดก กล่าวถึงความไม่ซื่อสัตย์ของฝ่ายภรรยา ส่วนเรื่องปาจิตตชาดก กล่าวยกย่องถึงความซื่อสัตย์ของภรรยา ตรงกับคติธรรมหัวข้อฆราวาสธรรม ๔

ฆราวาสธรรม ๔

^{๑๗}พระครูอรุณธรรมรังษี (ลุน ณ อุบล). แนวทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ (๔), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=686855> [๙ ม.ค.๒๕๕๗].

การครองเรือนเป็นเรื่องของชาวบ้านทั่วไป เขาจะต้องมีความเกี่ยวข้องภาวะ ธุรกิจ มากหลาย ผู้เป็นหัวหน้าจะต้องบริหารจัดการที่ดีในการครองเรือนจึงจะมีความสุข ถ้าบริหารจัดการไม่ดีจะมีปัญหาแก้ไขที่ไม่สิ้นสุดคือ ปัญหาครอบครัว พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงกำหนดหลักการปฏิบัติต่อกัน ในฐานะผู้ที่อยู่ร่วมครอบครัวเดียวกัน ทรงตระหนักถึงความใกล้ชิดกันของผู้ครองเรือนซึ่งอาจจะเกิดการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงวางคติธรรมของฆราวาส ๔ ประการ ได้แก่ ๑. สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน ๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน ๓. ขันติ อุดทน ๔. จาคะ สละสิ่งของของตน แก่คนที่ควรให้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ ความสัจจะ ความซื่อตรง ต่อกัน ไม่เล่น ไม่หลอกลวง ไม่อคติ เพราะรัก เพราะชัง เพราะหลง เพราะกลัว มีความประพฤติสุจริต ทางกาย เรียกกายสุจริต ประพฤติสุจริตทางวาจา เรียก วาจาสุจริต ประพฤติสุจริตทางใจ เรียก มโนสุจริต ความสัจจะ มีความจริงตรงแท้ เป็นลักษณะความจริง คือเป็นสัจจะเป็นจริง ไม่ล่อลวง ไม่ปลอมแปลงสิ่งของ เงินทอง สัจจะมีความตรงเป็นลักษณะ คือ การประพฤติทางกาย ทางวาจาทางใจตรง ซื่อตรง ไม่คิดโกง ส่อเสียด ไม่ล่อลวง สัจจะมีความแท้เป็นลักษณะ คือ มีความรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ไม่ทอดธุระผิดวันเวลาในการทำงาน ผู้ครองเรือนพึงปฏิบัติสัจจะธรรมโดยสถาน ๕ คือ

- (๑) ตั้งใจปฏิบัติงานตามหน้าที่
- (๒) ทำงานที่มอบหมายให้ดี
- (๓) รักษาติกา คำมั่นสัญญาที่ให้ไว้
- (๔) ทำความดีตามหน้าที่สามิ ภรรยา
- (๕) ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม

๒. ทมะ คือ การฝึก การข่ม เป็นการปรับตัวให้เหมาะสมกับครอบครัว และสังคม ทมะ มีความฝึก ความข่ม หยุต เป็นลักษณะ การฝึกทำให้มีความชำนาญงาน หน้าที่การงานทุกอย่าง จะเป็นชาวนา ข้าราชการศิลปิน การดนตรี เป็นต้น ต้องฝึกหัดอยู่เสมอ ๆ มีท่านผู้รู้กล่าวว่า เจ็ดวันเว้น ดัดซ่อมดนตรีห้าวันอีกพระหมีแห่งหน่าย ก็เพื่อตักเตือนแนะนำให้นักเรียนนักศึกษา ฝึกทบทวน ศิลปวิทยานั้นเองทมะ มีความหยุตเป็นลักษณะ คือ รู้จักข่มขังตนเอง เมื่อหลงผิด เช่น การติดการพนัน สุราสารเสพติดเที่ยวกลางคืน ต้องหยุตข่มขัง เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอบายมุข นำความเสื่อมเสียมาให้แก่ ตนและครอบครัว ทมะ มีความข่มเป็นลักษณะ คือ ข่มใจตนเอง ไม่ปล่อยใจไปตามอำนาจตนเองไม่ ถือคนส่วนมากเป็นประมาณ ถือความถูกต้อง ถือตามธรรม ถือธรรมาธิปไตย

๓. ขันติ ความอดทน ความอดทน มีความเข้มแข็งด้านจิตใจเป็นลักษณะ ในการ เพียรพยายาม ทำความดีการยกตน การถนอมตน ออกจากความเลวร้ายต่าง ๆ การครองเรือนมี ภาระหน้าที่หลากหลายต่อบุคคลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นญาติฝ่ายตน และฝ่ายสามิภรรยา ตลอดจนบุตรธิดา ฉะนั้น ผู้ครองเรือน พึงปฏิบัติขันติธรรม ๔ สถาน

- (๑) อดทนต่อความลำบาก มีความเหน็ดเหนื่อยหิวกระหาย
- (๒) อดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อความเจ็บไข้ เป็นต้น
- (๓) อดทนต่อความเจ็บใจ มีการถูกคนอื่นล่วงเกินไม่พอใจ
- (๔) อดทนต่อกิเลส อภิภูมราธรมณ์และอนิภูมราธรมณ์

๔. จาคะ การเสียสละ ปล่อยวาง ตัดความอาลัย จาคะ มี ๒ อย่าง คือ

(๑.) เสียดสละวัตถุ คือ สละทรัพย์ที่ตนหามาได้โดยชอบ ฟังถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์ที่หามาโดยชอบ ๕ สถาน

๑. เลี้ยงตนเอง มารดา บิดา บุตรภริยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข
๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข
๓. บำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ
๔. ทำพลีทั้ง ๕ อย่าง คือ
  - ก. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ
  - ข. อติถิพลี สงเคราะห์แขก
  - ค. ปุพฺพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย
  - ฌ. ราชพลี ถวายเป็นหลวง มีภาชีอากร เป็นต้น
  - ง. เทเวตพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา

(๒.) บริจาคทานให้สมณะ ผู้ประพฤติชอบคุณธรรมสำหรับผู้ครองเรือนมีอีกประการหนึ่ง ครอบครัวเป็นสังคมขนาดเล็กที่สุดของสังคม และมีสมาชิกตั้งแต่สองคนขึ้นไปการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม สมาชิกในครอบครัว จะต้องมีความดีคุณธรรม การปฏิบัติต่อกันอย่างมีระเบียบถือเป็นหลักหรือกฎระเบียบให้สมาชิกได้ยึดถือปฏิบัติร่วมกันจึงมีความสุขคุณธรรมสำหรับผู้ครองเรือน สมาชิกในครอบครัวจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมในการอยู่ครองเรือน^{๑๘}

ขาดเรื่องจุลปทุมชาตก และปาจิตตกุมาร ชาตกสองเรื่องนี้เป็นเรื่องของการครองคู่ แต่ให้ข้อคิดด้านศีลธรรมที่ตรงกันข้าม เรื่องจุลปทุมชาตก กล่าวถึงความไม่ซื่อสัตย์ของฝ่ายภรรยาที่นอกใจสามี ส่วนเรื่องปาจิตตชาตก กล่าวถึงถึงความซื่อสัตย์ของภรรยา หลักฆราวาสธรรม ๔ ธรรมนี้เป็นของผู้ครองเรือน การครองเรือนอยู่ด้วยกันนั้นต้องยึดหลักความซื่อสัตย์ที่สามีภรรยาควรมีแก่กัน การอยู่ใกล้ชิดกันอาจมีเหตุกระทบกระทั่งกันบ้าง ก็ควรยึดหลักความอดทนอดกลั้น รู้จักการให้ การเสียสละ ดุจดั่งพระปฐมราชกุมารมีต่อพระชายา อีกทั้งรู้จักฝึกตนอบรมตนให้อยู่ในกรอบแห่งศีลธรรมอันดี

ดังนั้น ฆราวาสธรรม คือ ธรรมที่เป็นหลักในการปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้ที่อยู่ร่วมครอบครัวเดียวกัน ความใกล้ชิดกันของผู้ครองเรือนซึ่งอาจเกิดการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย การครองเรือนจึงจะมียึดหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรื่องชีวิตครอบครัวจึงจะมีสุข ฆราวาสธรรม มี ๔ ประการ ได้แก่ ๑. สัจจะ ซื่อสัตย์ต่อกัน ๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน ๓. ขันติ อดทน ๔. จาคะ สละสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้

๔.๑.๖ ภาพพระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพาน

ได้กล่าวถึงช่วงเวลาก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงมีพระปัจฉิมวาจารับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” ถือเป็นการเตือนพุทธบริษัทให้ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท ให้คิดเสมอว่าความตายเป็นเรื่องปกติ มีเกิดก็มีดับ แม้พระพุทธองค์ก็หนี

^{๑๘} พระมหาหนู ส่วโร (ศรีสมร), "การศึกษาวิเคราะห์ศีลธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม", หน้า ๘๕-๘๗.

ความตายไม่พ้น พระพุทธองค์ได้กล่าวถึงคุณของความไม่ประมาทว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังขารเหมือนความไม่ประมาทนี้ ความไม่ประมาทย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังขาร”^{๑๔}

ประมวลคตินิพนธ์ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง อุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง จากภาพเทพชุมนุม ภาพพุทธประวัติ ภาพมารผจญ ภาพขาดกึ่งพระเวสสันดร เวสสันดรชาดกนี้มี ๒ ประการ คือ

๑. คตินิพนธ์ฝ่ายที่เป็นกุศล มีธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ อย่าง คือ หิริ และโอตตปปะ ฆราวาส ๔ ประการ ได้แก่ ๑. สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน ๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน ๓. ขันติ อุตทน ๔. จาคะ สละสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ กุศลกรรมบถ ๑๐ คือ การประพฤติสุจริตทางกาย ๓ ทางวาจา ๔ ทางใจ ๓ องค์ธรรม ๗ ประการ ที่บุคคลทำให้มากแล้ว เจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลแห่งวิชาและวิมุติ บารมี ๑๐ เป็นความดีที่เก็บสะสมไว้ในตัว คือ จิตใจ เมื่อเต็มเปี่ยมแล้วได้บรรลุสัมโพธิญาณ เหตุสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ ๑๐ ประการ โดยย่อมี ๓ ประการ เป็นเครื่องชำระประหารกิเลส ๓ กอง ทาน กำจัดกิเลสอย่างหยาบ คือ โลภะ ศีล กำจัดกิเลสอย่างกลาง ได้แก่ โทสะ และภวานา กำจัดกิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจ โภชนงค์ ธรรมเป็นเครื่องสนับสนุนให้ตรัสรู้ธรรมมี ๗ ประการ และธรรมสำหรับผู้ครองเรือน มีสัจจะ ทมะ ขันติ และ จาคะ การสละ วัตถุสิ่งของและสละอารมณ์

๒. คตินิพนธ์ที่เป็นฝ่ายอกุศลที่ควรสละ ทำลาย งดเว้น ไม่พึง ประพฤติปฏิบัติ คือ ภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับเมืองนรก คือ ภูมิที่หาความเจริญไม่ได้ ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ กายทุจริต ๓ วาจทุจริต ๔ และมโนทุจริต ๓ และอบายมุข ปากทางแห่งความเสื่อม ๖ ประการเป็นนักเลงสุรา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร และ เกี่ยวจรั้นทำงาน

อาจกล่าวได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังตอนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทำให้ได้หลักพุทธธรรมเรื่อง หลักความไม่ประมาท ซึ่งเป็นพระปัจฉิมโอวาทของพระพุทธเจ้า ที่ทรงเตือนให้ทุกคนตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขได้ด้วยอาศัยหลักความไม่ประมาทนี้

๔.๒ วิเคราะห์คตินิพนธ์ที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

เมื่อนำภาพจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองมาเปรียบเทียบกับหลักพุทธธรรม ได้หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้มากมาย แต่ในที่นี้ สามารถนำหลักธรรมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันในสังคมปัจจุบัน ดังนี้

๔.๒.๑ บารมี ๑๐ คือ การเก็บ การสะสมความดีไว้ในตัว คือ จิตใจ ได้แก่ คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมา คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ เช่น บารมีปกเกล้าฯ พ่ายแพ้แก่บารมี ประกอบด้วย ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขาบารมี

^{๑๔} วรรณิการ์ ตั้งตุลลนันท,ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาตวิหารพระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม,หน้า ๙๗.

เมื่อเราปรารถนาที่จะพบทางที่สะอาด สว่าง และสงบแล้วนั้น เราควรเริ่มต้นด้วยการสร้าง กุศลสะสมทีละเล็กละน้อย เมื่อบ่อยเข้าก็เป็นบุญกองโตได้ ในบารมี ๑๐ นี้ เราปรารถนาฝ่ายกุศลใด ก่อนก็ได้ขึ้นอยู่กับความปรารถนาที่สร้างสม ขอให้เป็นฝ่ายกุศลบุญเท่านั้นพอ เช่น คนเราหากมีความ เพียรแล้ว ทำสิ่งใดก็สำเร็จเห็นผล หรือ มีความเมตตา มีความรักผู้อื่น เอื้อเพื่อไม่เบียดเบียนกัน ถือเป็น สิ่งดี เป็นแห่งหนโดยย่อได้รับสิ่งนั้นกลับคืนมา นอกจากนี้แล้ว ความอดทนอดกลั้นก็เป็นสิ่งที่ สมควรที่จะมี เราควรอดทนจนถึงที่สุดกับทุกสิ่งแล้วความสำเร็จจะมาถึง อีกทั้งสามารถผ่านการ ทดสอบจากกิเลสได้ชีวิตก็เป็นสุข

๔.๒.๒ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ คือ สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำความดี หลักการทำความดี คำว่า บุญ ในส่วนนี้เป็นเหตุ หมายถึง เจตนาที่ประกอบด้วยกุศล เมื่อกระทำบุญด้วยกาย วาจา และใจ คือ บุญเกิดขึ้นภายในจิตใจที่ดี ทางกายหรือพูดด้วยวาจา สามารถบรรเทาตละ กิเลสลงได้ ผลออกมา คือ ความสุข ความอิ่มใจ ความปรารถนา การกระทำนั้น เรียกว่า บุญทำบุญ พึ่งทำบุญนั้นให้ต่อเนื่องจน เป็นนิสัย เพราะการสั่งสมบุญ เพราะคำว่า บุญ นี้เป็นชื่อของความสุข จากหลักธรรมที่กล่าวถึงบุญ กิริยาวัตถุ ๑๐ จะเห็นว่า เมื่อกล่าวโดยย่อจะเหลือ ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา ภายใต้อหอบุญ โดยหลักใหญ่กล่าวถึงสามเรื่องนี้ ชาติสุดท้ายของพระเวสสันดรชาดก กล่าวถึงเรื่องการทาน ที่ยิ่งใหญ่ในชาตินี้ สุดท้าย การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่ เบียดเบียน เว้นจากความชั่วคือ การงดเว้นจากความชั่วเหล่านี้ ท่านเรียกว่า ศีล ๕ บ้าง สิกขาบท ๕ บ้าง เบญจศีลบ้าง หรือนิจศีลบ้าง เป็นศีลที่คู่ห้ศรัทธาเป็นประจำ คำว่า ศีล มิใช่หมายถึงเพียง ความประพฤติที่ดีงาม ทางกาย และทางวาจาเท่านั้น แต่หมายถึง จะต้องมิเอาชีพสุจริตด้วย สุดท้าย คือ การฝึกรวมจิตใจให้เกิดความสงบขึ้นสมาธิและปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงข้อปฏิบัติไว้ ๒ ประการ คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา

๔.๒.๓ ธรรมเป็นโลกบาล ๒

ภาพเทพชุมนุมในวัดทุ่งศรีเมือง ทำให้เกิดพุทธานุสติ คือ เทวดาคือผู้มีจิตเป็นกุศล คนที่จะเกิดเป็นเทวดาได้จะต้องเป็นคนดี มีจิตใจบริสุทธิ์ สร้างกุศลผลบุญไว้มาก และห่างไกลความ ชั่ว หิริ และโอตตปปะ เป็นหลักคติมธรรมที่คุ้มครองโลกหรือ ธรรมเป็นโลกบาล ๒ เป็นเส้นกั้น พรหมแดนระหว่างมนุษย์กับสัตว์จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า เทวธรรม คือ ธรรมทำให้บุคคล เป็นเทวดา มี มหากุศลจิต คือ เป็นจิตไม่มีโทษ ทำให้มีความเห็นชอบ รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีการ เวียนเกิดเวียนตายไม่สิ้นสุด ดังนั้นขณะทำบุญให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา มีจิตเป็นมหากุศลจะได้ตั้ง เจตนาลด ละ ทำลายกิเลสให้พ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย ดังนั้นการทำบุญกุศลทุกครั้งต้องวางใจให้ ถูกทางว่า ทำเพื่อ ลด ละ ทำลายกิเลส ทำให้การบำเพ็ญกุศลมีผลมากมีอานิสงส์มาก ทำให้พ้นจาก ทุกข์ในที่สุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้น หลักเทวธรรม โลกบาลธรรม หรือ ธรรมที่คุ้มครองโลกนี้ มีหลักธรรมทั้งสอง ประการ คือ หิริ และ โอตตปปะ เป็นธรรมที่ประชาชนทั่วไปควรยึดเป็นหลักปฏิบัติในการดำรงชีวิต คือมีความละอายและความเกรงกลัวต่อบาปแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความสุข

๔.๒.๔ กุศลกรรมบถ ๑๐

การประพฤติกุศลกรรมบถ คือ กระทำแต่ทางกุศล ทางดีงาม เป็นบุญ เป็นคุณมนุษยที่ประกอบแต่กุศลกรรม จะมีความองอาจสามารถทำความดีได้ มีการให้ทาน นอกจากจะสงเคราะห์อนุเคราะห์ แก่มนุษยภูมิเดียวกันแล้ว ยังมีใจเอื้อเฟื้อแผ่แก่สัตว์ในภูมิอื่น ๆ เช่น ให้แก่ สุนัข แมว ช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้น การรักษาศีลเป็นการบำเพ็ญกุศลสูง ๆ มีศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๗๗ การเจริญภาวนาก็เจริญสมณะ และวิปัสสนา เป็นพระอริยะชั้นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นทางกุศลกรรมบถ ส่วนการประพฤดิธรรมไม่สม่ำเสมอหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก สัตว์ทั้งหลายหากปรารถนาชีวิตหลังจากตายไปแล้วเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ควรประพฤติกุศลกรรมบถเป็นเหตุ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ การประพฤติกายสุจริต ๓ การประพฤติวจสุจริต ๔ การประพฤติมโนสุจริต ๓

๔.๒.๕ ขรवासธรรม ๔

ในการครองเรือนเป็นเรื่องของชาวบ้านทั่วไป ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะต้องบริหารจัดการที่ดีในการครองเรือนจึงจะมีความสุข ถ้าบริหารจัดการไม่ดีจะมีปัญหาแก้ไขที่ไม่สิ้นสุดคือ ปัญหาครอบครัว พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงกำหนดหลักการปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้ที่อยู่ร่วมครอบครัวเดียวกัน ทรงตระหนักถึงความใกล้ชิดกันของผู้ครองเรือนซึ่งอาจเกิดการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงวางคติธรรมของขรवास ๔ ประการ ได้แก่ ๑. สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน ๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน ๓. ขันติ อุตหน ๔. จาคะ สละสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้

ขรवासธรรม คือ ธรรมที่เป็นหลักในการปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้ที่อยู่ร่วมครอบครัวเดียวกัน ความใกล้ชิดกันของผู้ครองเรือนซึ่งอาจเกิดการกระทบกระทั่งกันได้ง่าย การครองเรือนจึงจะมียึดหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนชีวิตครอบครัวจึงจะมีสุข

๔.๒.๖ อบายมุข ๖

อบายมุข คือทางแห่งความเสื่อม ความพินาศของโภคทรัพย์และความเสื่อมประการอื่น ๆ ได้แก่ เสื่อมจากกุศลธรรม และ เสื่อมปัญญา มี ๖ ประการ คือ การดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, การเที่ยวกลางคืน, การเที่ยวดูมหรสพ, การเล่นการพนัน, การคบคนชั่วเป็นมิตร และ ความเกียจคร้านในการทำงาน อาจมีคำถามว่าเพราะเหตุที่อบายเป็นทางแห่งความเสื่อม ขอยกตัวอย่างอธิบายดังนี้ หากว่าเราติดเหล้า เหล้ามีโทษดังนี้ เสียเงิน, เสียสุขภาพ, วิวาท, เสียชื่อ, อาย, สมองเสีย ถ้าเป็นคนชอบเที่ยวกลางคืนก็มีผลดังนี้ ในยามวิกาลย่อมมีภัยจากโจร, ลูกเมียไม่อบอุ่น, เสียเงิน, เสียงาน, เสียเวลา, ถ้าติดการพนัน เสียเงิน, เสียเวลา, สังคมไม่รับ, ไม่มีเมียดี ถ้าคบคนชั่ว มีโทษ เป็นนักเลง, เจ้าชู้, ขี้เหล้า, คดโกง เกียจคร้านการงาน มีโทษ เงินหมด อ้างว่า หนาว ร้อน เย็น เข้า ทิว อิม ทั้งหมดนี้แล เป็นหนทางของความเสื่อม พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงข้อประพฤติปฏิบัติที่ดีที่เหมาะสม และข้อที่ควรเว้น อันเหมือนเข็มทิศ และทางดำเนินชีวิต เพื่อประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า

ดังนั้นหากจะนำมาปรับใช้ ต้องงดการกระทำทั้ง ๖ อย่างไม่กินเหล้า ไม่คบคนชั่ว ไม่ซบร้องเพื่อนร่ำ ไม่เที่ยวกลางคืน ไม่เล่นการพนัน ไม่ซี้เกียจ ถ้าทำได้ สุขภาพดี เงินเหลือ ครอบครัวเป็นสุข

๔.๒.๖ โโพชนงค์ ๗

โพชนงค์ ธรรมเป็นเครื่องสนับสนุนให้ตรัสรู้ธรรมมี ๗ ประการ ได้แก่ ความระลึกได้ คือ การที่เรามีสติอยู่เนื่องนิตย์ จิตตั้งมั่น ความสำนึกพร้อมอยู่ จิตอยู่กับเรื่องนั้น เป็นการช่วยให้เรามีสติ ความเพียร ความอดทนสู้กับกิเลส ธรรม คือ การที่เราหมั่นแสวงหาธรรมความรู้อยู่ตลอดเวลา อีกทั้ง ความเพียร ความอึดใจ มีความผ่อนคลายของกายและใจ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์เดียว และสุดท้าย คือ ความมีใจเป็นกลาง เพราะพิจารณาเห็นชอบตามความ หากเราเรียนรู้แล้วมีจิตโน้มไปในทางธรรมของโพชนงค์ ๗ ประการแล้วย่อมทำให้เป็นสุข จิตเป็นกุศล พร้อมทั้งจะสู่ทางแห่งมรรคผลนิพพานต่อไป โพชนงค์ ธรรมเครื่องตรัสรู้ เป็นธรรมสนับสนุนในการเจริญสมาธิ ใช้สมาธินั้น เพื่อประโยชน์แห่งการบรรลุธรรมสูง ๆ ไป

บทสรุป คติธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองที่ปรากฏชัด และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ธรรมเป็นโลกบาล ๒ หลักธรรมนี้ ทำให้มนุษย์มุ่งหวังที่จะบำเพ็ญบุญกุศล ให้ได้เกิดเป็นเทวดา ผู้ไกลจากบาป กุศลกรรมบถ ๑๐ จากภาพพุทธประวัติ เป็นการบำเพ็ญสร้างบุญบารมีเพื่อให้ไกลจากกิเลสแห่งมาร หลักโพชนงค์ ๗ ธรรมเครื่องตรัสรู้ เป็นธรรมสนับสนุนในการเจริญสมาธิ ใช้สมาธินั้น เพื่อประโยชน์แห่งการบรรลุธรรมสูง ๆ ไป บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ บารมี ๑๐ จากภาพมารผจญ เป็นการสร้างบุญกุศลด้วยการทาน รักษาศีล การสร้างทานบารมีจากชาดก เรื่อง พระเวสสันดร และการปฏิบัติภาวนา ส่วนฆราวาสธรรม ๔ จากภาพชาดกเรื่องจุลปทุมชาดก และปาจิตตกุมาร เป็นการเตือนสติสำหรับการครองเรือน ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติให้เกิดความสุขในการครองเรือน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และคติธรรมที่สะท้อนจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอพระบาทวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยสรุปว่า

๕.๑.๑ จิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา เป็นจิตรกรรมฝาผนังไทยแบบประเพณีเขียนเพื่อแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและคติธรรมต่าง ๆ ความสำคัญจิตรกรรมฝาผนังในทางพระพุทธศาสนา คือ ช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และมุ่งเน้นให้ศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยภาพเป็นหลัก สามารถช่วยตกแต่งอาคารของศาสนสถานให้สวยงาม อีกทั้งมีความสำคัญในการบันทึกเรื่องราวในอดีต ทำให้สามารถสืบค้นเรื่องราวในอดีตได้นอกจากนี้จิตรกรรมยังได้แสดงฝีมือและอารมณ์ของช่างเขียนในอดีตได้เป็นอย่างดี นิยมแบ่งพื้นที่ด้วยเส้นสีเทาหรือใช้ภาพธรรมชาติ สีที่ได้มาจากแร่ธาตุ ส่วนพื้นที่ที่ทาสี ทำจากรากต้นลำเจียก หรือทำจากเปลือกต้นกระดังงา ถ้าเป็นพื้นที่ขนาดเล็ก ทำมาจากขนหูกวัว จิตรกรรมไทยแบบประเพณีนี้ เป็นศิลปะที่คนไทยควรภาคภูมิใจ ส่วนงานจิตรกรรมฝาผนังแบบพื้นบ้าน เป็นงานที่มีความประณีต ที่เขียนจากความคิดและมโนภาพที่มีลักษณะเป็นอุดมคติ เป็นแบบเล่าเรื่อง การเขียนภาพบุคคลนั้นจะเขียนให้ได้สัดส่วนสวยงามอ่อนช้อย ไม่นิยมแสดงความรู้สึกรบในใบหน้า แต่จะสื่อความหมายด้วยการแสดงกิริยาอาการแสดงความแตกต่างของคนด้วยสี ในการจัดองค์ประกอบบนพื้นผนังที่กว้างใหญ่นั้น เรื่องราวเดียวกันที่มีหลายกลุ่มภาพ การเขียนภาพใช้วิธีแบบแบนราบ ไม่มีระยะใกล้ไกลหรือลึก ภาพทั้งหมดจะดูเด่นชัดตลอดผนัง และเหมือนมองจากที่สูงเป็นการวาดเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายขึ้น

๕.๑.๒ วัดทุ่งศรีเมืองสร้างขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวครองราชย์สมบัติ โดยเจ้าคุณพระอริยวงศาคตญาณญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์(สุ้ย หล้าคำ) เจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ภาพจิตรกรรมในวัดทุ่งศรีเมือง เขียนชาดกเรื่องพระเวสสันดร, จุลปทุมชาดก, ปาจิตตกุมารชาดก ภาพพุทธประวัติ ภาพเทพชุมนุม นิทานพื้นบ้านเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ภาพทศชาติ และภาพเทพพนม ภาพวิถีชีวิต ภาพเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย และเจดีย์เขเวดากอง ประเทศพม่า ส่วนในหอพระไตรปิฎก ตกแต่งด้วยลายไทยลงรักปิดทองลายพันธุ์พฤกษา ลายเกลียว และลายส่วสติกะ ลายกรุยเชิง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ กิณรีเหยียบยุคนาค ภาพหนุมานแบก ภาพนักสิทธิ์ีเหาะ ภาพทวารบาล สภาหลังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับจากอดีตสู่ปัจจุบันพบว่า ต้นไม้ที่ปรากฏในภาพทุกต้นยังมีความสำคัญกับคนในสังคม การทำบุญตักบาตรในตอนเช้า หรือในเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และการตักบาตรดอกไม้ก็ยังคงมีให้เห็น การนุ่งผ้าโจงกระเบน การห่มผ้าสไบ เราจะเห็นก็แต่ในงานพระราชพิธีใหญ่ ๆ เท่านั้น อีกอย่างคือ ความอ่อนน้อมถ่อมตนของคนไทยได้ลดน้อย

ถอยลง บทบาทของหญิงไทยในยุคอดีตได้มีความแตกต่างกับยุคปัจจุบันโดยสิ้นเชิง และบางสิ่งก็ได้หายไปจากสังคมไทย บางอย่างก็ยังคงมีให้เห็น แม้แต่คติความเชื่อเรื่องการใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็ยังคงมีให้เห็น นอกจากนี้ ภาพจิตรกรรมยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของการห่มจีวรที่แตกต่างกันของพระสงฆ์ไทยและพระสงฆ์พม่าอีกด้วย

๕.๑.๓ วิถีชีวิตตามหลักพุทธธรรมจากจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองนั้น หมายถึงรูปแบบหรือแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม ของชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบไปด้วยหลักทานการให้ทานถือเป็นการลดกิเลสแห่งความ หลักรักความไม่ประมาท พระพุทธศาสนาสอนการฝึกตนไม่ให้ประมาท สติ เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนไม่ตกอยู่ในความประมาท หลักธรรมข้อนี้ถือเป็นที่ปึงฉิมโอวาทก่อนพระพุทธองค์ปรินิพพาน เมื่อบุคคลมีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ดีแล้วนั้น ย่อมส่งผลให้มนุษย์ปรารถนาที่จะออกไปไกลจากอกุศลทั้งปวง ปรารถนาที่จะไปเสวยสุขเป็นเทวดา ผู้มีจิตเป็นกุศล ดังนั้นมนุษย์จึงเร่งสร้างบุญบารมีดำรงชีวิตอย่างมีสติ ยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

พระพุทธองค์ ทรงมีชัยชนะมาร และเสนามารด้วยความดี คือ บุญ กุศล ที่ท่านบำเพ็ญบารมีเมื่อนกชาติ คือบุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนาพระพุทธองค์ทรงชนะ ความโลภ ด้วยทานชนะ โทสะ ด้วยการบำเพ็ญศีล ทรงชนะ โมหะ ด้วยการเจริญภาวนา

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมืองจังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นมรดกอันล้ำค่ายิ่งทางศิลปกรรมของไทย ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สุนทรียศาสตร์ และการแพทย์ ดังนั้น เราควรที่จะให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง และอนุรักษ์ไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา

๕.๒.๒ ควรมีการภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ ภายในจังหวัด ที่มีอายุใกล้เคียง เพื่อศึกษาเปรียบเทียบ

๕.๒.๓ ควรเปิดโอกาสให้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙. (๔๕ เล่ม)

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กระทรวงศึกษาธิการ, “วัฒนธรรมพัฒนาทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุบลราชธานี”, หนังสือเฉลิมพระเกียรติในหลวง, กรุงเทพฯ : พิเศษการพิมพ์, ๒๕๔๔.

คณะกรรมการจัดงาน, หนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพระราชรัตน์ (พิมพ์ นารโท ป.ธ.๖, พ.ม.) อดีตเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง และอดีตเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี, อุบลราชธานี : สำนักงานวัดทุ่งศรีเมือง, ๒๕๔๘.

จุลทัศน์ พยาฆารานนท์, “วัดไทย”, สารานุกรมสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๘, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๙.

ชมรมศึกษานุกิจ, หนังสือวัดทุ่งศรีเมืองบูรพาจารย์กับงานศิลปวัฒนธรรม, อุบลราชธานี : สำนักงานชมรมศึกษานุกิจวัดทุ่งศรีเมือง, ๒๕๕๐.

ธิดา สารยา, เมืองอุบลราชธานีแห่งราชศรีสง่าแห่งไพรพญักษ์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๖.

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุบลราชธานี, จิตรกรรมฝาผนังวัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, อุบลราชธานี.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, กรุงเทพฯ : นามมีบุ๊คส์เคชั่น, ๒๕๔๐.

ฤทัย ใจจรงค์, “เรือนไทย”, หนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๑๓, ๒๕๔๙.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, “สังคมและวัฒนธรรมไทย”, หนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๑, กรุงเทพฯ, ๒๕๓๔

สันติ เล็กสุขุม, “จิตรกรรมไทยไทยประเพณีไทย”, หนังสือสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทยโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เล่มที่ ๒๐ กรุงเทพฯ, ๒๕๓๘.

สวิง บุญเจิม, ตำรามรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระศรีสุทธิญาณ (อุบล นนทโก), อธิบายธรรมวิภาค, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

(๒) วิทยานิพนธ์

- กรณีการ ตั้งตุลาการ, “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัด
ทองธรรมชาติวรวิหารพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม” วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหา
บัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- สุรีย์พร แซ่เอี้ยบ, “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากนิทานชาดกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม
ฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม” วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหา
บัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- เสนาะ เทียรทอง, “ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศิลป์ : ศึกษาเฉพาะกรณีของ
พระครูอภัย ภาดาทร (หลวงพ่อบุญ) วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี” วิทยานิพนธ์
พุทธศาสนมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระครูกัลยาธรรมโมฆะ (รุ่ง กลยาโณ) “การศึกษาคติธรรมจากประเพณีงานศพ : กรณีศึกษา
ชุมชนตำบลตรวจ อำเภอสรีนคร จังหวัดสุรินทร์” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหา
บัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหาหนู ส่วโร (ศรีสมร), “การศึกษาวิเคราะห์คติธรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังในพระ
อุโบสถวัดดุสิตาราม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง), “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก” วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.
- พระสุทัศน์ สีลวิโส, “ศึกษาการใช้จักรในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร
มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

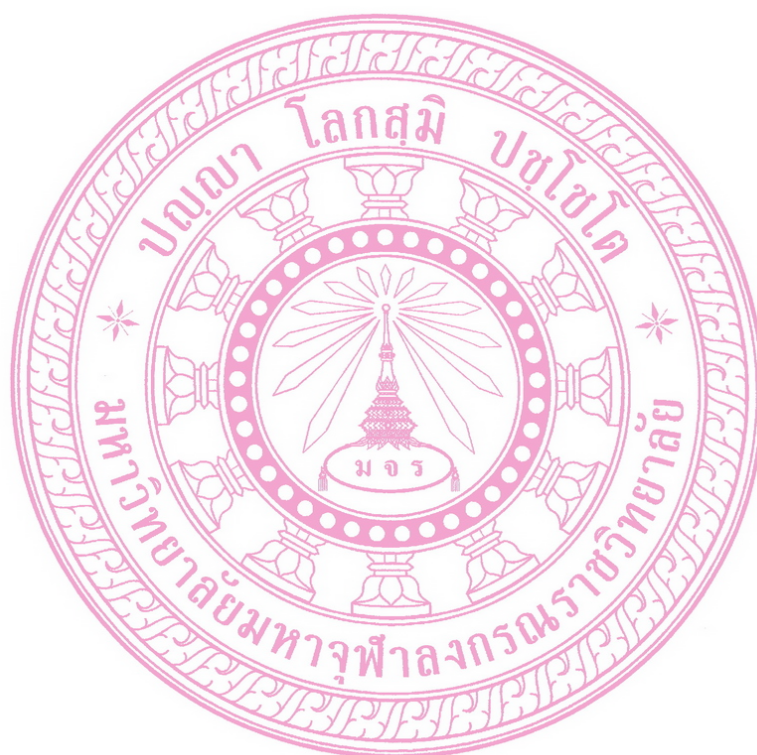
- จันดี แวดดี, ห้องสมุดวัดทุ่งศรีเมือง : วัดกู่ทุ่งศรีเมือง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://m.facebook.com/> [๑ กันยายน ๒๕๕๖].
- วิกิพีเดีย “ประเพณีตักบาตรดอกไม้ม”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/> [๙ มกราคม ๒๕๕๗].
- อีสาน , ผนญา : รูปภาพผนญา “คำผนญา” อีกหนึ่งของดีอีสานในอดีต, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.takong.com/isan/-isan.php?> [๑๔ มกราคม ๒๕๕๗].

(๔) บทสัมภาษณ์

- สัมภาษณ์ อาจารย์สานิตย์ โภคาพันธ์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.
- สัมภาษณ์ อาจารย์โสรัจ นามอ่อน เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๖.
- สัมภาษณ์ อาจารย์นุ่ม เย็นนุ่ม เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์อาจารย์บุญย นิลเกตู เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๗.

สัมภาษณ์อาจารย์รัตนะ ปัญญาภา เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๕๗.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวสุภาวดี ไชยกาล

วัน เดือน ปีเกิด เกิดวันที่ ๐๖ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗

สถานที่เกิด บ้านเลขที่ ๓๗/๑ หมู่ที่ ๓ ถนนชยางกูร ตำบล ในเมือง อำเภอ เมือง จังหวัด อุบลราชธานี รหัสไปรษณีย์ ๓๔๐๐๐

ประวัติการศึกษา วุฒิปริญญาตรี คุรุศาสตร์บัณฑิต วิชาเอก คณิตศาสตร์ จากสถาบัน มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน ปัจจุบันรับราชการตำแหน่ง ครู ตำแหน่งเลขที่ ๒๗๔๘ ที่สถานศึกษา โรงเรียนบ้านหนองแ่้ง ตำบลคำไฮใหญ่ อำเภอ ดอนมดแดง จังหวัด อุบลราชธานี สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต ๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ ๓๗/๑ หมู่ที่ ๓ ถนนชยางกูร ตำบล ในเมือง อำเภอ เมือง จังหวัด อุบลราชธานี รหัสไปรษณีย์ ๓๔๐๐๐

เบอร์โทรศัพท์ ๐๘๕ - ๔๙๙ - ๘๖๔๕